

ILUSTROWANY POWIEŚCIOWY

KALENDARZ

NA ROK

WOLNE 1916 CHWILE

ILUSTROWANY POWIEŚCIOWY KALENDARZ „WOLNE CHWILE"

NA ROK 1916.

Nakładem Wydawnictwa „Wolne Chwile" — Kraków, Zielona 7.
Z Drukarni Przemysłowej, Spółki z ogr. odpow. w Krakowie.

STYCZEŃ

Dni		Kalendarz rzymsko-katolicki	Kalendarz grecko-katolicki	Słońce Wsch. g. m.	Słońce Zach. g. m.	Księżyc Wsch. g. m.	Księżyc Zach. g. m.
1	S.	**Nowy Rok. Miecz.**	19 **Hrudeń 1915.**	8 1	4 6	rano	12 21
2	N.	**1 po N. R.** *Im. Jez.*	20 Ihnatija.	8 1	4 7	5 10	12 58
3	P.	Genowefy	21 Juljanny	8 1	4 8	6 30	1 53
4	W.	Tytusa b. Eugen b.	22 Anastazyja m.	8 1	4 9	7 38	3 4
5	Ś.	Telesfora p. męcz. ●	23 10 mucz. w Kr.	8 1	4 10	8 29	4 30
6	C.	**Sw. Trzech Króli**	24 Naweczer., Ew.	8 0	4 11	9 4	6 0
7	P.	Lucyana m. Juliana	25 **Rożdest Chrysta.**	8 0	4 13	9 29	7 28
8	S.	Seweryna opata	26 **Sobor Pr. Boh.**	8 0	4 14	9 50	8 51
9	N.	**1 po 3 Kr.** Juliana	27 **Stefana per. mucz.**	7 59	4 15	10 6	10 10
10	P.	Agatona	28 2000 Mucz.	7 59	4 16	10 21	11 25
11	W.	Honoraty i Hygina	29 SS. Mład. ubit.	7 58	4 18	10 36	rano
12	Ś.	Arkadyusza męcz. ☽	30 Anysyi	7 58	4 19	10 52	12 39
13	C.	Gotfryda i Leonc.	31 Melanii	7 57	4 21	11 10	1 52
14	P.	Eufrozyny i Hilar.	1 **Siczeń 1916.**	7 56	4 22	11 34	3 3
15	S.	Pawła I. pustelnika	2 Sylwestra, papy	7 56	4 23	12 4	4 12
16	N.	**2 po 3 Kr.** Marcelego	3 Małachiji	7 55	4 25	12 42	5 17
17	P.	Antoniego pusteln.	4 Sobor 70 Ap.	7 54	4 26	1 30	6 12
18	W.	Kat. ś. Piotra, Pryski	5 Wig. do Bohoj.	7 53	4 28	2 29	6 58
19	Ś.	Ferdyn. Henryka	6 **Bohojawlenije H.**	7 52	4 29	3 34	7 34
20	C.	Fabiana i Seb. ○	7 Joanna krest.	7 51	4 31	4 45	8 2
21	P.	Agnieszki p. i m.	8 Heorhja	7 50	4 33	5 56	8 24
22	S.	Wincent. i Anastaz.	9 Poliewkta mucz.	7 49	4 34	7 8	8 41
23	N.	**3 po 3 Kr.** Zaśl. NMP.	10 Hryhorya ep. nyss.	7 48	4 36	8 29	7 57
24	P.	Tymoteusza	11 Teodozja	7 47	4 38	9 32	9 11
25	W.	Nawróc. ś. Pawła	12 Tatyanny mucz.	7 46	4 39	10 47	9 25
26	Ś.	Polikarpa b. m.	13 Emyła i Straton.	7 45	4 41	rano	9 41
27	C.	Jana Chryzostoma	14 Św. Otec w Syn.	7 44	4 43	12 4	9 59
28	P.	Walerego i Kar. ☾	15 Pawła Tywejsk.	7 42	4 44	1 25	10 21
29	S.	Franciszka Salez.	16 Pokł. wer. św. P.	7 41	4 46	2 48	10 53
30	N.	**4 po 3 Kr.** Martyny	17 Antonija	7 40	4 48	4 8	11 37
31	P.	Piotra z Nolasko	18 Aftanazyja	7 38	4 49	5 20	12 38

Kalendarz żydowski. 6 stycznia 1 Szebat 5676.

Nowy Rok pogodny, zbiór będzie dorodny.
Jak przyjdzie święta Pryska, to przebije lud i pliszka.

LUTY

Dni		Kalendarz rzymsko-katolicki	Kalendarz grecko-katolicki	Słońce Wsch. g. m.	Słońce Zach. g. m.	Księżyc Wsch. g. m.	Księżyc Zach. g. m.
1	W.	Ignacego b. i m. †	19 Makarya pr.	7 37	4 51	6 16	1 55
2	S.	**N. M. P. Gromnicznej**	20 Ewtymija.	7 35	4 53	6 58	3 23
3	C.	Błażeja b. i m.	21 Maksyma.	7 34	4 54	7 28	4 53
4	P.	Weroniki panny	22 Tymoftea apost.	7 32	4 56	7 52	6 19
5	S.	Agaty panny męcz.	23 Kłymentija j.	7 31	4 58	8 10	7 42
6	**N.**	**5 po 3 Kr.** Doroty	24 Kseniji	7 29	4 59	8 26	9 2
7	P.	Romualda op.	25 Hryhorja	7 28	5 1	8 41	10 19
8	W.	Jana z Maty	26 Xenofonta prepod.	7 26	5 3	8 57	11 34
9	Ś.	Apolonii i Cyryla	27 Joanna Złatoust.	7 25	5 5	9 15	rano
10	C.	Scholastyki panny	28 Efrema prep.	7 23	5 7	9 36	12 47
11	P.	Objawienie NMP.	29 Per. Mosz. ś. Ihn.	7 21	5 9	10 4	1 58
12	S.	Modesta męcz.	30 **Trech światytełej**	7 19	5 10	10 39	3 6
13	**N.**	**6 po 3 Kr.** Katarz.	31 Kyra i Joanna	7 18	5 12	11 23	4 5
14	P.	Walentego	1 **Lutyj.** Tryf.	7 16	5 14	12 18	4 54
15	W.	Faustyny męcz.	2 **Strytenije Hosp.**	7 14	5 15	1 22	5 34
16	Ś.	Julianny p. i męcz.	3 Symeona	7 12	5 17	2 30	6 4
17	C.	Konstancyi	4 Izydora	7 10	5 19	3 42	6 26
18	P.	Symeona bisk. i m.	5 Ahafvi mucz.	7 9	5 21	4 55	6 47
19	S.	Konrada wyzn.	6 Wukoła	7 7	5 22	6 8	7 4
20	**N.**	**Staroz.** Leona bw.	7 Prep. Otca. Part.	7 5	5 24	7 20	7 19
21	P.	Fortunata, Eleonory	8 Fteodora	7 3	5 26	8 36	7 33
22	W.	Stol. św. Piotra	9 Nykyfora mucz.	7 1	5 27	9 53	7 48
23	Ś.	Piotra D. i Florent.	10 Charałampja	6 59	5 29	11 12	8 6
24	C.	Macieja apostoła	11 Własya	6 57	5 31	rano	8 27
25	P.	Zygfryda b. i Wikt.	12 Mełetya i Mar.	6 55	5 32	12 34	8 55
26	S.	Wiktora	13 Martyniana d.	6 53	5 34	1 54	9 33
27	**N.**	**Mięsop.** Aleksandra	14 Teod., Kir. *W. P.*	6 51	5 36	3 7	10 27
28	P.	Romana op.	15 Onysyma	6 49	5 37	4 8	11 35
29	W	Juliana i Justusa	16 Pamfyła mucz.	6 48	5 38	4 54	12 56

Kalendarz żydowski. 5 lutego 1 Adar. 18 lutego 14 Adar. mały Purim

Jeśli święty Maciej lodu nie roztopi
Będą długo chuchali w zimne ręce chłopi.

MARZEC

Dni		Kalendarz rzymsko-katolicki	Kalendarz grecko-katolicki	Słońca Wsch. g. m.	Słońca Zach. g. m	Księżyca Wsch. g. m.	Księżyca Zach. g. m.
1	Ś.	Albina b. i Anton.	17 Fteodora mucz.	6 47	5 39	3 27	5 23
2	C.	Symplicyusza	18 Lwa pap.	6 45	5 41	3 52	5 50
3	P.	Kunegundy cesarz.	19 Archippa ap.	6 43	5 42	5 13	6 13
4	S.	Kazimierza król. 🌕	20 Lwa ep.	6 40	5 44	6 30	6 33
5	**N.**	**Zapust.** Fryderyka	21 Tymofteja	6 39	5 46	6 46	7 52
6	P.	Marcyana b. m.	22 Petra i Atan.	6 37	5 47	7 2	9 10
7	W.	Tomasza z Akwinu	23 Połykarpa jep. m.	6 34	5 49	7 19	10 26
8	Ś.	*Popielec.* Jana B. †	24 Obrit. Hoł. ś. J.	6 32	5 51	7 39	11 40
9	C.	Franciszki wd.	25 Tarasia ar.	6 30	5 52	8 5	rano
10	P.	40 męczenników. †	26 Porfyrja archiep.	6 28	5 54	8 37	12 50
11	S.	Konstantyna W. † 🌗	27 Prokopia ar.	6 26	5 56	9 17	1 54
12	**N.**	**1 P. Wstęp.** Grzegorza	28 Wasyłya	6 24	5 57	10 8	2 47
13	P.	Rozyny	29 Kassiana	6 22	5 59	11 9	3 31
14	W.	Matyldy	1 **Mareć.** Jewd.	6 20	6 0	12 15	4 4
15	Ś.	Klemensa Hofb. †	2 Fteodota mucz.	6 17	6 2	1 25	4 30
16	C.	Abrahama pust.	3 Jewtropia m.	6 15	6 4	2 37	4 52
17	P.	Gertrudy, Patryka †	4 Gerasyma	6 13	6 5	3 50	5 10
18	S.	Gabryela i Cyryla †	5 Konona mucz.	6 11	6 7	5 4	5 25
19	**N.**	**2 P. Sucha.** *Józefa* 🌑	6 Sow. 42 mucz.	6 9	6 8	9 19	5 40
20	P.	Klaudyi i Eufemii	7 O us. Mucz. w Ch.	6 7	6 10	7 37	5 56
21	W	Benedykta op.	8 Teofylakta	6 4	6 11	8 57	6 13
22	Ś.	Katarzyny Szwedz. †	9 SS. 40 mucz.	6 2	6 13	10 20	6 32
23	C.	Wiktora i Pelagii	10 Kondrata mucz.	6 0	6 15	11 42	6 59
24	P.	Gabryela Arch. †	11 Sofronija prepod.	5 58	6 16	rano	7 35
25	**S.**	**Zwiastowanie N. M. P.**	12 Teofana ispowid.	5 55	6 17	12 58	8 23
26	**N.**	**3 P. Głucha.** Eman. 🌓	13 Nykifora	5 53	6 19	2 2	9 29
27	P.	Jana Damasc.	14 Wenedykta	5 51	6 21	2 53	10 43
28	W.	Sykstusa III. pap.	15 Ahapija	5 49	6 23	3 29	12 6
29	Ś.	Cyryla m. i Wikt. †	16 Sawyna, Juliana	5 47	6 24	3 55	1 30
30	C.	Kwiryna i Zozyma	17 Ałeksia prep.	5 45	6 26	4 17	2 52
31	P.	Balbiny i Wilh. †	18 Kiryłła archiep.	5 42	6 27	4 35	4 12

Kalendarz żydowski. 1 marca 1 Weadar. 16 marca 11 Weadar Post Estery. 19 marca 14 Weadar Purim. 20 marca 15 Weadar Suszzan-Purim.

Na świętego Grzegorza idzie zima do morza.
Na Zwiastowanie zlatują się bocianie.

KWIECIEŃ

Dni	Kalendarz rzymsko katolicki	Kalendarz grecko-katolicki	Słońca Wsch. g. m.	Słońca Zach. g. m.	Księżyca Wsch. g. m.	Księżyca Zach. g. m.
1 S.	Hugona bisk. †	19 Chrysanta i Daryi	5 40	6 29	4 51	5 32
2 **N.**	**4 P. Sródp.** Franc. ●	20 Sawy	5 38	6 30	5 7	6 49
3 P.	Ryszarda bisk.	21 Jakowa ep.	5 36	6 32	5 24	8 5
4 W.	Izydora bisk.	22 Wasyłya	5 34	6 34	5 42	9 20
5 Ś.	Wincentego Fer. †	23 Nykona	5 32	6 35	6 5	10 33
6 C.	Wilhelma op. i Cel.	24 Zacharyja	5 29	6 36	6 35	11 39
7 P.	Epifaniusza †	25 **Błahow. pr. Boh.**	5 27	6 38	7 12	rano
8 S.	Dyonizego bisk. †	26 Sobor Arch.	5 25	6 40	8 0	12 37
9 **N.**	**5 P. Czarna.** Maryi K.	27 Sw. Matrony	5 23	6 41	8 57	1 25
10 P.	Ezechiela ☽	28 Iłaryona	5 21	6 43	10 1	2 2
11 W.	Leona W. pap.	29 Marka	5 19	6 44	11 10	2 31
12 Ś.	Wiktora m. Dam. †	30 Maryi Chyp.	5 17	6 46	12 20	2 54
13 C.	Hermenegilda	31 Ihnatya	5 15	6 47	1 31	3 14
14 P.	Waleryana †	1 **Berezeń.** Maryi	5 13	6 49	2 43	3 30
15 S.	Anastazyi †	2 O. Tyta czudot.	5 11	6 51	3 57	3 45
16 **N.**	**6 P. Palmowa.** Urbana	3 Nykity ispowid.	5 9	6 52	5 14	4 0
17 P.	Rudolfa	4 Josyfa i Heorhja	5 7	6 54	6 34	4 17
18 W.	Apoloniusza ○	5 Teodula	5 5	6 55	7 57	4 35
19 Ś.	Emmy i Tymona †	6 Jewtychia jepisk.	5 3	6 57	9 24	5 0
20 C.	*W. Czwartek.* †	7 Hrehorya prep.	5 1	6 58	10 43	5 34
21 P.	*W. Piątek.* Anzel. †	8 **Wełykyj Piatok**	4 59	7 0	11 54	6 19
22 S.	*W. Sobota.* Sotera †	9 Eupsychia mucz.	4 57	7 1	rano	7 20
23 **N.**	**Wielkanoc.** Wojc.	10 **Woskresenije Chr.**	4 55	7 3	12 49	8 33
24 P.	**Poniedz. Wielkan.** ☾	11 **Ponediłok Switłyj.**	4 53	7 5	1 30	9 55
25 W.	Marka Ewang.	12 **Wtorok Switłyj.**	4 51	7 6	1 59	11 19
26 Ś.	Kleta i Marcelina	13 Artemona J.	4 49	7 7	2 22	12 40
27 C.	Tertuljana b.	14 Martyna papy	4 47	7 9	2 40	1 59
28 P.	Witalisa	15 Arystarcha	4 45	7 11	2 57	3 16
29 S.	Piotra męcz.	16 Ahapii i Iryny	4 43	7 12	3 13	4 31
30 **N.**	Katarzyny Sen p.	17 Symeona	4 42	7 14	3 29	5 46

Kalendarz żydowski. 4 kwietnia 1 Nisan. 18 kwietnia 15 Nisan początek Paschy. 19 kwietnia 16 Nisan Drugie święto. 24 kwietnia 21 Nisan Siódme święto. 25 kwietnia 22 Nisan Ósme święto.

Grzmot w kwietniu, dobra nowina:
Już szron roślin nic pościna.

MAJ

Dni		Kalendarz rzymsko-katolicki	Kalendarz grecko-katolicki	Słońca Wsch. g. m.	Słońca Zach. g. m.	Księżyca Wsch. g. m.	Księżyca Zach. g. m.
1	P.	Filipa i Jakóba ap	18 Joanna Dekap.	4 40	7 15	3 47	7 1
2	W.	Zygmunta	19 Sotera	4 38	7 17	4 8	8 14
3	Ś.	Znalez. św. Krzyża	20 Fteodora prepod.	4 36	7 18	4 35	9 23
4	C.	Floryana, Moniki	21 Januaria mucz.	4 34	7 20	5 10	10 26
5	P.	Piusa papieża w.	22 Fteodora Sykeota	4 33	7 21	5 53	11 17
6	S.	Jana w Ol. ap. i ew.	23 Heorhia	4 31	7 23	6 47	11 59
7	N.	**2 po W.** Domiceli p.	24 Zacharyji, Jakow.	4 29	7 25	7 49	rano
8	P.	**Stanisława biskupa**	25 Marka Ewang.	4 27	7 26	8 56	12 30
9	W.	Grzegorza bisk.	26 Wasyłyja	4 26	7 27	10 4	12 55
10	Ś.	Izydora rolnika	27 Symeona jepisk.	4 24	7 29	11 14	1 15
11	C.	Adolfa	28 Jasona ap.	4 23	7 30	12 24	1 33
12	P.	Pankracego	29 Św. 9 mucz.	4 21	7 32	1 35	1 49
13	S.	Serwacego	30 Jakowa ap.	4 20	7 33	2 49	2 4
14	N.	**3 po W.** Bonifacego	1 Maj. Św. Jeremiji	4 19	7 35	4 7	2 20
15	P.	Zofii i 3 córek	2 Anatazya	4 17	7 36	5 28	2 38
16	W.	Jana Nepomucena	3 Teodozyja	4 16	7 38	6 54	2 59
17	Ś.	Paschalisa, Brun.	4 Pełahyi mucz.	4 14	7 39	8 18	3 29
18	C.	Feliksa, Eryka	5 Iryny m.	4 13	7 40	9 36	4 9
19	P.	Piotra, Celestyna	6 Jowa mnohostr.	4 12	7 41	10 40	5 5
20	S.	Bernardyna wyzn.	7 Znam. Cz. kr.	4 11	7 43	11 27	6 16
21	N.	**4 po W.** Feliksa	8 Joana Bohosł.	4 9	7 44	rano	7 39
22	P.	Julii pm i Emila	9 Isaiji proroka	4 8	7 46	12 1	9 5
23	W.	Dezyderego	10 Symeona	4 7	7 47	12 26	10 29
24	Ś.	Joanny	11 Mokija	4 6	7 48	12 47	11 49
25	C.	Urbana	12 Epifanija	4 5	7 49	1 4	1 6
26	P.	Filipa Nereusza	13 Hłykeryi	4 4	7 50	1 20	2 21
27	S.	Jana pap	14 Izydora mucz.	4 3	7 52	1 36	3 35
28	N.	**5 po W.** Augustyna	15 Pachom. Wełyk.	4 2	7 53	1 53	4 49
29	P.	Maryi Magdaleny †	16 Teodora	4 1	7 54	2 13	6 2
30	W.	Ferdynanda †	17 Bolesława	4 0	7 55	2 38	7 13
31	Ś.	Anieli i Petron. †	18 Teodota	3 59	7 56	3 10	8 16

Kalendarz żydowski. 4 maja 1 Ijar. 21 maja 18 Ijar Lag-Bomer.

Pierwszego maja deszcz, nieurodzaju wieszcz.
Na pierwszy maja szron, dobry zwiastuje plon.

CZERWIEC

Dni	Kalendarz rzymsko-katolicki	Kalendarz grecko-katolicki	Słońca Wsch. g. m	Słońca Zach. g. m	Księżyca Wsch. g. m.	Księżyca Zach. g. m.
1 C.	**Wnieb. P. J.** Jakóba	**19 Woznesenije Hos.**	3 58	7 57	3 50	9 11
2 P.	Erazma	20 Tałałeja	3 58	7 58	4 41	9 57
3 S.	Klotyldy kr.	21 Konstantyna, Jeł.	3 57	7 59	5 40	10 32
4 N.	**6 po W.** Franciszka	22 Św. m. Wasyliska	3 56	8 0	6 45	10 58
5 P.	Bonifacego b. m.	23 Mychaiła epyskop.	3 56	8 1	7 52	11 20
6 W.	Norberta bisk.	24 Symeona	3 55	8 2	9 1	11 38
7 Ś.	Roberta Sabiniana	25 Obr. bł. Joanna kr.	3 55	8 3	10 10	11 54
8 C.	Medarda, Seweryna	26 Obr. Hławy ś. J.	3 54	8 4	11 19	rano
9 P.	Felicyana, Pelag. ☽	27 Fteraponta Swm.	3 54	8 4	12 30	12 9
10 S.	Małgorzaty król. †	28 Prep. O. Nyk ep.	3 53	8 5	1 44	12 24
11 N.	**Zielone Swiątki**	**29 Soszestw. ś. Ducha**	3 53	8 6	3 1	12 40
12 P.	**Poniedz. Ziel. Sw.**	**30 Preświatoj Trójcy**	3 53	8 6	4 23	12 59
13 W.	Antoniego z Padwy	31 Jermija ap.	3 53	8 7	5 48	1 24
14 Ś.	Bazylego b. †	1 Czerweć. Justyna	3 52	8 8	7 10	1 58
15 C.	Wita, Modesta m. ○	2 Nykifora, Alexan.	3 52	8 8	8 22	2 40
16 P.	Benona b., Justyny †	3 Łukjana	3 52	8 9	9 17	3 50
17 S.	Adolfa b., Marcel. †	4 Mitrofana p.	3 52	8 9	9 58	9 12
18 N.	**1 po Sw. Trójcy Sw.**	**5 Wsich świat.** Dor.	3 52	8 9	10 28	6 40
19 P.	Gerwazego, Protaz.	6 Wissaryona	3 52	8 10	10 51	8 8
20 W.	Sylweryusza	7 Teodota	3 52	8 10	11 9	9 33
21 Ś.	Alojzego Gonzagi	8 Fteodora jep.	3 52	8 10	11 26	10 53
22 C.	**Boże Ciało.** Paul. ☾	9 Kyryła arch.	3 52	8 10	11 42	12 10
23 P.	Zenona	10 Tymoteja	3 53	8 11	11 59	1 26
24 S.	Nar. ś. Jana Chrzcic.	11 Wartołomeja	3 53	8 11	rano	2 40
25 N.	**2 po S.** Wilhelma op.	**12 N. Tił. Chr.**	3 53	8 11	12 18	3 53
26 P.	Jana i Pawła br.	13 Akiliny i Tryfylla	3 54	8 11	12 41	5 3
27 W.	Władysława kr.	14 Jełysseja p.	3 54	8 11	1 11	6 9
28 Ś.	Leona pap. wyz. †	15 Amosa proroka	3 55	8 11	1 49	7 7
29 C.	**Piotra i Pawła apost.**	16 Św. Tychona	3 55	8 11	2 35	7 55
30 P.	*Serca Jezusowego* ●	17 Mauniła mucz.	3 56	8 10	3 31	8 33

Kalendarz żydowski. 2 czerwca 1 Siwan. 7 czerwca 6 Siwan Zielone święta. 8 czerwca 7 Siwan Drugie święto.

Kiedy się Medard rozwodni
Będą deszcze sześć tygodni.

Ze świętą Małgorzatą
Zaczyna się lato.

LIPIEC

Dni	Kalendarz rzymsko-katolicki	Kalendarz grecko-katolicki	Słońca Wsch. g. m.	Słońca Zach. g. m.	Księżyca Wsch. g. m.	Księżyca Zach. g. m.
1 S.	Teobalda i Teodora	18 Leontija mucz	3 56	8 10	4 35	9 2
2 N.	**3 po S.** *Naw. NMP.*	19 Judy ap.	3 57	8 10	5 42	9 26
3 P.	Anatola, Heliodora	20 Metodya śwm.	3 58	8 10	6 51	9 44
4 W.	Ireneusza i Flawiana	21 Juliana m.	3 58	8 9	8 1	10 0
5 Ś.	Cyryla i Metodego	22 Jewsewya jep. m.	3 59	8 9	9 9	10 15
6 C.	Izajasza proroka	23 Ahrypiny m.	4 0	8 9	10 17	10 30
7 P.	Wilibalda	24 **Rożdest. Joan. kr.**	4 0	8 8	1 28	10 45
8 S.	Elżbiety król. ☽	25 Feuronyi prep. m.	4 1	8 8	12 42	11 2
9 N.	**4 po S.** Weroniki	26 Dawyda prepod.	4 2	8 7	2 0	11 22
10 P.	7 Braci męcz.	27 Sampsona	4 3	8 6	3 21	11 51
11 W.	Piusa I. pap.	28 Kyra i Joanna	4 4	8 6	4 42	rano
12 Ś.	Jana G., Marcyan.	29 **Ap. Petra i Pawła**	4 5	8 5	5 58	12 31
13 C.	Małgorzaty p.	30 ŚS. 12 Apostoł.	4 6	8 4	7 2	1 27
14 P.	Bonawentury bw.	1 **Łypeć.** Kosmy i D.	4 7	8 3	7 51	2 40
15 S.	Henryka ○	2 Położ. r. Pr. Boh.	4 8	8 2	8 25	4 6
16 N.	**5 po S.** *NMP. Szkapl.*	3 Jakinta mucz.	4 9	8 2	8 51	5 37
17 P.	Aleksego	4 Andreja kryt.	4 11	8 1	9 13	7 6
18 W.	Szymona z Lipnicy	5 Kiryłła i Metod.	4 12	8 0	9 31	8 31
19 Ś.	Wincentego z Pauli	6 Atanazya	4 13	7 59	9 48	9 52
20 C.	Czesława, Hieron.	7 Ftomy pr.	4 14	7 57	10 5	11 10
21 P.	Daniela, Praksedy	8 Prokopija mucz.	4 15	7 56	10 24	12 27
22 S.	Maryi Magdaleny ☾	9 Pankratija	4 16	7 55	10 44	1 42
23 N.	**6 po S.** Apolinarego	10 42 mucz nikopol.	4 18	8 54	11 13	2 54
24 P.	Krystyny, Kuneg.	11 Eufymiji, Olhy	4 19	8 53	11 48	4 2
25 W.	Jakóba apost.	12 Prokły i Iłarya	4 20	8 51	rano	5 2
26 Ś.	Anny, matki NMP.	13 Hawryiła archan.	4 22	7 50	12 31	5 53
27 C.	Pantaleona, Natalii	14 Akyły ap.	4 23	7 49	1 25	6 35
28 P.	Inocentego, Wiktora	15 Władymira	4 24	7 47	2 37	7 6
29 S.	Marty	16 Atynogena	4 26	7 46	3 33	7 31
30 N.	**7 po S.** Abdona ●	17 Mariny w. mucz.	4 27	7 45	4 41	7 52
31 P.	Ignacego Loyoli	18 Emiliana	4 28	7 43	5 50	8 8

Kalendarz żydowski. 2 lipca 1 Tamuz. 18 lipca 17 Tamuz (post) zdobycie świątyni. 31 lipca 1 Ab.

Deszcz na Nawiedzenie Panny,
Pogoda pewna do Zuzanny.

Od świętej Hanki,
Zimne wieczory i ranki.

SIERPIEŃ

Dni	Kalendarz rzymsko-katolicki	Kalendarz grecko-katolicki	Słońca Wsch. g. m	Słońca Zach. g. m.	Księżyca Wsch. g. m.	Księżyca Zach. g. m.
1 W.	Piotra w okowach	19 Makryny	4 30	7 42	6 59	8 23
2 Ś.	*NMP. Anielskiej*	20 Iłyi proroka	4 31	7 40	8 8	8 37
3 C.	Znal. św. Szczepana	21 Symeona proroka	4 32	7 39	9 18	8 42
4 P.	Dominika wyzn.	22 Maryi Mahdał.	4 34	7 37	10 30	9 9
5 S.	*NMP. Śnieżnej*	23 Trofima i Teofyła	4 35	7 35	11 45	9 27
6 N.	**8 po S.** *Przem. P.* ☽	24 Chrystyny mucz.	4 37	7 34	1 3	9 52
7 P.	Kajetana w.	25 † Uspen ś. Anny	4 38	7 32	2 22	10 26
8 W.	Cyryaka	26 Jermołaja m.	4 39	7 30	3 38	11 12
9 Ś.	Romana, Juliana	27 Pantełejmona	4 41	7 29	4 46	rano
10 C.	Wawrzyńca, Pauli	28 Prochora ap.	4 42	7 27	5 40	12 15
11 P.	Zuzanny	29 Kałłynyka mucz.	4 44	7 25	6 21	1 34
12 S.	Klary p., Hilaryi m.	30 Syły i Syłuana	4 45	7 23	6 50	3 1
13 N.	**9 po S.** Hipolita ☺	31 Eudokiji	4 47	7 22	7 13	4 31
14 P.	Euzebiusza b. †	**1 Serpeń.** Proisch	4 48	7 20	7 34	5 59
15 W.	**Wniebowzięcie NMP.**	2 Stefana m.	4 50	7 18	7 52	7 24
16 Ś.	Joachima, Rocha	3 Isaakya prepod.	4 51	7 16	8 9	8 46
17 C.	Jacka w., Bertrama	4 Sedmy Otr.	4 53	7 14	8 28	10 6
18 P.	Heleny ces.	5 Ewsygnia mucz.	4 54	7 12	8 48	11 24
19 S.	Ludwika Tol.	**6 Preobrażen. Hosp.**	4 56	7 10	9 14	12 39
20 N.	**10 po S.** Bernarda ☾	7 Dometya	4 57	7 8	9 47	1 50
21 P.	Joanny Franc.	8 Emyliana jep.	4 59	7 6	10 27	2 54
22 W.	Tymoteusza	9 Mafteja ap.	5 0	7 4	11 18	3 49
23 Ś.	Filipa i Benicyusza	10 Ławrentya m.	5 2	7 2	rano	4 34
24 C.	Bartłomieja ap.	11 Jewpła m.	5 3	7 0	12 17	5 8
25 P.	Ludwika, Patrycyi	12 Fotia mucz.	5 5	6 58	1 22	5 34
26 S.	Zefiryny pm.	13 Maksyma ispow.	5 6	6 57	2 30	5 57
27 N.	**11 po S.** Józefa Kal.	14 Michea proroka	5 8	6 54	3 39	6 16
28 P.	Augustyna, Aleks. ●	**15 Uspen. presw. Boh.**	5 9	6 52	4 49	6 32
29 W.	Ścięcie św. Jana	16 Diomeda	5 11	6 50	5 59	6 46
30 Ś.	Róży Lim., Feliksa	17 Myrona m.	5 12	6 48	7 9	7 1
31 C.	Rajmunda, Paulina	18 Flora i Ław.	5 14	6 46	8 20	7 17

Kalendarz żydowski. 8 sierpnia 9 Ab (post) spalenie świątyni. 30 sierpnia 1 Eluł.

Gdy na świętego Bernarda ziemia twarda
Zima będzie długa i harda.

WRZESIEŃ

Dni		Kalendarz rzymsko-katolicki	Kalendarz grecko-katolicki	Słońca Wsch. g. m.	Słońca Zach. g. m.	Księżyca Wsch. g. m.	Księżyca Zach. g. m.
1	P.	Idziego	19 Andrea Str.	5 15	6 44	9 34	7 35
2	S.	Stefana króla węg.	20 Samuiła	5 17	6 42	10 51	7 57
3	N.	**12 po S. Bronisławy**	21 Tadeja apost.	5 18	6 40	12 9	8 28
4	P.	Rozalii i Róży Wit.	22 Agatonika mucz.	5 19	6 38	1 25	9 8
5	W.	Justyny ☽	23 Łuppa m.	5 21	6 36	2 34	10 3
6	Ś.	Zacharyasza, Eug.	24 Ewtycha mucz.	5 22	6 34	3 31	11 12
7	C.	Anastaz. Reginy †	25 Wartołomeja	5 24	6 31	4 16	rano
8	P.	**Nar. Najśw. Maryi P.**	26 Adrijana m.	5 25	6 29	4 49	12 34
9	S.	Gorgoniusza, Serg.	27 O. Pimena Weł.	5 27	6 27	5 15	2 1
10	N.	**13 po S.** *Imię Maryi*	28 Mojseja muryna	5 28	6 25	5 37	3 28
12	P.	Prota, Jacka 🌕	29 Us. hławy Joanna	5 30	6 23	5 55	4 55
11	W.	Eulalii	30 Ałeksandra	5 31	6 20	6 12	6 14
13	Ś.	Waleryana	31 Położenie Pojasa	5 33	6 18	6 31	7 38
14	C.	Podw. św. Krzyża	**1 Wereseń. Sym.**	5 34	6 16	6 51	8 58
15	P.	Nikodema, Emila	2 Symeona	5 36	5 14	7 15	10 16
16	S.	7 boleści NMP.	3 Antyma, Teokt.	5 37	6 12	7 46	11 31
17	N.	**14 po S** Pięt. ś Franc.	4 Wawyły	5 39	6 9	8 25	12 41
18	P.	Tomasza	5 Zacharyasza pror.	5 40	6 7	9 11	1 40
19	W.	Januarego ☾	6 Wawyły	5 42	6 5	10 7	2 29
20	Ś.	Eustachego †	7 Sozonta mucz.	5 43	6 3	11 11	3 7
21	C.	Mateusza ap. i ew.	**8 Rożdest. Pr. Boh.**	5 45	5 0	rano	3 37
22	P.	Maurycego †	9 Joakima i Anny	5 47	5 58	12 18	4 1
23	S.	Lina pm., Tekli †	10 Minodory	5 48	5 56	1 26	4 21
24	N.	**15 po S.** NMP. Wyk.	11 św. Fyłypa apost.	5 50	5 54	2 35	4 38
25	P.	Ładysława, Kleofasa	12 Awtonoma mucz.	5 51	5 52	3 45	4 53
26	W.	Cypryana	13 Kornyłija	5 53	5 49	4 55	5 8
27	Ś.	Kosmy i Damiana 🌑	14 Wozn. czesn. Kr.	5 54	5 47	6 7	5 24
28	C.	Wacława, Eustachii	15 Nykity m.	5 56	5 45	7 21	5 42
29	P.	*Michała archanioła*	16 Ewfymiji	5 57	5 43	8 38	6 3
30	S.	Hieronima, Zofii wd.	17 Sofiji	5 59	5 41	9 57	6 31

Kalendarz żydowski. 28 września 1 Tiszri Nowy Rok 5677. 29 września 2 Tiszri Drugie święto.

Gdy w Narodzenie pogodnie
Będzie tak cztery tygodnie.

PAŹDZIERNIK

Dni	Kalendarz rzymsko-katolickl	Kalendarz grecko katolicki	Słońca Wsch. g. m.	Słońca Zach. g. m.	Księżyca Wsch. g. m.	Księżyca Zach. g. m.
1 N.	**16 po S.** *M. B. Róż.*	18 Św. m. Minodory	6 0	5 38	11 14	7 9
2 P.	Aniołów Stróżów	19 Trofyma mucz.	6 2	5 36	12 26	7 59
3 W.	Kandyda	20 Eustachija m.	6 3	5 34	1 26	9 3
4 Ś.	Franciszka Seraf. ☽	21 Kondrata apost.	6 5	5 32	2 14	10 20
5 C.	Placyda m.	22 Foki mucz.	6 6	5 30	2 50	11 42
6 P.	Brunona, Romana	23 Zaczat. Joan. Pr.	6 8	5 28	3 17	rano
7 S.	Winc. Kadł. Marka	24 Tekły m.	6 10	5 26	3 40	1 6
8 N.	**17 po S.** Brygidy	25 Eufrosyniji prep.	6 11	5 24	3 59	2 30
9 P.	Dyonizego	26 Joan. Bohosłowa	6 13	5 21	4 16	3 52
10 W.	Franciszka Borg.	27 Kałłystrata	6 14	5 19	4 34	5 12
11 Ś.	Germana, Firmina ○	28 Charytona	6 16	5 17	4 53	6 32
12 C.	Maksymiliana	29 Kyriaka pr.	6 17	5 15	5 16	7 51
13 P.	Edwarda Daniela	30 Hryhorya mucz.	6 19	5 13	5 44	9 8
14 S.	Kaliksta, Ewarysta	**1 Żowteń. Pokr. B.**	6 21	5 11	6 20	10 21
15 N.	**18 po S.** Jadwigi	2 Kypryana św. m.	6 22	5 9	7 3	11 26
16 P.	Saturnina, Florent.	3 Dionysya	6 24	4 7	7 57	12 20
17 W.	Wiktora	4 Jerofteja j.	6 25	4 5	8 58	1 4
18 Ś.	Łukasza, Trytonii	5 Charytyny m.	6 27	4 3	10 3	1 36
19 C.	Piotra z Alkant. ☾	6 Tomy ap.	6 29	4 1	11 11	2 1
20 P.	Jana Kant., Ireny	7 Serhya i Wakha	6 30	4 59	rano	2 23
21 S.	Urszuli, Hilarjona	8 Pełahiji	6 32	4 57	12 19	2 42
22 N.	**19 po S.** Korduli	9 Jakowa apost.	6 34	4 55	1 28	2 58
23 P.	Jana Kapistrana	10 Ewłampija mucz.	6 35	4 54	2 38	3 13
24 W.	Rafała arch.	11 Fyłypa ap.	6 37	4 51	3 49	3 29
25 Ś.	Chryzanta, Krysp.	12 Prowa mucz.	6 39	4 49	5 2	3 46
26 C.	Ewarysta ●	13 Karpa i P.	6 40	4 47	6 19	4 6
27 P.	Sabiny, Florentego *	14 † Paraskewiji	6 42	4 46	7 36	4 33
28 S.	Szymona, Tadeusza	15 Eutymia i Łuk.	6 43	4 44	8 58	5 8
29 N.	**20 po S.** Narcyza	16 Longina mucz.	6 45	4 42	10 13	5 55
30 P.	Marcela, Zenobii	17 Osiji, Andreja	6 47	4 40	11 19	6 56
31 W.	Wolfganga †	18 Łuki ew.	6 48	4 38	12 11	8 10

Kalendarz żydowski. 1 paźdz. 4 Tiszri Post Gedalja. 7 paźdz. 10 T. Sądny dzień. 12 paźdz. 15 T. Kuczki. 13 paźdz. 16 T. drugie święto. 18 paźdz. 21 T. Święto palm. 19 paźd. 22 T. koniec Kuczek. 20 paźdz. 23 T. Radość z prawa.

Gdy nierychło liść opada,
Zima wielka bywa rada.

LISTOPAD

Dni	Kalendarz rzymsko-katolicki	Kalendarz grecko-katolicki	Słońca Wsch. g. m.	Słońca Zach. g. m.	Księżyca Wsch. g. m.	Księżyca Zach. g. m.
1 S.	**Wszystkich Swiętych**	19 Joiła proroka	6 50	4 36	12 51	9 32
2 C.	*Dzień Zaduszny*	20 Artemja m.	6 52	4 35	1 20	10 55
3 P.	Huberta b., Sylwii	21 Iłariona	6 54	4 33	1 43	rano
4 S.	Karola Boromeusza	22 Awerkja	6 55	4 31	2 4	12 16
5 N.	**21 po S.** Zacharyasza	23 Jakowa apost.	6 57	4 30	2 22	1 36
6 P.	Feliksa, Leonarda	24 Arethy mucz.	6 59	4 28	2 39	2 55
7 W.	Engelberta	25 Markyana	7 0	4 27	2 57	4 13
8 Ś.	Gotfryda i Maura	26 **Sw. Dymytrya m.**	7 2	4 25	3 18	5 30
9 C.	Teodora żoł.	27 Nestora m.	7 4	4 24	3 44	6 47
10 P.	Andrzeja z Aw.	28 Paraskewiji	7 5	4 22	4 16	8 1
11 S.	Marcina Felicyana	29 Anastazyi	7 7	4 21	4 56	9 10
12 N.	**22 po S.** Marcina p.	30 Zynowija i Zynow.	7 9	4 19	5 47	10 9
13 P.	Stanisława Kostki	31 Stachija, Narkis.	7 10	4 18	6 46	10 57
14 W.	Serafina	1 **Łystopad.** Kosmy	7 12	4 16	7 50	11 34
15 Ś.	Leopolda, Gertrudy	2 Akindyna, Pigas.	7 14	4 15	8 56	12 3
16 C.	Edmunda, Otmara	3 Josyfa, Heortia	7 15	4 13	10 4	12 26
17 P.	Salomei, Grzeg.	4 Joanykia	7 17	4 12	11 12	12 46
18 S.	Anieli M. Romana	5 Hałaktiona	7 19	4 11	rano	1 2
19 N.	**23 po S.** Elżbiety w.	6 Pawła archiep.	7 20	3 10	12 20	1 17
20 P.	Feliksa Wal.	7 Jerona, Łazarya	7 22	3 9	1 29	1 32
21 W.	Ofiarowanie NMP.	8 **Mychaiła A.**	7 23	3 8	2 40	1 49
22 Ś.	Cecylii Filemona	9 Onysyfora mucz.	7 25	3 7	3 54	2 7
23 C.	Klemensa, Lukrecyi	10 Eresta ap.	7 26	3 6	5 12	2 31
24 P.	Jana od Krzyża	11 Miny mucz.	7 28	3 5	6 33	3 2
25 S.	Katarzyny p. i m.	12 Św. Josafata	7 30	3 4	7 52	3 45
26 N.	**24 po S.** Konrada	13 Joanna Złatoust.	7 31	4 3	9 4	4 43
27 P.	Jozafata K., Waler.	14 Fyłypa apost.	7 33	4 2	10 4	5 55
28 W.	Grzegorza III. pap.	15 Hurya, Samsona	7 34	4 2	10 49	7 17
29 Ś.	Saturnina, Illum.	16 Mateja ew.	7 35	4 1	11 22	8 42
30 C.	Andrzeja, Justyny	17 Hryhorya	7 37	4 0	11 48	10 5

Kalendarz żydowski. 26 listopada 1 Kislew.

Jeżeli Marcin mrozem nie zsiwieje,
Pięknych świątek można mieć nadzieję.

GRUDZIEŃ

Dni	Kalendarz rzymsko-katolicki	Kalendarz grecko-katolicki	Słońca Wsch. g. m.	Słońca Zach. g. m.	Księżyca Wsch. g. m.	Księżyca Zach. g. m.
1 P.	Eligiusza b., Natalii	18 Płatona	7 38	4 0	12 9	11 26
2 S.	Bibianny, Aurelii ☽	19 Awdja prorok.	7 39	3 59	12 27	rano
3 N.	**1 Adw.** Franc. Ksaw.	20 Cb. Bryhorya D.	7 41	3 58	12 45	12 45
4 P.	Barbary, Piotra Chr.	21 **Wowed. Pr. D. M.**	7 42	3 58	1 3	2 2
5 W.	Anastazego, Saby	22 Fyłymona	7 43	3 57	1 22	3 18
6 Ś.	Mikołaja b i w. †	23 Amfiłochya jep.	7 44	3 57	1 46	4 33
7 C.	Ambrożego bw dk. †	24 Ekataryny	7 46	3 57	2 15	5 47
8 P.	**Niep. Pocz. NMP.**	25 Kłymenta papy	7 47	3 57	2 52	6 58
9 S.	Leokadyi, Waler. ○	26 Ałypja stołpa	7 48	3 56	3 39	7 59
10 N.	**2 Adw** NMP. Loret.	27 Jakowa mucz.	7 49	3 56	4 34	8 50
11 P.	Damazego, Sabiny	28 Stefana Pr. mucz.	7 50	3 56	5 37	9 32
12 W.	Aleksandra	29 Paramona	7 51	3 56	6 44	10 4
13 S.	Łucyi p. m., Otylii †	30 Andreja apost.	7 52	3 56	7 52	10 28
14 C.	Izydora, Spirydyona	1 **Hrudeń.** Nauma	7 53	3 56	9 0	10 49
15 P.	Wiktora, Waler. †	2 Awwakuma pr.	7 54	3 56	10 7	11 6
16 S.	Euzebiusza, Alb.	3 Sofonija	7 55	3 56	11 14	11 22
17 N.	**3 Adw.** Łazarza ☾	4 Warwary mucz.	7 55	3 56	rano	11 37
18 P.	Gracyana	5 Sawwy pr. mucz.	7 56	3 57	12 21	11 52
19 W.	Urbana, Adjuta	6 **Nykołaja C.**	7 57	3 57	1 32	12 9
20 S.	Teofila, Juliusza †	7 Amwrozya	7 58	3 57	2 46	12 29
21 C.	Tomasza	8 Patapia pr.	7 58	3 58	4 4	12 56
22 P.	Zenona, Honor. †	9 **Nep. Zaczat. Boh.**	7 59	3 58	5 24	1 33
23 S.	Wiktoryi †	10 Miny, Hermogena	7 59	3 59	6 40	2 23
24 N.	**4 A.** Ad. i Ewy *Wig.* ●	11 Danyiła Stołpn.	8 0	3 59	7 47	3 29
25 P.	**Boże Narodzenie**	12 Spiridona jep.	8 0	4 0	8 40	4 49
26 W.	**Szczepana pierw. m.**	13 Eustratija	8 0	4 1	9 20	6 16
27 S.	Jana apost. i ew.	14 Tyrsya i Łew.	8 1	4 2	9 49	7 44
28 C.	Młodzianków mm.	15 Ełewterya j.	8 1	4 2	10 12	9 9
29 P.	Tomasza b.	16 Ehhea proroka	8 1	4 3	10 33	10 31
30 S.	Dawida kr.	17 Danyiła prorok.	8 1	4 4	10 51	11 51
31 N.	Sylwestra, Melanii ☽	18 Sewastyana mucz.	8 1	4 5	11 9	rano

Kalendarz żydowski. 20 grudnia 25 Kislew Poświęcenie świątyni.
26 grudnia 1 Tebet.

Jasna Wilia, święty Jan ciemny,
Rok przyszły będzie bardzo przyjemny.

TARYFA POCZTOWA.

Opłata za zwyczajne frankowane listy wynosi:

1. W Austro-Węgrzech, Bośni, Hercegowinie, Niemczech i Księstwie Lichtenstein do 20 gr. wagi (włącznie) . . . . 10 h
2. W krajach wymienionych pod 1) do 250 gr. wagi . . . . 20 „
3. W miejscu { do 20 gr. wagi (włącznie) . . . . 10 „ / do 250 „ „ „ . . . . 20 „
4. Za każde 20 gr. do Szwajcarii . . . . 25 „
5. Do wszystkich innych krajów za pierwsze 20 gr. . . . . 25 „
6. Za każde następne 20 gr. . . . . 15 „

Karty korespondencyjne do krajów pod 1) wymienionych, tudzież do Czarnogóry i w miejscu . . . . 5 h
Do wszystkich innych krajów . . . . 10 „
Z odpowiedzią w obu wypadkach opłata podwójna.

Druki muszą być opłacone. Opłata wynosi w Austro-Węgrzech (bez względu na odległość), w Bośni i Hercegowinie, Niemczech i Ks. Lichtenstein:
do 50 gr. włącznie . . . . 3 h
ponad 50 „ do 100 gr. włącznie . . . . 5 „
„ 100 „ do 250 „ „ . . . . 10 „
„ 250 „ do 500 „ „ . . . . 20 „
„ 500 „ do 1 Kg. . . . . 30 „

Próbki towarów muszą być opłacone. Opłata wynosi w Austro-Węgrzech (bez względu na odległość). W Bośni i w Hercegowinie, Niemczech i Ks. Lichtenstein:
do 250 gr. włącznie . . . . 10 h
ponad 250 „ do 350 gr. . . . . 20 „

Za przesyłki polecone opłaca się oprócz portoryum, bez względu na wagę i odległość, do wszystkich krajów . . . . 20 h

Przekazy pocztowe pieniężne muszą być opłacone. Opłata wynosi bez względu na odległość w Austro-Węgrzech:
do 20 Kor. . . . . 10 h
od 20 Kor. do 100 „ . . . . 20 „
„ 100 „ do 300 „ . . . . 40 „
„ 300 „ do 600 „ . . . . 60 „
„ 600 „ do 1000 „ . . . . 1 K

Za telegraficzne przesyłki pieniężne w Austro-Węgrzech:
1. porto na przekaz pocztowy jak wyżej.
2. opłatę za telegram.
3. opłatę za dostawienie telegramu, jeżeli nie był „poste-restante“. (Jeżeli adresat znajduje się poza obrębem pocztowym, wówczas płaci za dostawienie telegramu na miejsce).

Za paczki bez podanej wartości opłaca się w Austro-Węgrzech i Niemczech:
1. **Do 5 Kg. wagi:**
   a) na odległość 10 mil geogr. włącznie . . . . 30 h
   b) ponad 10 mil geogr. . . . . 60 „
2. **Ponad 5 Kg. wagi:**
   a) Za pierwsze 5 K. opłaca się kwotę wymienioną pod 1)
   b) Za każdy dalszy Kg. lub część tegoż do 10 mil g. . . . . 6 „
   ponad 10 do 20 mil geogr. . . . . 12 „
   „ 20 do 50 „ „ . . . . 24 „
   „ 50 do 100 „ „ . . . . 36 „
   „ 100 do 150 „ „ . . . . 48 „
   „ 150 mil geogr. . . . . 60 „

SKALA STEMPLOWA.

Skala I. na weksle				Skala II. na dokumenta				Skala III. na kontrakty			
Powyżej koron	do koron	Należytość		powyżej koron	do koron	Należytość		powyżej koron	do koron	Należytość	
		K	h			K	h			K	h
—	150	—	10	—	40	—	14	—	20	—	14
150	300	—	20	40	80	—	26	20	40	—	26
300	600	—	40	80	120	—	38	40	60	—	38
600	900	—	60	120	200	—	64	60	100	—	64
900	1200	—	80	200	400	1	26	100	200	1	26
1200	1500	1	—	400	600	1	88	200	300	1	88
1500	1800	1	20	600	800	2	50	300	400	2	50
1800	2100	1	40	800	1600	5	—	400	800	5	—
2100	2400	1	60	1600	2400	7	50	800	1200	7	50
2400	2700	1	80	2400	3200	10	—	1200	1600	10	—
2700	3000	2	—	3200	4000	12	50	1600	2000	12	50
3000	6000	4	—	4000	4800	15	—	2000	2400	15	—
6000	9000	6	—	4800	6400	20	—	2400	3200	20	—
9000	12000	8	—	6400	8000	25	—	3200	4000	25	—
12000	15000	10	—	800	9600	30	—	4000	4800	30	—
15000	18000	12	—	9600	11200	35	—	4800	5600	35	—
18000	21000	14	—	11200	12800	40	—	5600	6400	40	—
21000	24000	16	—	12800	14400	45	—	6400	7200	45	—
24000	27000	18	—	14400	16000	50	—	7200	8000	50	—

Od każdych dalszych 3000 K opłaca się o 2 K więcej, przyczem resztę nie wynoszącą 3000 K za pełne 300 liczyć należy (Ust. z 8/3 180 76 r. L. 26 Dz. u. p.).

Od każdych dalszych 800 K opłaca się o 2·50 K więcej przyczem resztę nie wynoszącą 800 K za pełne 800 K uważać należy (Ust. z 13/12 1862 r. L. 89 Dz. u. p.)

Od każdych dalszych 400 K opłaca się o 2·50 K więcej, przyczem resztę nie wynoszącą 400 K za pełne 400 K uważać należy. (Ust z 13/22 1862 r. L. 89 Dz. u. p.).

BOHATERZY Z POD KRAŚNIKA.

Pod Kraśnikiem jękła ziemia:
Grom za gromem mknie z oddali,
Z hukiem armat, z kul poświstem
Leci, pędzi, tłum Moskali.

Pędzi szwadron za szwadronem
Na swych koniach dzicz kozacka
Tam, gdzie dzielna i ochocza
Czuwa nasza młodzież chwacka.

Zerwali się z ziemi nasi,
Podejrzane widząc ruchy...
Wybiegł Antek, Staszek, Jędrek,
Krowoderskie same zuchy.

I już śledzą wrażą jazdę,
Co nadjeżdża gdzieś z oddali,
Co po drodze niszczy wszystko —
Miasta pali, wioski pali...

Chwycił Antek za karabin:
– Hej! poczekaj – rzekł – Kozaku!
Nim tu przyjdziesz, zginiesz marnie,
Że nie będzie z ciebie znaku!...

Pobiegł za nim Staszek Wrona,
Z rzeźnickiego znany fachu
I jął walić w dzicz kozaczą,
Napędzając jej dość strachu.

Za nim poszli Jędrki, Ferdki
Wicki. Kantki i tak dalej
I tak dzielnie bili wroga,
Że go do cna prawie sprali.

Widzi Moskal. że nie żarty,
Więc ze złości zęby ściska
I sprowadza nowe siły
Z Moskwy, Rygi, Pińska, Mińska.

Lecz i naszym w sukurs idzie
Pułk czterdziesty od Rzeszowa...
Hej, Moskalu, swej matuszce
Gadaj szybko: Bywaj zdrowa!

Bo jak Mazur z pod Rzeszowa
W twój kudłaty łeb haratnie,
Jak cię Krakus kolnie w łydkę,
A zaś ułan szablą zatnie,

To chociażbyś był, jak skała,
Nie wytrzymasz ich natarcia
I już tyle twego życia
I w twem życiu twego „żarcia“.

Przyszedł Moskal. Świsły strzały
Że aż ziemia drży od jęku!...
Idą nasi chłopcy naprzód
Bez obawy i bez lęku.

A choć który od strzał wroga
Z jękiem ranny się powali.
Nie zważają na to inni,
Ale prażą wciąż Moskali.

Pędzi Wicek Socyalik,
Idą za nim dwaj Gzymsiki
Tam gdzie widać szynel wroga
I kozacze błyszczą piki.

Zmierzyli się: już wróg leży;
Reszta pierzcha, co ma siły...
Hej, bo niemasz, jak Krakusy
Wojska w świecie, bracie miły.

Myślał Moskal, że ocalał,
Że już wyszedł z strasznej matni,
Gdy mu z boku znów zachodzi
Wadowicki pułk nasz bratni.

A za nimi mknie landwera,
Z całych piersi krzycząc: Hurra!
A na przedzie pędzi Maciek,
Co go zowią we wsi Bzdura.

I jak sypną na Moskala
Z trzech stron ogniem i ołowiem,
To go zmietli, jak pył z butów,
Jak śmieć z drogi, że tak powiem.

Zmykał Moskal, zmykał wraży
Aż pod Lublin z ran się lizać,
Że czas długi już ku naszym
Nie chciał więcej się przybliżać.

Pod Kraśnikiem wrzał bój krwawy,
Pod Kraśnikiem była sprawa,
Gdzie się cały świat przekonał,
Jak wśród boju Polak stawa!

St. Niwiski.

WOJNA EUROPEJSKA.

Kiedy wybuchła wojna europejska, nie sądzono, aby dłużej trwać mogła, jak kilka miesięcy. Przypuszczano, że takim masom wojsk nie zdołają państwa nastarczyć ani zapasów żywności, ani amunicyi. Spodziewano się jednej wielkiej, rozstrzygającej bitwy, po której strona przegrana będzie musiała poprosić o pokój. A jednak stało się coś wręcz przeciwnego. Miesiące mijały za miesiącami, minął rok cały, a o zakończeniu wojny mówić nie zaczęto.

Najjaśniejszy Pan
Cesarz Franciszek Józef I.

Rok w historyi świata to chwila prawie jedna, a ileż w tej pozornej chwili zaszło zdarzeń, które wywrą swój wpływ na setki lat. Zdarzenia te mamy wszyscy w żywej pamięci, bośmy byli ich świadkami, ale nie objęliśmy umysłem całości wypadków, gdyż nie były one nam dokładnie znane.

Nie wszystko mogliśmy wiedzieć, gdyż niejeden szczegół pokrywała tajemnica ze względu na rozwój dalszych wypadków. Dziś, gdy wiele zmieniło się w sytuacyi wojennej, niejeden szczegół można odsłonić, gdyż nie wpłynie on na dalsze losy kampanii, w niczem jej nie zaszkodzi ani nie pomoże. Dlatego, aby omówić wypadki bliższe, trzeba sięgnąć do przeszłości, do czasów pierwszych dni wojny i do czasów poprzedzających ją.

A więc najpierw powody wojny. Było ich, oprócz mniejszych antagonizmów, trzy: panslawizm rosyjski, odwet francuski za Alzacyę i Lotaryngię i konkurencya angielsko-niemiecka o panowanie nad morzami, a więc nad światem. Najstarszym był panslawizm, hodowany w Rosyi od czasów Katarzyny II., przez rząd popierany, który dążył do zjednoczenia wszystkich ziem słowiańskich pod berłem Romanowów. Zawadzała mu Austrya, więc od lat dziesiątek marzono w Petersburgu

i Moskwie o orężnej rozprawie z Austryą i usunięciu jej z drogi panslawizmu. Francya pragnęła od roku 1871 odwetu na Niemczech za zabranie jej dwóch pięknych prowincyi, lecz nie miała odwagi zmierzyć się z swym potężnym sąsiadem. Oglądała się za sprzymierzeńcem i znalazła go w Rosyi, która przez to liczyła na zaszachowanie Niemiec od zachodu wrazie rozprawy z Austryą. Ale siły nie były jeszcze równe: Niemcy górowały na morzu i tu trzeba było im przeciwstawić kogoś, ktoby nietylko im dorównał, ale jeszcze je przewyższał. Tym trzecim mogła być tylko Anglia. I niedługo dotychczasowa pani mórz znalazła się w towarzystwie Francyi i Rosyi, a znalazła tem chętniej, że wzrastająca potęga na morzu Niemiec poczęła ją mocno niepokoić.

Z chwilą, gdy powstało trójporozumienie, wojna europejska była nieuniknioną. Należało tylko wybrać czas i upozorować powód wojny.

Wilhelm II., cesarz niemiecki.

Francyi spieszyło się bardzo z powodu szybkiego ubytku ludności, podczas gdy ilość obywateli niemieckich stale się powiększała. Nie żałowała więc Francya pieniędzy na wzmacnianie twierdz rosyjskich, na uzbrojenie i komunikacyę, prąc zarazem do jak najszybszego wybuchu. Powód znaleziono łatwo: zamordowanie następcy tronu austryackiego arcyksięcia Ferdynanda i powstały stąd zatarg Austryi z Serbią. To był tylko powód pozorny, bo gdyby go nie było, znalazłby się był inny, zwłaszcza że Francya miała już plan wojny gotowy, pochodzenia czysto paryskiego. Dyplomatyczny zastępca Francyi Delcassé zaszczepił go w mózg rosyjski w Petersburgu, poparł go prezydent rzeczypospolitej Poincare, zaakceptował premier gabinetu rosyjskiego Sazonow, zatwierdził Sir Grey angielski.

Plan był bardzo prosty: neutralną Belgię wciągnąć w wir wojny i ją rzucić jako pierwszą ofiarę, na koszt której marsz niemiecki do północnej Francyi musiałby doznać znacznego opóźnienia. Tymczasem cała zmobilizowana siła Francyi miałaby wkroczyć do Alzacyi i Lotaryngii. Równocześnie Rosya, przygotowawszy mobilizacyę pokryjomu, miała rzucić się na Niemcy z marszem na Berlin, trzymając się przed Austryo-Węgrami tylko w defenzywie.

Plan ten od urodzenia swego miał piętę Achilesową i pięta ta stała się jego zgubą. Plan ten opierał się tylko na iluzyi, że jedynym poważnym czynnikiem w wojnie będą Niemcy; Austryo-Węgrom zaś z góry przypisywał rolę podrzędną. To nieocenienie siły i potęgi Mo-

Mikołaj II., car rosyjski.

narchii srogo odbiło się na inicyatorach wojny. Rzeczywiście, gdyby poszło według planu i równocześnie armia francuska i rosyjska wkroczyła w granice Rzeszy niemieckiej, Niemcy mimo całej swej bitności i całej genialności organizacyi swej państwowej nie wytrzymałyby tego naporu i musiałyby uledz. Ale z pomocą Niemcom przyszła Austrya.

W Wiedniu i Berlinie porozumiano się zaraz w pierwszych dniach wojny i ułożono plan wojenny, który w niwecz obrócił zamiary strony przeciwnej. Główną podstawą tego planu było, iż Austryo-Węgry wzięły na siebie cały ciężar wojny z Rosyą, na sobie postanowiwszy skupić pełny rozmach i pierwsze najsilniejsze uderzenie nieprzeliczonej armii rosyjskiej. Moment ten należy podkreślić i mieć w pamięci przy omawianiu kampanii wojennej.

Nie chciał wojny sędziwy Monarcha austryacko-węgierski cesarz Franciszek Józef I. przy schyłku dni swojego życia. Starał się uniknąć większego rozlewu krwi, ale z drugiej strony nie mógł dopuścić, aby krwawy mord, popełniony w Sarajewie za zgodą Serbów i przez nich pochwalany, uszedł bezkarnie. Zgodził się na wysłanie ultimatum do niespokojnego sąsiada, postanawiając go ukarać. Sądził, że rząd serbski zrozumie krzywdę, popełnioną wobec Austryi i będzie starał się ją wynagrodzić. Nie przypuszczał ani na chwilę, żeby taka ohyda była z góry uplanowana pod protektoratem a może na polecenie trójporozumienia. Monarcha, człowiek sprawiedliwy i czystego sumienia, nie mógł wiedzieć, ile złości mieści się w sercach innych dyplomatów.

Stało się jednak inaczej. Mocarstwa trójporozumienia przygotowały wojnę oddawna, czekały jej wybuchu, a to, co ją poprzedziło, było tylko błędnem kołem, zataczanem około Austryi i Niemiec, aby je jak najdłużej trzymać w szachu.

Między Austryą a Rosyą podjął się pośrednictwa cesarz niemiecki Wilhelm, poro. miewał się telegraficznie z carem M. ołajem i królem an-

Jerzy V., król angielski.

Sir Grey, ang. min. spraw zagran.

gielskim Jerzym, lecz wszystko napróżno, bo państwa trójporozumienia nie chciały od tego odstąpić, co raz postanowiły.

Car udawał, że chce uniknąć wojny, więc zwrócił się do cesarza Wilhelma z prośbą, aby objął pośrednictwo między Rosyą a Austro-Węgrami. Cesarz Wilhelm zgodził się i pracował szczerze nad tem, aby konflikt załagodzić. Jednakże car równocześnie z tą prośbą zarządził mobilizacyę w całej Rosyi, przygotowując się do wojny z Austro-Węgrami.

Cesarz Wilhelm zwrócił mu uwagę, że nie powinien przeprowadzać mobilizacyi, jeśli chce pokoju. Na to car oświadczył obłudnie, że wcale mobilizacyi nie przeprowadza. Było to kłamstwo, bo cały świat wiedział, że Rosya na gwałt się zbroi do wojny z Austryą, a car twierdził, że nie.

W dniach, poprzedzających bezpośrednio wybuch wojny, nie próżnowała również dyplomacya europejska. Austryacki minister spraw zagranicznych hr. Berchtold prowadził ze wszystkimi gabinetami żywe rokowania, aby wojnę zlokalizować, aby konfliktu europejskiego uniknąć.

Ale porozumienie było wywykluczone. Sir Edward Grey zwrócił się do rządu niemieckiego z prośbą, ażeby użył swego wpływu w Wiedniu, aby tam uznano belgradzką odpowiedź albo za wystarczającą, albo też przyjęto za podstawę do rokowań między gabinetami. W rzeczywistości nie dążyło to do zażegnania konfliktu, ale do odwleczenia sprawy, do wykorzystania dobrej woli mocarstw centralnych.

Taksamo niejasno działał rosyjski minister spraw zagranicz-

Poincare, prezydent Francyi.

poza Wisłą i Dęblinem zgromadzili nowe siły, chcąc je przerzucić na nych. Twierdził, że Rosya chce pokoju, ale zarazem stawiał Austryo-Węgrom takie warunki, ktorych te bez narażenia na szwank swoich interesów na Bałkanie i swej powagi wobec świata przyjąć nie mogły.

Po tem wszystkiem wojna była nieuniknioną. Cesarz niemiecki widział to, a chcąc być na wszystko przygotowanym, w dniu 1 sierpnia 1914 r. zarządził mobilizacyę.

Odtąd wypadki zaczęły się sypać, jak lawina i wstrząsnęły życiem i spokojem całego świata.

Wojna europejska wybuchła, a walki rozwinęły się wkrótce na trzech oddzielnych terenach: w Polsce, w Belgii i Francyi i na granicy austryacko-serbskiej. Później pożoga wojenna rozszerzyła się jeszcze dalej, wciągając w swój wir i inne narody.

Sazonow,
rosyjski minister wojny

Terminy wypowiedzenia wojny były rozmaite, a zależały od różnych okoliczności, wiadomych tylko sferom decydującym. Dzień nie rozstrzygał już o niczem więcej, jak tylko o formalności. Pierwszą z wypowiedzianych wojen, była austryacko-serbska. Stało się to w dniu 27 lipca 1914 r., a stroną wypowiadającą była Austrya, która odrazu rozpoczęła akcyę wojenną, chcąc stłumić raz tę beczkę prochu na południu monarchii i zabezpieczyć sobie spokój na czas możliwie jak najdłuższy, jeżeli już nie na zawsze.

Cesarz Wilhelm, nie mogąc zażegnać konfliktu, stanął natychmiast po stronie Austryi. Dnia 2 sierpnia 1914 r., to jest w niedzielę o godzinie 7·30 wieczór Niemcy wypowiedziały Rosyi wojnę i odrazu rozpoczęły akcyę wojenną, uwieńczoną także odrazu świetnym rezultatem..

Pozostająca w ścisłym sojuszu z Rosyą Francya, w tymsamym dniu, choć nie miała do tego powodu bezpośredniego, sprowokowała Niemcy. Mianowicie dnia 2 sierpnia około południa lotnicy francuscy w samolotach zjawili się aż nad Norymbergą i w okolicy tego miasta rzucili kilka bomb. Równocześnie nad granicą pruską pojawiły się francuskie samoloty, a kilku Francuzów usiłowało na granicy francusko-pruskiej wysadzić w powietrze tunel kolejowy.

Nie mogły Niemcy ścierpieć tej prowokacyi, zwłaszcza, że już 1 sierpnia Francya zarządziła mobilizacyę, więc dnia 3 sierpnia wypowiedziały jej wojnę.

Równocześnie z tem rząd niemiecki zwrócił się do Belgii z żąda-

niem, aby ta pozwoliła na przemarsz wojsk niemieckich. Ale Belgia już była związana z Anglią i Francyą umowami, które żądanie to przewidywały, więc odmówiła. Niemcy wiedzieli, że gdyby się nie pospieszyli. uprzedzi ich w tem Francya i wkroczy do Belgii. Wobec tego rząd niemiecki wypowiedział bez namysłu wojnę Belgii.

Minister spraw zagr. Austro-Węgier hr. Berchtold.

Zaprotestowała przeciw temu, oburzona pozornie, Anglia. Ambasador angielski zażądał od Niemiec wyjaśnień, ale Niemcy odmówiły odpowiedzi, aby nie zdradzić swych planów na przyszłość. Wobec tego dnia 6 sierpnia wieczorem Anglia wypowiedziała Niemcom wojnę.

Reszta, jak wypwiedzenie wojny Austryi przez Czarnogórę w dniu 5 sierpnia, Rosyi przez Austro-Węgry dnia 6 sierpnia, Niemcom przez Serbię 7 sierpnia, Austryi przez Francyę 11 sierpnia, Niemcom przez Czarnogórę 11 sierpnia, Austryi przez Anglię 13 sierpnia, były to już tylko formalności, które w niczem rzeczywistego stanu nie zmieniły, ani zmienić nie mogły.

Sądzono powszechnie, że tak olbrzymia wojna nie będzie mogła trwać długo, że rostrzygnie się w jednej wielkiej, decydującej bitwie. Tak sądzono i żałowano państw centralnych w przypuszczeniu, iż całej koalicyi wrogów oprzeć się nie zdołają. Wszak przeciw nim stawała najludniejsza Rosya, naj bogatsza Francya i Anglia, posiadająca najsilniejszą flotę.

Nie przypuszczano, że wypadki przybiorą obrót niekorzystny dla koalicyi, druzgocący jej szerokie zamiary i cele. Łudziła ich pozorna niejednolitość Austro-Węgier i rzekome odosobnienie Niemiec.

Zagrały armaty, a dyplomaci państw wojujących puścili umysły w ruch, aby przeciągnąć na swą stronę państwa neutralne, lub nie do-

puścić do pozyskania ich swym przeciwnikom. Kanclerz Niemiec Bethman Hollweg i austryacki minister spraw zagranicznych hr. Berchtold mieli dość pracy, bo jeszcze dość państw europejskich, silniejszych i słabszych czekało na rozwój wypadków z bronią u nogi.

Oczy dyplomatów zwracały się na Włochy, stojące na tyłach Austryi, na Turcyę, posiadającą w swych rękach Dardanele, na Bułgaryę, sąsiadkę Serbii, na Rumunię, mogącą przechylić szalę zwycięstwa na jedną lub drugą stronę. Czekano a tymczasem armaty kontynuowały swój piekielny koncert.

WOJNA W POLSCE.

Nim jeszcze nastąpił zamach w Sarajewie i nim ktokolwiek przypuszczać mógł wybuch wojny, Rosya miała już zmobilizowane główne siły w pobliżu granicy galicyjskiej. Gdy to wyszło na jaw, wojny nie można było uniknąć, Austrya musiała ją wypowiedzieć, nie chcąc być bardziej jeszcze zaskoczoną, a musiała tembardziej, że uczyniły to już Niemcy dnia 2 sierpnia 1914 r.

W cztery dni później t. j. 6 sierpnia Austrya wypowiedziała formalnie wojnę Rosyi. I zaraz w pierwszej połowie sierpnia stanęło nad granicami galicyjskiemi naprzeciw siebie 60 dywizyj rosyjskich przeciw 38 dywizyom austryackimi 39 dywizyj kawaleryi przeciw 11. Rosya miała wszystkie główne siły zgromadzone na granicy Galicyi wschodniej, tam też musiano skierować również wojska austryackie. Jedynie do Królestwa Polskiego, które Rosyanie opróżnili, weszła dnia 13 sierpnia na obszar nieprzyjacielski słabsza grupa armii pod jen. Kummerem, posuwając się wzdłuż lewego brzegu Wisły wśród nieznacznych walk. Tymczasem Rosyanie główne siły mieli zgrupowane koło Lublina; przeciw nim więc skierowano pierwszy atak ofenzywny. Lewe skrzydło wojsk austryackich tworzyła armia jen. Dankla, składająca się z korpusów krakowskiego, preszburskiego i przemyskiego, zaś boki jej zabezpieczały grupy wojsk na lewo, z tyłu i po drugiej stronie Wisły jen. Kummera i niemiecki korpus obrony krajowej jen. Woyrscha. Na wschód od tej armii stał jen. Auffenberg z korpusami wiedeńskim, koszyckim, litomierzyckim i nowoutworzonym XVII., mniej więcej na linii Tarnogród-Niemirów, na drodze od Przemyśla do Rawy Ruskiej. W okolicy Lwowa ustawiła

Wiktor Dankl
zwycięzca z pod Kraśnika.

się armia jen. Brudermanna, składająca się z korpusów grackiego, insbruckiego i większej części lwowskiego. Zadaniem jej było popierać armię Auffenberga, albo wystąpić przeciw nieprzyjacielskim inwazyom w kierunku Lwowa. Dowództwo czwartej grupy wojsk, składającej się z korpusu siedmiogrodzkiego, z jednej dywizyi piechoty i kilku dywizyj kawaleryi, objął jen. Kövess. Grupa ta miała powstrzymywać nieprzyjaciela, idącego przez Tarnopol i od dolnego Zbrucza. Miała go poprzeć zebrana nad Dniestrem grupa wojsk gen. Böhm Ermollego, złożona z korpusów budapeszteńskiego i temeszwarskiego.

Bitwa pod Kraśnikiem.

Pierwsza rozpoczęła akcyę ofenzywną armia jen. Dankla. Nie zważając na niewypowiedziane trudy i mozoły, przebiła się szybko przez pas bagien i lasów nad Tanwią, aby natychmiast rzucić się na najbliższego nieprzyjaciela. Dnia 23 sierpnia 1914 r. korpusy krakowski i preszburski zmierzły się z Rosyanami koło Polichny, przez dwa zaś dni następne zawrzała walka o Kraśnik, gdzie Rosyanie, otrzymawszy posiłki, usadowili się, aby stawić opór. Równocześnie rozpoczął nieprzyjaciel atak na wzgórze koło Frampola, bronione przez korpusy przemyski i preszburski. Tymczasem korpus krakowski otaczał Kraśnik od zachodu, a pobiwszy nieprzyjaciela koło Kluczkowic 25 sierpnia, zmusił go do odwrotu. To wywarło również wpływ na walczących koło Frampola, skąd również Rosyanie się cofnęli.

Mimo to walki nie były tu skończone. Rosyanie otrzymywali posiłki a armia jen. Dankla, wzmocniona później grupą jen. Kummera, tylko z trudem posuwać się mogła naprzód.

Bitwa koło Komarowa.

Dnia 26 sierpnia przeniosła się wielka walka także na obszar między Wieprzem a Huczwą, gdzie posunięcie się jen. Auffenberga natrafiło na V. armię rosyjską. Z kąta między Huczwą a Bugiem spieszyła kolumna za kolumną od strony nieprzyjaciół, aby wpaść zwycięskiemu pochodowi na flankę. Mimo tego wojska austryacko-węgierskie 27 sierpnia zajęły Zamość, lecz to właśnie było powodem uporczywych ataków Rosyan. Rzuciwszy przeważające siły na korpus koszycki, zagrażali mu poważnie. Ale na pomoc szedł już arcyks. Józef Ferdynand z trzema dywizyami piechoty, dwoma Tyrolczyków i jedną honwedów, a z drugiej strony korpus XVII. Zawrzała zacięta walka, losy ważyły się to na tę, to na ową stronę, aż wreszcie przez okrążanie nieprzyjaciela i zajęcie Komarowa tak zaszachowano Rosyan, że wkrótce opuścili pole bitwy.

Bitwa koło Buska i Złoczowa.

Armia ta, pomimo odniesionego zwycięstwa, nie mogła posunąć się dalej ku Chełmowi i sąsiedniej armii jen. Dankla, gdyż tymczasem

Rosyanie wdarli się przez wschodnią i północno-wschodnią granicę do Galicyi. — Dnia 25 sierpnia ruszył przeciw nim lwowski korpus, zaś za nim na prawo korpus siedmiogrodzki. Dnia 26 sierpnia zetknęli się obaj przeciwnicy z jednej strony koło Buska, z drugiej na zachód od Złoczowa. Zawrzała gwałtowna walka. Chociaż Rosyanie mieli kolosalną przewagę w artyleryi, wojska austryacko-węgierskie, bijąc się nadzwyczaj dzielnie, opanowały wieczorem pole walki. Lecz ze strony południowej nadchodziły wiadomości niepokojące. Od Zaleszczyk aż ku północy posuwały się przeważające siły rosyjskie, wobec których wojska austryacko-węgierskie musiały się cofnąć na korzystniejsze pozycye: za Gniłą Lipę i na wschód od Lwowa, gdzie po uciążliwym marszu przybyły d. 28 sierpnia.

Bitwa pod Lwowem.

Wobec niekorzystnego położenia wskutek liczebnej przewagi Rosyan, armia jen. Brudermanna i Böhm Ermollego znalazły się w ciężkiem położeniu. Trzeba było im dać prędką i wydatną pomoc. Naczelna komenda poleciła armii jen. Auffenberga zawrócić i zająć stanowisko gotowe do uderzenia na flankę nieprzyjacielską. Nagły zwrot w tył nie był rzeczą łatwą, a jednak udał się w zupełności. Dnia 1 września, walcząc jeszcze z przeciwnikiem na północy, stała główna masa tej armii już w dwa dni później frontem zwrócona na południe, na wschód od Tomaszowa, gotowa do posunięcia się w kierunku przez Rawę Ruską. Tymczasem pokazało się, iż fala rosyjska przemogła siły przeciwne koło Złoczowa i Przemyślan i posuwała się powoli przeciw Lwowowi. Znać było na niej osłabienie wskutek zaciętych walk, ale i wojska austryacko-węgierskie potrzebowały odpoczynku. Wskutek tego dnia 2 września opróżniono Lwów i przesunięto się przez Wereszycę. Tu mogły wojska austryacko-węgierskie znaleść spokój i wypoczynek, aby nabrać sił do nowych walk.

Jenerał Böhm Ermolli
zdobywca Lwowa.

Armia jen. Auffenberga, poruszająca się w kierunku Rawy Ruskiej, z zamiarem osiągnięcia linii kolejowej Jaworów-Lwów wdała się z Rosyanami w walki 5 września, a 7 cel swój osiągnęła. Wtedy przyszedł czas na wmieszanie się do boju wojsk, stojących nad Wereszycą. Korpusy gracki i lwowski, prowadzone przez jen. Boreovicza zajęły wzgórza nad i na północ od gościńca gródeckiego i wielki las janowski. Na południe

koło Komarna korpus temeszwarski i budapeszteński parły przeciw fortyfikacyom rosyjskim, a Böhm Ermolli wprowadził do walki korpus siedmiogrodzki.

Dnia 9 i 10 września trwała walka z wielką zaciętością. Armie Böhm Ermollego i Boreovicza zdobywały sukces po sukcesie. Południowe skrzydło zyskało na obszarze prawie 20 klm., korpus gracki walczył w oddaleniu zaledwie 15 km. od Lwowa, armia jen. Auffenberga prawem skrzydłem odniosła również znaczne sukcesy.

Lecz Rosyanie, zgromadziwszy znaczne siły dalej na północ, parli z wielką siłą przeciw armii jen. Dankla, grupie wojsk arcyks. Józefa Ferdynanda i lewemu skrzydłu armii jen. Auffenberga. Nacisk był zanadto wielki, przewaga liczbna ogromna. Naczelna komenda postanowiła cały front cofnąć dalej ku zachodowi w dogodniejszy odcinek. Decyzya nastąpiła około południa dnia 11 września.

Odwrót za San.

Z rozwiniętymi sztandarami, po zabraniu wszystkich jeńców i zdobytych dział rozpoczęły wojska austryacko-węgierskie odwrót za San. Ostatnia odłączyła się od Rosyan armia jen. Dankla, w doskonały sposób przeprowadzając swój odwrót. Wojska, nienapastowane przez Rosyan, zajęły nowe stanowiska, aby odpocząć i nabrać rozmachu do nowej ofenzywy.

Bitwa pod Szczytnem, i Wystruciem.

Inaczej rzecz się ukształtowała na najdalszej północy. W gubernii suwalskiej zgromadzili Rosyanie armię pod dowództwem jen. Rennenkampfa i usiłowali wtargnąć do Prus wschodnich. Pierwsze próby skończyły się ciężkiemi porażkami Rosyan, lecz wkrótce zgromadzili tak przeważające siły, że Niemcy musieli się cofnąć w głąb Prus wschodnich, aby tam wzmocnić swe siły i na nowo się ugrupować. Przeciw Niemcom szła armia rosyjska od strony Narwi. Jenerał Hindenburg czekał na nią na świetnie obranej pozycyi między Dąbrownem i Szczytnem, gdzie w dniach od 29 do 31 sierpnia zgotował jej pogrom zupełny, jeden z najstraszniejszych, jaki zapisały dzieje wojny wogóle. Następnie zwrócił się przeciw armii Rennenkampfa, która tymczasem doszła była pod Wystruć — i pobił ją na głowę między jeziorami mazurskiemi. Następstwem tych zwycięztw było cofnięcie się niedobitków armii nadnarwiańskiej aż do Narwi, a armii jen. Rennenkampfa nad Niemen i zajęcie gubernii suwalskiej oraz pogranicza gubernii łomżyńskiej przez wojska niemieckie.

Nowa ofenzywa w Galicyi i w Królestwie.

Wojska austryacko-węgierskie po bitwie pod Lwowem cofnęły się aż do Galicyi zachodniej w okolice Tarnowa i Gorlic. Wtedy Rosyanie

lewy brzeg Wisły. Aby nie dopuścić do tego, obie naczelne komendy, według planów jen. Hötzendorfa, postanowiły rozpocząć na nowo walkę zaczepną tak w Galicyi, jak i w Królestwie. Akcyę tę obwieścił rozkaz dzienny naczelnego wodza armii austryacko-węgierskiej, arcyksięcia Fryderyka, w dniu 30 września 1914 r. Ofenzywa austryacko-niemiecka była tak silna, że dokonała nie tylko oswobodzenia Galicyi środkowej i Przemyśla, ale zagroziła bezpośrednio Dęblinowi i Warszawie. Zagrożenie to było tak poważne, że zdawało się, iż wkrótce Rosyanie zostaną z Galicyi wyparci zupełnie. Stało się jednak inaczej.

Ponowny odwrót wojsk sprzymierzonych.

Lewe skrzydło tej olbrzymiej ofenzywy, na którem znajdowała się armia niemiecka pod wodzą jen. Hindenburga, znalazło się nagle w trudnem położeniu z powodu przeciwstawienia mu przeważających sił rosyjskich. Rosyanie stawili na pierwszej obronnej linii swych twierdz rozpaczliwy opór. Przerzucenie przez Wisłę od strony Modlina pułków syberyjskich zagroziło flankom niemieckim, tak, iż Hindenburg dał znak do odwrotu. Szach rosyjski zadany jen. Hindenburgowi od strony Modlina, miał tę konsekwencyę, że i armia austryacko-węgierska mimo niezwykłych sukcesów pod Dęblinem, musiała się cofnąć. Najprzykrzejszem jednak dla komendy austryacko-węgierskiej było danie hasła do odwrotu w Galicyi. Tu bowiem postępy wojsk austr.-węgierskich były tak wielkie, że z łatwością można było zająć całą Galicyę. Opróżniono więc całą Galicyę środkową i cofnięto wojska w okolicę Krakowa i wzdłuż granic niemieckich. Cofnięcie nastąpiło mimo sukcesów, z których jeden wyrażał się liczbą 10.000 jeńców, wziętych w niewolę przez korpus krakowski.

Jen. Hindenburg
zwycięzca Rosyan na Mazurach.

W bitwach pod Dęblinem i podczas odwrotu nadzwyczaj chlubnie zapisał się I pułk Legionów polskich pod wodzą Józefa Piłsudzkiego.

Bitwa pod Łodzią.

Nowe ugrupowanie się nie trwało długo, zastój w walkach był krótki. Odwrót nastąpił z końcem października, a już w pierwszych dniach listopada rozpoczęły się pierwsze ruchy zaczepne — tym razem na najdalszem skrzydle północnem. Przerzucono tam znaczne siły bojowe, których Rosyanie w tem miejscu najmniej stę spodziewali. Wsku-

tek tego prawe skrzydło rosyjskie, które wysunęło się najdalej ku zachodowi w kierunku na Toruń, wpadło w nastawioną pułapkę. Jego przednie straże pobito 14 listopada pod Włocławkiem, a dnia 16 pod Lipnem.

Postępująca za nimi główna siła tego skrzydła poniosła w dniu 16 listopada ciężką klęskę między Włocławkiem a Kutnem i zepchniętą została na linię Łódź—Łowicz.

Gdy słabsze siły niemieckie objęły pościg za nieprzyjacielem, cofającym się ku wschodowi, główne siły, pod wodzą jen. Mackensena, zwróciły się ku południowi i po obu stronach Łęczycy szły naprzód przez odcinek Neru, pobiwszy pod Dąbiem korpus rosyjski. Skutkiem zagrożenia w ten sposób swojego prawego skrzydła II armii, Rosyanie musieli je cofńąć na linię Stryków—Kazimierz—Zduńska Wola z frontem ku północnemu zachodowi. Na tej linii zgromadzili jeszcze Rosyanie główne siły armii V, skutkiem czego w środku ich linii bojowej, pomiędzy armią V a IV, powstała przerwa. To ułatwiło Niemcom otoczenie II i IV armii. Zdawało się, że obie te armie zostaną zniszczone lecz Rosyanom udało się od wschodu i południa pośpieszyć z pomocą Siły rosyjskie, rzucone od granicy Prus wschodnich, wspólnie z siłami dążacemi od południa, dostały się na tyły Niemców, grożąc im nawzajem otoczeniem. Położenie Niemców było poważne, dokonali jednak czynu, jakiego nie dokazała żadna armia: rozsadzili pierścień rosyjski. W nocy z dnia 24 na 25 listopada wojska niemieckie przebiły się ku Brzezinom, przyczem wzięły do niewoli 12.000 osaczających żołnierzy rosyjskich. Straty niemieckie były bardzo małe, a rannych swych prawie wszystkich uprowadzili.

Po przerwaniu pierścienia rosyjskiego, osaczone oddziały niemieckie uzyskały do dnia 26 listopada, pomiędzy Łowiczem a Łodzią, połączenie z lewem skrzydłem wojsk niemieckich jen. Mackensena, otaczających Łódź od północy.

Front niemiecki rozciągał się teraz od miejscowości Szadek przez Kazimierz, dalej na północ od Łodzi, aż do północno-zachodniej okolicy Łowicza. Przeciwko temu frontowi zwróciła się kontrofenzywa mas rosyjskich, zgromadzonych na małej przestrzeni. Mimo wielkich strat, ponawiali bezustannie bezskuteczne ataki.

Z początkiem grudnia, po nadejściu posiłków, Niemcy przeszli na całym froncie do ataku. Prawe ich skrzydło wdarło się do luki w środku frontu rosyjskiego, zdobyło Łask i, dążąc na Pabianice, otoczyło rosyjskie stanowiska na południowy zachód od Łodzi. Skutkiem tego musieil Rosyanie w nocy z dnia 5 na 6 grudnia opuścić te stanowiska i miasto Łódź, ażeby się cofnąć za Miazgę. Usiłowania Rosyan zapełnienia luki wojskami, wycofanemi z południowej Polski, nie powiodły się, dzięki energicznym atakom grupy wojsk austryackich, zwłaszcza ich lewego skrzydła, idącego w stronę Noworadomska.

Także lewe skrzydło niemieckiej północnej grupy poczyniło znaczne postępy i dotarło tuż pod Łowicz i nad odcinek Bzury.

Walki pod Krakowem.

Podczas odwrotu z nad Sanu pierwsza armia austryacko-węgierska cofnęła się w kierunku na północ od Krakowa, oparłszy swe południowe skrzydło o twierdzę krakowską; armia czwarta, mniej napastowana przez Rosyan, cofnęła się wzdłuż kolei Karola Ludwika aż pod Kraków.

Rosyanie nie parli silnie. Dnia 9 listopada pojawił się pierwszy patrol kozacki przed obrębem twierdzy. Czucie z nieprzyjacielem zostało przywrócone. Wtedy Rosyanie rozpoczęli ostrą akcyę przeciw Krakowowi, skutkiem czego do dnia 15 listopada rozegrał się cały szereg walk. W stronie południowo-wschodniej dotarli aż pod Krzesławice. — W kilka dni później rosyjskie dalekonośne działa o płaskim rzucie rozpoczęły ostrzeliwać północno-wschodni front fortecy. Kilka celnych pocisków padło na forty. Było to jednak ostrzeliwanie zupełnie bezskuteczne: granaty rosyjskie częściowo nie wybuchały, częściowo padały na punkty obojętne.

Ażeby nieprzyjaciela, o ile możności, jak najdłużej zatrzymać pod twierdzą, załoga Krakowa w czasie od 9 listopada do 14 grudnia — tak długo Rosyanie znajdowali się pod Krakowem — przedsięwzięła 14 wycieczek o rozmaitej sile. Sprawiły one, że nieprzyiaciel trzymał się w odległości 15 do 16 kilometrów od twierdzy. W tych walkach brała także udział ciężka artylerya.

W stronie południowej byli Rosyanie niemniej przedsiębiorczymi. Tu zbliżyli się pod Kraków aż do Wieliczki, skąd atoli ogień artyleryi austryacko-węgierskiej wyparł ich aż do Grabia, nad Wisłą, gdzie znajdowała się podstawa Rosyan, broniona przez batalion piechoty. Wał nad Wisłą w połączeniu z pobliskim potokiem i bagnistymi pasami terenu, dawały nieprzyjacielowi naturalną obronę. Ażeby Rosyan wyprzeć z Grabia, przedsięwzięła załoga Krakowa kilka wycieczek. Mogła jednak zbliżyć się tylko 1.000 metrów do gościńca, bo przekonała się, że stanowiska nieprzyjacielskie są zbyt silne. Postanowiono wobec tego spędzić Rosyan z północnego brzegu Wisły ogniem artyleryi. Pod jego działaniem cofnęli się Rosyanie dalej ku wschodowi.

Artylerya forteczna dała 20.000 strzałów, a przez twierdzę przeprowadzono 16.000 jeńców.

Bitwa pod Limanową.

Równocześnie z wypadkami pod Krakowem ptzygotowywała się akcya na Podkarpaciu przez przesuwanie wojsk i wzmacnianie armii. Akcya zaczepna sprzymierzonych rozpoczęła się dnia 2 grudnia. Czoło linii ofenzywnej stanowiła silna kawalerya, która odparła kawaleryę rosyjską, nadchodzącą przez Mszanę Dolną i Limanowę i odrzuciła ją

poza Dobrą, Skrzydlną i Wiśniową. Idąca tuż za nią piechota obsadziła natychmiast wszystkie góry i wzniesienia między temi miejscowościami.

A tymczasem wojska, zstępujące z Karpat, uderzyły na Rosyan.

Dnia 4 grudnia rozpoczął się atak na całej linii. Rosyjska kawalerya, która nadeszła z Limanowy — starała się powstrzymać ofenzywę sprzymierzonych pod Rajbrotem, okopawszy się w rowach strzeleckich. — Z rowów tych wyparto ją rychło. Tymczasem wysuwająca się z południowego odcinku wojska austryackie wzięły nagłym napadem Stary Sącz — centrum dotarło aż do wzgórz na południe od Łapanowa. Codziennie powtarzały się zacięte walki, nie przechylając zwycięstwa na żadną stronę. Dzień 9 grudnia przyniósł zaciętą walkę o wyżyny pod Limanową, które utrzymywały w swem ręku wojska austro-węgierskie, odpierając atakującego nieprzyjaciela. Równocześnie zdobyto w dolinie limanowskiej wyżynę

kobylańską, a pierwszy pułk Legionu polskiego pod dowództwem brygadyera Piłsudzkiego odrzucił Kozaków z pomiędzy Zalesia i Kamienicy. W walkę na prawem skrzydle weszły nasze siły od Karpat z większą ilością kawaleryi i artyleryi.

Dnia 10 grudnia na froncie od Grabia do Limanowy zawrzała zacięta walka. Rosyanie dobywali wszelkich sił, aby się posunąć naprzód, lecz nadaremnie. A tymczasem wojska, zstępujące z Karpat, uderzyły na Rosyan z flanki koło Nawojowej i pod Grybowem. Nastąpiło przesilenie. Dnia 11 grudnia legioniści polscy i wojska sprzymierzone uderzyły na wroga. Było to zmaganie się okropne, ale wkońcu musieli Rosyanie ustąpić. Od strony Karpat ścigające wojska weszły do Nowego Sącza, zajęły Żmigród; przednie straże doszły aż do Biecza.

Ruch wsteczny nieprzyjaciela, rozpoczęty na skrzydle południowem, przeniósł się dnia 12 grudnia na wszystkie oddziały na południe od Łososiny. Dnia 14 grudnia dotarły wewnętrzne skrzydła ścigających armij wieczorem aż w okolice Czchowa, a więc bardzo blisko gościńca Bochnia—Tarnów, głównej linii odwrotu nieprzyjaciela. Rosyanie tylko przez szybki odwrót uniknęli niebezpieczeństwa.

Dnia 17 grudnia dotarł pościg do dolnego Dunajca i do przestrzeni na południowy zachód od Tuchowa. Tu zatrzymali Rosyanie ścigających zwycięzców, a nawet w międzyczasie odrzucili ich nieco ku południowi,

Atak 31 pułku piechoty na Przedbórz.

ku Karpatom. Nad Białą, Dunajcem i Bzurą w Królestwie wywiązały się tylko walki pozycyjne, trwające do pierwszych dni maja, a cała główna akcya bojowa przeniosła się w Karpaty. W bitwie koło Limanowej i w pościgu wzięto przeszło 30.000 jeńców.

Odwrót Rosyan w Królestwie Polskiem.

Zwycięstwo pod Limanową oddziałało również na front rosyjski w Królestwie Polskiem. Dnia 17 grudnia pułk 34 zdobył szturmem Piotrków, a pułk 31 Przedbórz (rycina na str. 33). Następnego dnia zajęto Jędrzejów, a konnica austryacko-węgierska dotarła aż do Nidy.

Wyparcie Rosyan z Kołomyi d. 16 lutego 1915, przyczem zajęto 200 jeńców i wiele materyału wojennego.

Odtąd i nad Nidą przyszło do walk pozycyjnych, a żadna strona nie wywierała większego nacisku, gdyż całą uwagę zwrócono na obydwa skrzydła: Prusy Wschodnie i Karpaty.

Oswobodzenie Bukowiny.

Równocześnie z zalewem Galicyi zachodniej zalaną została przez wojska rosyjskie Bukowina, którędy Rosyanie zamierzali wtargnąć do Siedmiogrodu. Istotnie dotarli do kilku powiatów siedmiogrodzkich. Je-

dnakże w styczniu ofenzywa wojsk austryacko-węgierskich zaczęła na nich napierać z taką siłą, że armie sprzymierzone wyrzuciły ich z Węgier, a zadawszy im ciężką klęskę pod Kirlibabą w dniu 22 stycznia 1915, zmusiły ich do odwrotu z Bukowiny i opuszczenia Czerniowiec 19 lutego. Sukcesy na Bukowinie oddziałały na front południowy w Galicyi, wyswobadzając kolejno Kuty, Kossów, Delatyn, Pasieczną, a wreszcie 16 lutego Kołomyję. Mimo wysiłków, Stanisławowa narazie odebrać nie zdołano, choć pod jego murami trwały zacięte walki.

Bitwa zimowa na Mazurach.

Kiedy te walki rozgrywały się na prawem skrzydle sprzymierzonych, na lewem jen. Hindenburg przygotowywał Rosyanom nową niespodziankę. Dnia 8 lutego prawe jego skrzydło armii ruszyło marszem na Jańsborg, zajmując go tego samego dnia. 57 dywizyę rosyjską, broniącą się uporczywie, zniszczono. Resztki jej uciekły w kierunku twierdzy Osowiec.

Po stronie niemieckiej zaangażowane były dosyć znaczne siły w kierunku Pilkał i Łazdenów, aby zaatakować nieprzyjaciela, który znajdował się w tych obu miejscowościach, a nadto w Gąbinie i Stołupianach i aby przez nagły atak w kierunku południowo-wschodnim — koło Szyrwint i Władysławowa — odciąć mu odwrót ze Stołupian do Kowna.

Po zajęciu Pilkał przez Niemców, Rosyanie cofnęli się w kierunku na Stołupiany, ale zapóźno, albowiem silne oddziały niemieckie już dotarły do Szyrwint i Wierzbołowa i tem samem zamierzone oskrzydlenie sił nieprzyjacielskich było dokonane.

Osaczenie Rosyan przyszło tak nagle, że rosyjska brygada siedziała sobie w Kibartach spokojnie w domach, gdy wieś już była osaczoną przez wojska niemieckie. Bez jednego strzału Rosyanie musieli się poddać.

Bitwa zimowa na Mazurach trwała dziewięć dni, a rezultatem jej było zniszczenie dziesiątej armii rosyjskiej, składającej się z 11 dywizyj piechoty i kilku dywizyj kawaleryi. Ogólny łup w tej walce przekroczył 100.000 jeńców, 300 armat i wielką ilość karabinów maszynowych oraz ogromną ilość materyału wojennego. 7 generałów rosyjskich dostało się do niewoli. Tym sposobem X armia rosyjska jen. bar. Siewersa została zupełnie zniszczona.

Odwrót nowej X armii rosyjskiej.

Po pogromie rosyjskiej X armii w bitwie zimowej na Mazurach i kapitulacyi w lesie Augustowskim, zebrały się resztki III korpusu armii rosyjskiej pod szańcami Olity, a resztki XXVI i III syberyjskiego korpusu cofnęły się ku twierdzy Grodno i na linię Bobru. Dowódca armii, jen. bar. Siewers, jego szef sztabu oraz komenderujący jen. III kor-

pusu zostali usunięci. Trzy nowe korpusy armii, III, XIII i XV, ściągnięto do Grodna, a przerzedzone szeregi innych korpusów wypełniono rekrutami.

Tak powstała ponowna dziesiąta armia rosyjska, która z końcem lutego czyniła daremne wysiłki, aby wypędzić wojska niemieckie, które posunęły się do linii Bobru i tuż do twierdzy Grodna. W atakach tych wojska zniszczonego koło Tannenberga i tymczasowo świeżo wypełnionego XV korpusu, które postępowały w niezgrabnych kolumnach, poniosły najcięższe straty. Dnia 9 marca rozpoczęła się ofenzywa niemiecka przeciw tej nowej armii. W dniach 9 i 10 marca przyszło do walki koło Sejn i Berźnik przeciw zaskoczonemu przeciwnikowi, którego przednia straż już się rozwinęła do ataku w kierunku zachodnim koło Krystynopola, a który teraz widział się zmuszonym zmienić front ku północy. Sejny i Berźniki wzięli Niemcy szturmem, przyczem zniszczyli zupełnie dwa nowe pułki rosyjskie; komendanci ich dostali się do niewoli.

Dowódca armii rosyjskiej, widząc powtórzenie się bitwy osaczającej na Mazurach i beznadziejność dalszego oporu, wydał 10 marca rozkaz do odwrotu całej swej armii. Wielka strata materyału i demoralizacya wywarły wielki wpływ na dalszy tok walk w tych stronach.

Upadek Przemyśla.

W dniu 22 września 1914 zamknął się poraz pierwszy pierścień wojsk rosyjskich, opasujących miasto. Po odjeździe ostatniego pociągu przerwano komunikacyę kolejową, aby utrudnić nieprzyjacielowi dostęp do miasta. Rosyanie usiłowali wziąć miasto szturmem, ale gdy im się to nie udawało, w dniu 2 października wysłali do twierdzy parlamentarza w osobie podpułkownika jeneralrego sztabu Tamina, który zażądał poddania twierdzy. Jen. Kussmanek, obrońca Przemyśla, z oburzeniem odrzucił propozycyę rosyjską. Działo się to w chwili, kiedy kontrofenzywa sprzymierzonych była już rozpoczętą. Jen. Radko Dimitrjew, który twierdzę oblegał, postanowił zdobyć ją za wszelką cenę, zanim odsiecz nadejdzie. Nie szczędząc ludzi, podejmował szturm za szturmem, a kiedy już odsiecz nadchodziła, w dniach 5, 6 i 7 października bez przerwy przez 72 godzin pchał żołnierzy na pewną śmierć. Dziesiątki tysięcy walecznych żołnierzy rosyjskich zasłało okolicę twierdzy, ale Przemyśl pozostał niezdobyty.

Dnia 11 października wkroczyły do miasta zwycięskie wojska austryacko-węgierskie, a mieszkańcy odetchnęli, sądząc, że pozbyli się już na zawsze zmory, spędzającej sen z ich powiek.

Niestety, zaledwie miesiąc tylko cieszył się Przemyśl odzyskaną swobodą. Po cofnięciu się Niemców w Królestwie Polskiem zarządziła naczelna komenda austryacka odwrót z Galicyi wschodniej. Jeszcze 7 listopada wysłano z Przemyśla pocztę, ale ta już z drogi powróciła. W dniu

11 listopada Rosyanie powtórnie opasali twierdzę, tym razem na czas dłuższy.

Podczas pierwszego oblężenia przekonali się Rosyanie, że silnej twierdzy przy dzielnej obronie przemocą wziąć nie zdołają; postanowili więc uczynić to głodem. Wprawdzie nie zaniechali ataków zupełnie, ale nie szturmowali tak uporczywie, jak za pierwszym razem. Od czasu do czasu przedsiębrali oblężeni wycieczki, przyprawiając nieprzyjaciela o ciężkie straty.

Kiedy już w twierdzy dla wojska i ludności cywilnej poczęło bra-

Atak Rosyan na forty przemyskie.

kować żywności, zarządził jen. Kusmanek wypad w dniu 19 marca, w celu przebicia się przez linie oblężnicze. Nad ranem wysunęła się dzielna załoga poza linie forteczne i trzymała się aż do ostateczności. Po siedmiogodzinnej walce przeciw znacznym rosyjskim siłom, w końcu zmusiła je przewaga liczebna do cofnięcia się za linie forteczne. Następnych nocy Rosyanie ruszyli przeciw kilku frontom Przemyśla. Ataki te złamały się jednak w ogniu fortyfikacyi. Ponieważ jednak brakowało już zupełnie żywności, przeto po wysadzeniu fortów i zniszczeniu dział oraz amunicyi, twierdza w dniu 22 marca kapitulowała.

Atak Rosyan na przełęcze karpackie.

Następstwem klęski Rosyan pod Limanową stały się walki o posiadanie Karpat. Bitwa pod Limanową, która ubezwładniła Rosyan w kierunku Krakowa, schodzi się z bitwami w okolicy Łodzi, w których armia północno-rosyjska doznała klęski. Obie te bitwy jednak nie mogły sprowadzić jeszcze cofnięcia frontu rosyjskiego, gdyby nie równoczesny atak sił austryackich na wał Karpat.

Wówczas byli Rosyanie w zupełności panami Karpat. Nietylko posiadali Bukowinę, lecz także trzymali silną ręką wszystkie przejścia przez Karpaty. W okolicy przełęczy dukielskiej stali nawet dość głęboko na terytoryum węgierskiem: dotarli byli aż do Bardyowa i Homonny. Tu więc równocześnie z bitwą pod Limanową rozpoczął się atak armii Boreovicsa, która odrzuciła Rosyan przez Karpaty i przesunęła front aż w zagłębie Jasło — Krosno. Był to czas, kiedy należąca do armii jen. Boreovicsa dywizya Krautwalda tak dalece zbliżyła się do Przemyśla, że połączenie się jej z dywizyą wypadową Tamassy'ego, która szła od Przemyśla, było tylko kwestyą kilku godzin.

W tymsamym czasie przedarła się do Bukowiny armia jenerała Pflanzer Baltina, odebrała cały ten obszar i dała się we znaki Rosyanom na Pokuciu.

Kierownictwu wojsk rosyjskich w Galicyi udało się wtedy szybkiemi przesunięciami wojsk, dokonanemi przy pomocy sieci kolejowych, zgromadzić takie siły, że wobec tej przewagi armia Boreovicsa zrezygnować już musiała ze zdobytych sukcesów, a także grupa armii jen. Pflanzer Baltina cofnąć się musiała na wyżyny karpackiego siodła.

Teraz zaczęła się pierwsza kontrofenzywa rosyjska, która dopóty napierała ustawicznymi atakami, aż wszystkie przejścia przez Karpaty nanowo znalazły się w rękach rosyjskich.

Śmiałe uderzenie z końcem grudnia zapewniło wojskom austryacko-węgierskim ponowne posiadanie przełęczy użockiej; nieprzyjaciel jednak zdobył ją w kilka dni później powtórnie i wtargnął także na południe od przełęczy dukielskiej na Węgry.

Kierownictwo wojsk austryacko-węgierskich i niemieckich postanowiło jeszcze w ciągu zimy wydrzeć Rosyanom z powrotem stanowiska w Karpatach i wystąpić przeciwko nim z największą stanowczością. Ogólny atak rozpoczął się dnia 25 stycznia. Armia jen. Boreovicsa uderzyła w kierunku przełęczy dukielskiej, łupkowskiej i użockiej, armia niemiecka w kierunku Stryja, a jen. Pflanzer Baltina na Stanisławów.

Powodzeniu tej ofenzywy stały na przeszkodzie warunki atmosferyczne. Udało się, co prawda, odrzucić Rosyan z przeważnej liczby przełęczy daleko, aż na ziemię galicyjską, ale zaraz zaczęły się toczyć z Królestwa Polskiego i Galicyi pociągi, przywożąc posiłki na zagrożone lewe skrzydło rosyjskie. Pod Warszawą i Lwowem nagromadzili byli Rosyanie niezmierzone masy wojska, z których wedle potrzeby mogli rzucać rezerwy.

Mimo to w połowie lutego atak austryacko-węgierskich wojsk poszczycić się mógł następującymi rezultatami:

Na prawem skrzydle odebrała grupa armii Pflanzer Baltina Bukowinę aż do Prutu i posunęła się aż poza linię Nadwórna — Kołomyja, podczas gdy Niemcy w centrum, a na lewem skrzydle armia jenerała

Boreovicsa wyrzuciła Rosyan z grzbietów karpackich w dół, wyjąwszy przełęcz dukielską, i usadowiła się na północnym stoku gór, a zatem na galicyjskiej ziemi. — W zagłębiu dukielskiem stracili Rosyanie wszystkie przejścia z wyjątkiem samej przełęczy, gdzie potrafili się utrzymać na górach, położonych od niej na południe.

Wszystkie te sukcesy osiągnięto mimo strasznego zimna, mimo okropnej śnieżycy. Ledwo pogoda się poprawiła, rozpoczęli Rosyanie zacięte przeciwataki. Nietylko odparto ich, lecz powoli zaczęto nawet zyskiwać na terenie, a z końcem lutego wznowili sprzymierzeni atak, zwłaszcza w centrum karpackiego frontu, ku Liskowi, gdzie po zaciętych walkach posunęli się naprzód na drodze Cisna—Baligród. Znowu pogoda się zmienia, znowu Rosyanie zyskują czas na sprowadzenie posiłków.— Wyprawili je przedewszystkiem w celu oparcia się naciskowi, następnie zaś całą siłą rzucili się na linię przełęczy Użok-Łupków-Dukla, celem przełamania tu linii sprzymierzonych i wbicia się klinem w ich front, załamujący się w okolicy Dukli właśnie pod kątem prostym.

Pflanzer Baltin, oswobodziciel Bukowiny.

Ale próba ta nie powiodła się wcale. Mimo to raz jeszcze, około 20, marca, rozpoczęli Rosyanie olbrzymią ofenzywę, która napotkała w obszarze Ondawy na zachodniem skrzydle, po początkowych małych powodzeniach — na nie dający się do przełamania opór. Pełne ofiar szturmy w górach lesistych między przełęczą Łupkowską a Użocką nie zdołały więcej osiągnąć, jak to, że klinem wysunięta pozycya austryacko - węgierska została powoli cofnięta, w równej linii ze skrzydłem zachodniem, na wyżyny tuż za węgierską granicą koło miejscowości: Telepowce, Zuella, Nagy Polena i Juhaszlag.

Rosyanie postanowili przełamać się w okolicy przełęczy Łupkowskiej, od Mezo Laborcz, po obu stronach rzeki Laborczy, a zamiar ten obok walczących tam już mas wojska miała wykonać większa część armii, która osaczała Przemyśl i nadeszła jako świeża rezerwa. Kierunek ataku był dobrze wybrany i zapewniał zwycięskie rozstrzygnięcie całej bitwy karpackiej.

Pod tym naporem cofnęły się dnia 2 kwietnia, w wielki piątek, wojska atakowane. Lecz już d. 3 kwietnia przybyły niemieckie posiłki korpusu Beskidów i przeszły zaraz do ataku. Odtąd szala zwycięstwa zaczęła się przechylać na stronę sprzymierzonych. Dnia 4 kwietnia

wmieszał się do walki drugi oddział niemieckich posiłków i rozpoczęto na wschód od Laborczy atak ogólny. Sprzymierzeni posunęli się naprzód. Lecz nagle na prawem skrzydle rozpoczęli Rosyanie silny atak. Niemcy okopali się natychmiast, a równocześnie wojska austryacko-węgierskie uderzyły na skrzydła nieprzyjaciela. Wśród wielkich strat musieli Rosyanie znów cofnąć się na dół. Przez całą Niedzielę wielkanocną trwały zacięte walki, przechylając się to na jedną, to na drugą stronę, żadnej jednak nie przyniosły stanowczego zwycięstwa.

Dopiero poniedziałek wielkanocny, dnia 5 kwietnia, przyniósł pełne

Epizod z wielkiej bitwy wielkanocnej w Karpatach nad Laborczą.

powodzenie sprzymierzonym. Niemieckie i austro-węgierskie baterye współzawodniczyły z sobą, aby silne pozycye nieprzyjaciela, znajdujące się między wyżynami 584 a Kobyłą, zachwiać. Dzięki temu mogła grupa pułkownika Kemmla o godzinie 3 po połud. zdobyć pozycyę szturmem. Także drugi przystęp do Kobyły, Jawirska, został przez 40 pp. w niedającym się odeprzeć ataku zajęty, przez co Niemcy wreszcie uwolnili się od ognia na flankach, który ich dotychczas wstrzymywał od marszu na grzbiet, ciągnący się ku Also Czebenyi, przez który ostatecznie zdobyli odcinek doliny Vilsawy. Tymczasem dopełnił się także los Kobyły. Silnie atakowani przez Niemców i honwedów pułkownika Baicza, ulegli

obrońcy 4-temu bośniacko-hercegowińskiemu, 89 i 90 p. p., które major Kuchinka prowadził do szturmu. Ostateczne zwycięstwo było na najważniejszej części pola bitwy zdobyte.

Na zachód od Laborczy poniedziałek wielkanocny jeszcze nie przyniósł decyzyi. Wprawdzie grupa pułkownika Hausmanna postąpiła naprzód ku wyżynom koło Foelze Czebenyi, ale z powodu ognia na flankach dostała się w przykrą sytuacyę. Major Liebhard uczynił ze swoimi wszystko, co mógł, aby zdobyć wyżynę. Atakujący przyszli aż na 30 kroków przed pozycyę nieprzyjaciela, ale nie mogli się przedostać przez zasieki z drutu, jednak odwrócili uwagę od grupy Hausmana, która szybko przezwyciężyła sytuacyę krytyczną i szturmem wkroczyła do pierwszej pozycyi nieprzyjaciela na wzgórzu Foelze Czebenyi.

Dnia 6 kwietnia przyszły posiłki niemieckie także i na tej części pola bitwy. Razem z temi świeżemi wojskami udało się zająć wyżynę 468. Pułkownik Hausman wypędził nieprzyjaciela także z drugiej pozycyi na wzgórzu Foelze Czebenyi, ale Rosyanie stawiali jeszcze zacięty opór, o który złamały się trzy, przeprowadzone z największą walecznością, szturmy. Teraz przywieziono armaty górskie, które nadzwyczaj skutecznie wzięły pozycye rosyjskie pod ogień. Nad ranem 6-go powtórzono szturm wspólnie z przybyłym oddziałem niemieckim i sprzymierzeni wreszcie przyszli w posiadanie punktu oparcia nieprzyjaciela, o który toczyła się tak gorąca walka.

Dobrze przygotowane przełamanie się rosyjskie zostało udaremnione. Ten piękny sukces bitwy wielkanocnej

Zdobyte ostatecznie zwycięstwo miało jednak dla całej bitwy znaczenie rozstrzygające.

Wyprawa Niemców do Kurlandyi.

Wojska niemieckie, stojące na północ od Niemna pod wodzą jen. Hindenburga, w porozumieniu z marynarką, operującą na morzu Bałtyckiem, przedsięwzięły pochód w głąb Kurlandyi. Marsz rozpoczęto 27 kwietnia rano ze skrzydeł. Jedna kolumna przeszła pod Szmalenigkami przez Niemen na północ, druga, 100 — 125 km. od niej oddalona, ruszyła z północnego cyplu Prus Wschodnich we wschodnim kierunku. W pierwszym dniu wkroczyła z piechotą na 50 kilometrów prawie do Kurlandyi, wysyłając kawaleryę do Rosień i poza Dubissę. Pod Korcianami napotkała na opór i musiała sforsować przejście przez Minię pod ogniem ciężkiej artyleryi rosyjskiej, ale mimo to posunęła się naprzód.

Trzecia kolumna maszerowała w centrum wolniej. Śmiałość całego tego przedsięwzięcia przedstawi się tem jaśniej, jeżeli rozważymy, że wiadomości o sile wojsk rosyjskich były bardzo niepewne, a kraj cały w końcu kwietnia znajdował się w stanie, umożliwiającym posuwanie się wojsk jedynie po drogach.

Rano dnia drugiego pokazało się, że nieprzyjaciel, stojący na głównej drodze z Tylży do Mitawy pod Skandwilami, cofnął się szybko pod grozą oskrzydlenia lewego swego skrzydła ku Kielmom—Szawlom. Natychmiast wysłano za nim pewną kolumnę, która jeszcze wieczorem zajęła Kielmy.

W trzecim dniu prawa kolumna przekroczyła broniony przez nieprzyjaciela kanał windawski, lewa doszła do Worn i Telsz, a kawalerya jej dotarła do Tryszków, położonych na północny zachód od Szawel. Posunięto się prawie o 100 kilometrów. — Rosyanie, mając w Kurlandyi jedynie kawaleryę i opołczenie, sprowadzili koleją posiłki i wysadzili je między Szawlami a Szadowem. Ale Niemcy nie zatrzymali się w pochodzie.

Po południu 30 kwietnia, w czwartym dniu, weszła prawa kolumna do Szawel, które Rosyanie podpalili, ścigając ich jeszcze dalej poza nie.

Wtedy Rosyanie wysłali z Kowna wojska, aby zagrozić prawemu skrzydłu niemieckiemu. Wskutek tego zatrzymała się piechota, zwracając na prawo ku Dubissie. Podczas, gdy główne kolumny w pośpiesznych marszach dążyły ku górnemu biegowi Dubissy, osobna kolumna maszerowała wolniej z Kłajpedy ku północy. Jeden z jej oddziałów szedł przez Szkudy, drugi nad brzegami morza od południa ku Libawie. Przez ostrzeliwanie Libawy marynarka bardzo już nieprzyjaciela osłabiła. W dniu 6 maja sam wysadził forty, a działa okrętów wojennych zmusiły baterye nadbrzeżne do milczenia. Wojska niemieckie, które nie mogły uwierzyć w tak słabą obronę wielkiego portu i ciągle przygotowane były na zasadzkę, zdobyły południowe forty po krótkiej walce i zaatakowały miasto od strony lądu. Ale Rosyanie na ten atak faktycznie nie byli przygotowani. W Mitawie wyładowali jedynie większe oddziały wojsk i wysłali je w kierunku południowo-zachodnim, ale niemieckiej linii przełamać nie zdołali.

Dnia 8 maja weszli Niemcy do Libawy o godzinie 6 rano. Łup wojenny stanowiło 1.500 jeńców, 12 dział i pewna liczba karabinów maszynowych. Szybko wysunięto oddziały na jakie 50 km. przez Aisputtę i nad brzegiem morskim w celu zabezpieczenia miasta, gdzie wstrzymały wszystkie ataki zbierającego się powoli nieprzyjaciela, a później dotarły aż pod Rygę.

Bitwa Gorlice-Tarnów.

A tymczasem w Galicyi rozgrywały się walki o decydującem znaczeniu. Sprzymierzone kierownictwa armii oceniły, że sukces w Karpatach był czemś więcej, niż skutecznem odparciem potężnego ataku, że nagroda za te walki, w których tyle poświęcono krwi i życia, jest o wiele wyższą, że dojrzał owoc tylu wysiłków.

Szybko i niespostrzeżenie zebrała się armia jen. Mackensena poza

VI korpusem austryackim, podczas gdy Pflanzer Baltin, armie karpackie i siły, stojące na północ od Wisły, ściągnęły na siebie uwagę Rosyan bardziej ożywioną działalnością, kanonadą i małymi wypadami. Dnia 1 maja wieczorem armia arcyksięcia Józefa Ferdynanda, stojąca naprzeciw Tarnowa, nakazała swemu, najbardziej na północ wysuniętemu, skrzydłu przekroczyć Dunajec, a to celem zwrócenia na ten punkt rosyjskich rezerw.

Dnia 2 maja rano rozszalała się czterogodzinna walka. Około 1500 dział, skierowanych na front rosyjski, sypnęło ogniem i żelazem. Nie wytrzymali ognia Rosyanie. Armii jen. Mackensena i przyłączonemu do niej X koryusowi udało się zaraz pierwszego dnia przełamać rosyjskie pozycye. Ale Rosyanie założyli poza niemi nowe linie obronne, które musiano jedną po drugiej zdobywać w zaciętych walkach. Opór nieprzyjaciela złamano dopiero d. 5 maja. Armia arc. Józefa Ferdynanda walczyła dnia 2 i 3 maja o silne fortyfikacye na wzgórzach z obu stron Białej koło Tuchowa; następnie musiała pokonać drugą inię obronną na południe od Tarnowa, tak, że i tu dopiero dzień 5 maja przyniósł ostateczny sukces.

Jenerał Mackensen,
pogromca Rosyan pod Gorlicami.

Odwrót Rosyan z nad Dunajca.

Przełamanie tej linii zmusiło natychmiast Rosyan do zarządzenia odwrotu zachodniego skrzydła frontu karpackiego, stojącego na południe od przełęczy dukielskiej. Po wysłaniu naprzód trenu i rezerw, opuścił nieprzyjaciel w nocy na 5 maja swoje pozycye, ścigany przez armię Boreovicsa. Dla umożliwienia sobie odwrotu musieli Rosyanie trzymać przełęcz Łupkowską do 7 maja wieczorem przeciw niemieckiemu korpusowi beskidzkiemu, co się też udało przez rzucenie na ofiarę całej jednej dywizyi. Inna dywizya, która chciała umknąć przez przełęcz dukielską, zetknęła się wieczorem 6 maja z niemieckiemi wojskami, które ustawiły się koło Dukli przed wyjściem z wąwozu. Na tyły przyszły nagle części X korpusu, które wieczorem dotarły w okolice przełęczy dukielskiej i na grzmot dział wróciły się natychmiast w kierunku północnym. Także i ta rosyjska dywizya została zniszczona.

Rosyanie spodziewali się, że będą mogli stawić opór atakowi przynajmniej na linii górnego Wisłoka koło Krosna i Frysztaku, oraz dalej w przedłużeniu ku ujściu Nidy i w ten sposób utrzymać się przy-

najmniej na wschód od przełęczy Łupkowskiej w Karpatach. Zamiar ten rozbił się, zanim Rosyanie zdołali się rozpatrzyć. Dnia 7 maja wieczorem zdobyła 39 dywizya honwedów z VI korpusu Krosno i uzyskała wskutek tego przejście przez Wisłok. Lewe skrzydło armii jen. Böhm Ermollego wdarło się tego samego dnia w rosyjskie pozycye karpackie na wschód przełęczy Łupkowskiej, tak, że Rosyanie aż do przełęczy musieli zarządzić odwrót.

Rosyanie, wykorzystując wzgórza na wschód od Wisłoku, postanowili teraz utrzymać linię, biegnącą mniej więcej od Radomyśla przez Wielopole, Besko, ku Nowotańcowi i dalej wzdłuż Karpat ku wschodowi. Spodziewali się przy pomocy szybko sprowadzonych posiłków stawić skuteczną zaporę ofenzywie sprzymierzonych i osłonić ważne miasta Rzeszów, Sanok.

Bitwa pod Rzeszowem i Sanokiem.

Dnia 8 maja przyszło do bitwy pod Rzeszowem—Sanokiem, która trwała przez cztery dni. Armia Mackensena, dotarłszy bezpośrednio przed centrum rosyjskich stanowisk, miała dnia 8-go do przebycia ciężkie walki o wzgórza na wschód od Wisłoka. Wieczorem była już w posiadaniu tych wzgórzy. Rosyanie ustępowali jednak tylko powoli, uczepiwszy się uporczywie odcinka za Stobnicą. Armie sprzymierzonych na skrzydle miały w dniu 8 maja do przełamania zacięty opór straży tylnych, mających za zadanie zyskać czas na umocnienie i zajęcie pozycyi przez siły główne.

Armia arcyksięcia Józefa Ferdynanda, która już dnia 7 miała do przebycia gorące walki o przejścia Wisłoki koło Brzostku i Pilzna, zdobyła dnia 8-go pozycye rosyjskiej straży tylnej między Frysztakiem a Dębicą. Armie Boroevica i Böhm Ermollego dnia 8-go stoczyły niejedną ciężką walkę w Karpatach, zanim przybyły przed pozycyę, którą zajęli Rosyanie dla zamknięcia dostępu do Sanoka na linii Beska, nad górnym Wisłokiem, Nowotańcem, Szczawnem, na grzbietach Celawa Odryt, za górnym Sanem i wzgórzem Ostry, naprzeciw przełęczy Użockiej. Na szerokim łuku od Wisły aż do gościńca użockiego szalała dnia 9-go walka. Dnia 9-go wieczorem wykonali Rosyanie dwoma dywizyami silny przeciwatak wzdłuż gościńca sanockiego, aby pomódz swemu, silnie zagrożonemu, środkowi koło Stobnicy.

Grożące już przełamanie środka zostało wskutek tego odwróconem, lecz już tego samego dnia wieczorem zdobył X korpus i wojska niemieckie skrzydłowy punkt oparcia Besko na południowym froncie. Dnia 11 maja front ten został przełamany koło Baligrodu—Szczawnego przez prawe skrzydło armii Boroevica. Armia Mackensena wyparła środek ze Stobnicy, a IX korpus arcyks. Józefa Ferdynanda pobił koło Wielopola III kaukazki korpus. Dzień 11 maja przyniósł już tylko mniej lub więcej zacięte walki odwrotowe; wieczorem tego dnia był Rzeszów i Sanok

w rękach sprzymierzonych. Odwrót ten Rosyan pociągnął za sobą także i odwrót lewego skrzydła z Karpat, które stało naprzeciw armii Linsingena.

Bitwa nad Sanem.

Rosyanie mniemali, że nad Sanem będą mogli wymusić ostateczny kres ofenzywy sprzymierzonych. Przygotowali tu silną pozycyę, której głównym punktem oparcia była twierdza Przemyśl. Od tej twierdzy ciągnęła się kilkakrotnie linia ufortyfikowana ku bagnom nad Dniestrem; z drugiej strony łączyły się z frontem północnym twierdzy przyczółki mostowe Radymno i Jarosław, broniące lewego brzegu aż do ujścia Wisłoku. Dalej w dół rzeki tworzył sam San front, który zamyka obszerny przyczółek mostowy kąta Sanu i Wisły.

Zdobycie przyczółka mostowego Jarosław przez wojska niemieckie i przez c. i k. VI korpus w dniu 15 maja pokrzyżowało na samym wstępie zamiary Rosyan, a nawet umożliwiło sprzymierzonym osadzenie się dnia 16 maja na prawym brzegu Sanu koło Jarosławia. Dopiero teraz postanowiono pauzę w operacyach, przeprowadzanych dotychczas z wzorową szybkością. Wojska potrzebowały odpoczynku, a przedewszystkiem musiały być naprawione zniszczone gruntownie przez Rosyan koleje i mosty, potrzebne dla dowozu i dla sprowadzenia ciężkiej artyleryi. Jednakże zupełny spokój i tak nie panował. Armia Mackensena rozszerzała swoje stanowiska na prawym brzegu Sanu w formie przyczółka mostowego, Rosyanie przedsiębrali odpierane za każdym razem przeciwataki z kąta Wisła—San i z Przemyśla.

24 maja zakończyła się pauza. Nastąpił wszechstronny atak sprzymierzonych: Böhm Ermollego przeciw silnym pozycyom między Przemyślem a bagnami nad Dniestrem; Mackensena przeciw przyczółkowi mostowemu Radymno i na wschód od Sanu przeciw połączeniom, prowadzącym z Przemyśla na wschód; arcyks. Józefa Ferdynanda przeciw kątowi Wisła—San.

Atak Mackensena przyniół zaraz 24 maja wielki sukces. Radymno zostało wzięte, a wielka część załogi przyczółka mostowego pojmana w niewolę; w następnych dniach front w pomyślnych walkach znacznie posunięto ku południowemu wschodowi i ku wschodowi, przyczem VI korpus austryacki, który już w bitwie pod Radymnem wybitny wziął udział, szczególnie się odznaczył przez wzięcie kilku miejscowości i zdobycie wzgórza Horodysko.

Rosyanie tymczasem zgromadzili na północy wielkie siły, które 27 maja rozpoczęły planowany dawno atak flankowy. — Dzień ten, a potem 28 i 29 maja br. wypełniły gwałtowne ataki. Przyniosły one Rosyanom jeden jedyny sukces: zajęcie z powrotem Sieniawy, lecz wszystkie inne próby, aby tu zyskać przejście przez San, rozbiły się wśród

krwawych strat, podobnie jak ataki ich z kąta San—Wisła i przeciw północnemu i wschodniemu frontowi armii Mackensena.

Po krótkiej przerwie, rozpoczęły się ponownie 31 maja ataki rosyjskie ze wzmożoną zaciętością na tych samych, zasłanych zwłokami, polach bitew. W szalonem starciu wywalczyli oni na zachodnim brzegu Sanu Rudnik, lecz „korpus zdobny szarotką“ zakreślił ciasne granice temu parciu naprzód. Znów pozostały bezskutecznymi szturmy, przedsiębrane do 4 czerwca, a siła ataku zamarła w ciężko przerzedzonych szeregach.

Oswobodzenie Przemyśla.

Tymczasem spełnił się los na innych częściach frontu, który wielki atak z flanki miał uwolnić. Dnia 30 maja rozpoczęło się ostrzeliwanie Przemyśla; wieczorem tego dnia zdobył X korpus szturmem front Prałkowce, lecz fort ten musiano następnego dnia rano opróżnić z powodu krzyżowego ognia prawie całej artyleryi obronnej. Zato w południe znalazły się trzy forty frontu północnego w rękach Niemców. Dnia 2 czerwca w nocy opróżnili Rosyanie twierdzę, która następnego dnia znalazła się w rękach zwycięzców. Równocześnie rozgrywała się silna walka na froncie, ciągnącym się od Przemyśla aż do bagien nad Dniestrem. Dzień i noc atakowała armia jenerała Böhm Ermollego rosyjskie linie obronne, aż dnia 4 czerwca zdołano i ten wał obronny przełamać.

Klęska Rosyan pod Mościskami i Lubaczowem.

Rosyanie przygotowali drugą silną pozycyę, która koło Mościsk i na zachód od Krakowca i Lubaczowa zamykała drogi na Lwów. Znów nastąpiła przerwa w walkach dla wypoczynku i przygotowania. Dopiero gdy front sprzymierzonych znacznie podsunął się do pozycyj rosyjskich, a artylerya w pełnej liczbie stanęła na stanowiskach, rozpoczęto atak i 12 czerwca zdobyto Sieniawę, zaś 13 czerwca VI korpus i gwardya jen. Mackensena przełamały pozycye na gościńcu jaworowskim, a wojska Böhm Ermollego naparły na stanowiska Rosyan koło Mościsk tak gwałtownie, że musieli rozpocząć odwrót. Nieprzyjaciel nie chciał jednak uznać, iż jest pokonany. Pod Sądową Wisznią, koło Krakowca i Lubaczowa przygotowali Rosyanie ostatnią linię oporu. I znów VI korpus razem z wojskami niemieckiemi przełamał pozycye koło Krakowca, część wojsk jen. Mackensena zdobyła pozycye koło Lubaczowa, armia jen. Böhm Ermollego przedzierała się koło Sądowej Wiszni, a arc. Józef Ferdynand zajął Piskorowice nad dolnym Sanem. Dnia 15 czerwca wieczorem cały front rosyjski znajdował się w odwrocie: bitwa przełomowa koło Mościsk—Lubaczowa była wygrana.

Walki w Galicyi południowo-wschodniej.

Bardzo interesujące wydarzenia rozegrały się tymczasem w Galicyi południowo-wschodniej. Celem odciągnięcia sił nieprzyjacielskich

i powstrzymania ich od wdania się w wielką bitwę, naparła armia Pflanzer Baltina z początkiem maja silnie na swego przeciwnika i dnia 8 maja wzięła nawet Zaleszczyki. Dnia następnego rozpoczął się jednak silny atak, do którego jednak Rosyanie zbierali od dłuższego czasu wielkie siły. Spodziewali się, że przez sukcesy w tem miejscu spowodują zamieszanie w planach sprzymierzonych, które przynosiły takie piękne wyniki, a przynajmniej w oczach świata zasłonią klęski w Galicyi środkowej. Po trwających dni całe ze zmiennością walkach i zaciętym oporze musiała armia Pflanzer Baltina 12 maja ustąpić za Prut. Trzymała ona jednak fortyfikacye na północnym brzegu koło Czerniowiec oraz Kołomyję. Przeciw Kołomyi zwracały się ciągle gwałtowne ataki Rosyan, które jednak pozostały daremnemi. Bohaterskim obrońcom ułatwiało to trochę zadanie, że zachodnie skrzydło armii ciągle atakowało ku Nadwórnie i przeszkadzało Rosyanom w użyciu całej siły przeciw Kołomyi.

Bitwa pod Stryjem.

Tymczasem po klęsce Rosyan w bitwie koło Sanoka i Rzeszowa także i wschodnie skrzydło rosyjskiego frontu karpackiego musiało rozpocząć odwrót, ścigane przez armię południową Linsingena, która po szeregu walk pościgowych 16 maja stanęła pod Stryjem. Tu przeciwstawili jej jednak Rosyanie w znakomicie przygotowanych stanowiskach obronnych poważny opór, tak samo jak prawemu skrzydłu korpusu jen. Schurmaya na północ od Drohobycza, a prawemu skrzydłu korpusu jen. Hoffmanna koło Doliny. Podobnie jak w armii głównej, tak i tutaj przerwano walki celem naprawienia dróg dowozowych.

Gdy w bitwie koło Przemyśla 24 maja rozpoczął się ogólny atak, rozpoczęła także armia południowa działowe przygotowanie do bitwy koło Stryja, po którem 26 maja rozpoczął się atak całego frontu. W środku i na obu skrzydłach przełamano stanowiska rosyjskie, lecz zaraz za niemi znajdowały się znów silne linie obronne, które zatrzymały atakujących. Rosyanie jednak nie zadowolnili się tem, lecz podejmowali silne kontrataki. Zwłaszcza starali się oni przez ataki flankowe pokonać prawe skrzydło, aby całą armię odepchnąć. W tym celu sprowadzili Rosyanie posiłki ze wschodniego swego skrzydła, stojącego naprzeciw armii jenerała Pflanzera Baltina. Próby ataku tego rozbiły się o zacięty opór korpusu Hoffmana, a nadto lewe skrzydło armii Pflanzera Baltina uniemożliwiło Rosyanom wkrótce dalsze wysyłanie posiłków przez ponowny atak ku Nadwórnie. W ten sposób mógł środek armii przygotować decydujące uderzenie, które zadanem zostało d. 31 maja. Rosyanie zostali przełamani, zwycięzcy wkroczyli do Stryja. Walki pościgowe od 1 do 3 czerwca uzupełniły piękny sukces i odpędziły Rosyan nad Dniestr.

Atak na armię Pflanzera Baltina.

Po rozegraniu bitwy pod Stryjem rzucili się Rosyanie w gwałtowny sposób na armię Pflanzera Baltina.

3 czerwca udało się im przełamać pozycyę nad Prutem powyżej Kołomyi i stanąć koło Sadzawki na południowym brzegu. Obie strony pośpieszyły się, aby jak największe posiłki sprowadzić na to pole walki. Rosyanie, aby wykorzystać przełamanie, armia Pflanzera Baltina. aby

Odparcie ataku Rosyan pod Stanisławowem.

wyrzucić nieprzyjaciela, albo przynajmniej powstrzymać go w pochodzie naprzód. 4, 5 i 6 czerwca przyszło do pamiętnych, zaciętych walk. I tu Rosyanie przegrali sprawę, gdy jednolity atak jedenastu pułków rozbił się o wytrwałą siłę oporu obrońców.

Odzyskanie Stanisławowa.

Przybyła też pomoc. Lewe skrzydło armii Pflanzera Baltina posu-

wało się celem odciążenia od d. 4 czerwca w kierunku Stanisławowa. Tego samego dnia zwycięka armia południowa, pozostawiając korpus Szurmaya dla obserwacyi pobitego nieprzyjaciela, rozpoczęła zwrot w prawo. Podczas gdy grupa północna zajęła Żórawno, pobił korpus Hofmana Rosyan w kilku walkach na północ od Kałusza, poczem sprzymierzeni dnia 7 czerwca wkroczyli do Stanisławowa. Teraz także dla armii jen. Pflanzera Baltina szybko odwróciła się karta. Zagrożeni na skrzydle przez armię południową, musieli Rosyanie się cofnąć od Prutu, gwałtownie parci przez wojska Pflanzera Baltina, które ich z pozycyi na pozycyę pędziły. 11 czerwca były Zaleszczyki znowu w naszem posiadaniu, 15 czerwca Niżniów. Rosyanie, wyrzuceni za Dniestr, musieli się bronić przed kilku atakami przez rzekę, a także od wschodu wypierano ich przez granicę państwa do Besarabii. Tymczasem korpus Hofmana rozpoczął oblężenie silnego przyczółka mostowego Halicz. Głównych sił armii południowej musiano użyć na przestrzeni na południe od Żydaczowa i Mikołajowa, gdzie Rosyanie ruszyli przeciw korpusowi Szurmaya. Tu trwały bez przerwy gorące walki, ponieważ rosyjskie główne siły po klęsce pod Mościskami i Lubaczowem chciały zaryzykować jeszcze jedną bitwę, celem utrzymania się przy Lwowie i dlatego musiały się zabezpieczyć przeciw niebezpiecznemu uderzeniu na flanki.

Bitwa Gródek — Magierów.

W szerokiej dolinie tworzy Wereszczyca doskonały, zamykający drogę odcinek obronny przed posuwaniem się z obszaru Sambor—Przemyśl na Lwów. Liczne stawy, zwłaszcza koło Gródka, pozostawiają atakującemu często tylko poszczególne drożyny celem zbliżenia się do rzeki. Do naturalnych korzyści pozycyi dołączyły się fortyfikacye, które Rosyanie już przedtem przygotowali. Pozycye te miały na północy przedłużen e w wyżynach, ciągnących się ze Lwowa do Narola, które tworzą zachodnią granicę terenu Bugu. Także tu okolica jest nader korzystna dla obrony.

Rosyanie rozpoczęli więc wśród bardzo korzystnych warunków nowe walki: bitwę Gródek—Magierów. Lecz wojska sprzymierzone, po zwycięskim wyniku bitwy pod Przemyślem, nie pozwoliły w pościgu długo powstrzymywać się rosyjskim strażom tylnym. Już 16 czerwca wieczorem dotarła armia Böhm Ermollego przed pozycye Wereszczycy, następnego dnia armia Mackensena stanęła przed pozycyami na wyżynach, podczas gdy armia arcyksięcia Józefa Ferdynanda ze swą na wschód od Sanu ustawioną główną siłą postępowała ku Tanwi i w kierunku Narola. Niezwłocznie przystąpiły wszystkie armie do wypróbowanych przygotowań atakowych: dostawienie artyleryi i przygotowanie piechoty w kierunku projektowanych części frontu atakowego. Dnia 19 czerwca rozpoczęło się całą siłą ostrzeliwanie działami. W południe osiągnęła armia Mackensena pod Magierowem taki sukces, że gwardya

i c. i k. VI korpus zdołały front przełamać i potężnym klinem posunąć się aż do linii kolejowej Rawa ruska — Żółkiew. Także armia Böhm-Ermollego, która wśrod gwałtownych zapasów zabezpieczyła sobie przejścia — przyczem zwłaszcza niezwykle gwałtownemi były walki o Gródek — dnia 19 czerwca dotarła tak blisko do nieprzyjacielskich pozycyi ną wzgórzach, że mogła wręcz przejść do szturmu, który przyniósł pełny sukces.

Oswobodzenie Lwowa.

Rosyanie zostali zwyciężeni, ale uczepili się jeszcze raz fortyfikacyi, jakiemi otoczyli Lwów: obsadzili w kierunku Dniestru grzbiet za potokiem Szczerek, tak, że ich skrzydło południowe mogło się oprzeć o przyczółek mostowy Mikołajów i trzymali na północ od Lwowa — przeciw klinowi przełamującemu Mackensena — Żółkiew i wyżyny pod Rawą ruską. Tak przyszło do jeszcze jednej bitwy pod Lwowem.

Armia Böhm-Ermollego zbliżyła się dnia 20 czerwca do pozycyi lwowskich i zaraz następnego dnia rozpoczęła atak, który główna siła wykonała na front zachodni i północno-zachodni Lwowa, podczas gdy prawe skrzydło przedzierało się przez potok Szczerek w kierunku Dornfeldu. W ciągu 21 czerwca front atakowy, otaczając zaatakowane części pierścienia, dotarł do nich, a artylerya obrabiała fortyfikacye, tak, że już 22 czerwca rano można było podjąć decydujące szturmy. Pierwszy sukces osiągnęła wiedeńska dywizya obrony krajowej o godzinie 5 rano, wziąwszy szturmem zamykający gościniec janowski fort Rzęsna polska. Potem szybko, jedna po drugiej, padały inne fortyfikacye, tak, że komendant armii mógł o godzinie 4 po południu odbyć wjazd do Lwowa. W tym samym czasie zajęła armia Mackensena Żółkiew i przełamała ostatni opór koło Rawy ruskiej.

Odwrót z kąta San — Wisła.

Rosyanie zostali pokonani w wyprawie, która ich niemal pozbawiła owoców dziesięciomiesięcznych wysiłków. Rola ich w Galicyi była skończoną. Te siły, które tak uporczywie trzymali w kącie San — Wisła, podjęły 22 czerwca wieczorem odwrót, a ich front wskutek bitew Gorlice — Tarnów i Sanok — Rzeszów cofnął się z nad Nidy do wyżyn kieleckich, przesunął się znowu w tył poza Kamienną.

Sześć wielkich bitew wygranych.

W czasie nieco dłuższym jak siedm tygodni wygrali sprzymierzeni sześć wielkich bitew, wydarto nieprzyjacielowi przeszło 4.000 kilometrów kwadratowych terenu galicyjskiego i Królestwa Polskiego, wzięli do niewoli około 1.000 oficerów i przeszło 400.000 żołnierzy, oraz zdobyli 350 dział i około 800 karabinów maszynowych.

Nie do powstrzymania wydawała się ogromna przemoc rosyjskich

mas wojska, która w historyi nie ma równej, a która w zeszłym roku ruszyła na Europę środkową. Rosyanie lekceważyli poszczególne sukcesy, jakie zdołały uzyskać ataki sprzymierzonych. Ale z żelazną stanowczością mniejszość trwała przy powziętym zamiarze, by przez powolne wyczerpywanie wielkiej potęgi rosyjskiej osiągnąć równowagę sił. W walkach sierpniowych i wrześniowych na wschód od Sanu i Wisły, podczas wyprawy w Prusiech wschodnich, następnie w wyprawie Łapanów — Limanowa, w bitwie zimowej nad jeziorami Mazurskiemi, wreszcie w gwałtownej bitwie w Karpatach, która wniosła zarodek śmiercionośny w armię rosyjską, rozwijano to, na pozór nie mające widoków, dzieło i zbliżano je krok za krokiem do sukcesu. To, co te długie zapasy jak najskuteczniej zainicyowały, *dokończyła* wreszcie wiosenna wyprawa w Galicyi. Zmuszona do obrony własnego kraju, armia rosyjska przestała już być niebezpieczną dla kultury i cywilizacyi krajów obu środkowo-europejskich mocarstw.

Falkenhayn,
niemiecki minister wojny.

Pościg za Rosyanami.

Dalszem następstwem *zwycięstw*, odnoszonych w Galicyi, był odwrót Rosyan w Królestwie Polskiem, na których napierała armia jen. Woyrsza i połączone z nią wojska austro-węgierskie.

Dnia 24 czerwca zwycięzcy obsadzili Ostrowiec i Sandomierz, a następnego siły rosyjskie cofnęły się dalej na Zawichost, Ożarów i Sienno. Tu usadowili się w przygotowanych pozycyach, starając się utrzymać jak najdłużej na zajętych stanowiskach. — Nie długo jednak mogli się bronić, gdyż już d. 29 czerwca wojska austryacko-węgierskie obsadziły Zawichost. Równocześnie z atakiem od zachodu zwycięzcy ścigali Rosyan z Galicyi ku północy, zajmując 30 czerwca Zamość, zaś nad Podkarpaciu przerzucili ich poza Zgniłą Lipę.

Ogólny łup wojsk sprzymierzonych, walczących na północnym wschodzie pod austryacką naczelną komendą w myśl planów szefa sztabu jeneralnego jenerała Hötzendorfa (podobizna na str. 53) za czerwiec wyniósł: 521 oficerów, 194.000 żołnierzy, 93 dział, 364 karabinów maszynowych, 78 wozów amunicyjnych, oraz 100 wozów kolei polowej.

Druga bitwa pod Kraśnikiem.

Wojska sprzymierzone w zwycięskim pochodzie dotarły aż do Kra-

śnika, do tego Kraśnika, pod którym z początkiem wojny tyle krwi się przelało, pod którym pierwszy korpus krakowski cudów męstwa dokazywał. Dnia 2 lipca Kraśnik został ponownie zdobyty.

Obecnie celem zwycięzców mógł być tylko Lublin i kolej prowadząca przez niego z twierdz nadwiślańskich do twierdz wołyńskich. — Zdobycie Lublina znaczyło równocześnie wdarcie się sprzymierzonych na tyły rosyjskie i zaatakowanie Dęblina, a później i Warszawy od wschodu. Nie chcieli do tego dopuścić Rosyanie. To też zgromadzili pośpiesznie wielkie siły i uderzyli na sprzymierzonych. Zawrzały gwałtowne walki, trwające od 8 do 17 lipca. W dniu tym w okolicy na południowy zachód od Krasnostawu przełamały siły niemieckie linie nieprzyjacielskie, a nad górną Bystrzycą i na północ od Kraśnika zajęły wojska austryacko-węgierskie przednie pozycye rosyjskie. Odtąd datuje się nowa ofenzywa sprzymierzonych, a rezultaty jej stają się z każdym dniem widoczniejsze. W d. 18 lipca zajęła armia jen. Mackensena Krasnostaw i posunęła się dalej ku kolei, prowadzącej przez Lublin i Chełm. Równo z nią posuwała się armia arc. Józefa Ferdynanda, z którą tworzyły jedność również I Brygada i IV pułk polskich Legionów.

Hötzendorf,
szef sztabu austryackiego.

Jeszcze raz popróbowali Rosyanie oporu. Zająwszy silne pozycye, oczekiwali ataku. Ten jednak nie następował zaraz. Sprzymierzone armie odpoczywały, doprowadzając równocześnie połączenia etapowe do porządku, zaopatrując się w żywność i amunicyę.— Dopiero dnia 29 lipca, po kilkudniowej pauzie, przeszły między Wisłą a Bugiem do ataku. Na zachód od Wieprza aż do okolicy Chmielu przełamano front nieprzyjacielski szerokości przeszło 25 km. Austro-węgierski korpus XVII na północ od Chmielu po pięciokrotnym ataku zajął stanowiska rosyjskie. Wojska niemieckie wywalczyły wieczorem linie Piaski — Biskupie i kolej na wschód stamtąd. Także koło Bełżyc, na północny wschód od Krasnostawu i Wojsławic sprzymierzone wojska wtargnęły do linii nieprzyjacielskich. Następnego dnia Rosyanie na całym froncie rozpoczęli odwrót, niszcząc wszystkie osady, paląc nawet zboża na polu.

Wszędzie, gdzie tylko wzrok sięgnąć zdołał, czerwieniły się łuny pożarne, wszędzie rozlegał się płacz i lament nieszczęśliwych mieszkańców, których całe mienie padało ofiarą złości rosyjskiej

Zajęcie Lublina i Chełmu.

Piękny i słoneczny był dzień 30 lipca. W dniu tym armia arcyksięcia Józefa Ferdynanda postanowiła zająć Lublin. Na centrum frontu wysunęły się ku przednim liniom komendy Legionów, nie zważając na gęsty ogień armatni. Patrole piechoty stwierdziły, że nieprzyjaciel cofa się, trzeba go było więc ścigać, by nie osiadł i na nowych pozycyach się nie umocnił. Mimo trudnej i dość niebezpiecznej partyi lasów, ciągnących się wzdłuż szosy lubelskiej ku Konopnicy, zdołała kawalerya

Atak kawaleryi pod Lublinem.

legionów i austryacko-węgierska w dobrem tempie sforsować przestrzeń aż po linię kolejową. Widocznem było, że nieprzyjaciel cofa się poza Lublin; należało go odsunąć możliwie najdalej od miasta, aby wobec przyszłego frontu nie ucierpiało od ognia armatniego.

Zdaleka jaśniały wieże prastarych kościołów lubelskich, a gród lubelski zdawał się przyzywać w swe mury. Jakoż oderwał się jeden pluton piątego szwadronu i z komendantem por. Ostoją ruszył na przełaj przez pola, ogrody i łąki ku miastu. Szosą sunął szwadron pierwszy, prowadzony przez Orlicza i Grzmota.

Punkt o 2-giej Ostoja ze swymi ułanami wjechał przed pałac gubernatorski. Zakotłowało, zaroiło się na ulicach. Konie szły wśród gęstego szpaleru, w którym kwiaty i okrzyki powitalne mieszały się ze łzami tych, co nie śmieli może i marzyć, że kiedyś ułanów polskich na oczy zobaczą.

Wkrótce zjechali i Beliniacy w wysokich czapkach. Z okien posypały się kwiaty, powiały chusteczki; a wszyscy śpieszyli, aby uścisnąć dłoń pierwszym w mieście forpocztom oswobodzicieli.

Niedługo nadciągły i inne oddziały armii arc. Józefa Ferdynanda, aby podążyć dalej za uchodzącym wrogiem. Od dnia tego Lublin był wolny, a wkrótce miał go zaszczycić swą obecnością wódz naczelny, arcyksiążę Fryderyk, witany owacyjnie przez mieszkańców.

Arc. Fryderyk, naczelny wódz armii austryacko-węgierskiej.

W dwa dni później po zajęciu Lublina armia jenerała Mackensena zajęła Chełm i ruszyła dalej za uchodzącym nieprzyjacielem.

W ciągu miesiąca lipca armie sprzymierzone zabrały 297.974 jeńców, 67 dział i 558 karabinów maszynowych. Armia rosyjska ugi-nała się pod ciosami sprzymierzonych...

Upadek twierdz rosyjskich.

Pierwsze twierdze rosyjskie, jakie wpadły w ręce sprzymierzonych 24 lipca, były: Rożany i Pułtusk. Zdobyła je armia jen. Gallwitza w niepowstrzymanym ataku frontalnym, a wymusiwszy przejście przez Narew, posunęła się dalej ku wschodowi. Dnia 2 sierpnia wojska austryacko - węgierskie, zostające pod komendą niemieckiego jen. Woyrscha, wydarły nieprzyjacielowi na zachód od Dęblina ośm piętrami założonych betonowych punktów oparcia, a 4-go zdobyły zachodnią część twierdzy. Równocześnie armia ks. Leopolda bawarskiego rozpoczęła atak na Warszawę. Ataki na Dęblin i Warszawę uwieńczył rychło pożądany skutek: obydwie twierdzy wpadły równocześnie w dniu 5 sierpnia w ręce zwycięzców. Wprawdzie w Warszawie Rosyanie przeprawili się tylko na brzeg prawy Wisły, na Pragę, skąd postanowili stawiać opór dalszemu pościgowi.

Odwrót odbywał się szybko Ulicami Warszawy przechodziły oddziały wojska rosyjskiego bez porządku, w zamieszaniu, oglądając się trwożnie, czy nieprzyjaciel nie następuje. Nie żałowała Warszawa swych dotychczasowych włodarzy, bo jej nic dobrego nie zrobili, ale owszem wiele bolesnych i przykrych wspomnień po sobie pozostawiali.

Ale choć żegnano bez smutku, ten i ów pytał, co dalej będzie, co się stać może, gdy nowi goście przyjdą. Obawiano się również, że o Warszawę może zawrzeć krwawa walka, że na ulicach miasta mogą trupy padać. To też ten i ów trwożliwszy zabierał, na ramię lub pod pachę, co miał najcenniejszego, i uchodził razem z opuszczającemi miasto wojskami rosyjskiemi.

A tymczasem ostatnie szeregi Rosyan opuszczały starą stolicę Polski, aby do niej już nigdy nie wrócić. Po przejściu ostatnich, rzucili

Wojsko i ludność opuszcza Warszawę.

się pionierzy do pracy koło mostów: trzeba je było zniszczyć, nim pościg nadejdzie, aby utrudnić zwycięzcom posuwanie się naprzód. Jak wiewiórki powdrapywali się żołnierze na żelazne wiązania mostu i przygotowywali pracę wybuchową. Zaledwie ją ukończyli i odsunęli się w bezpieczne miejsce, potężny huk przeszył powietrze: to ekrazyt rozrywał sztaby żelaza, giął je i ciskał do wody. Wszystkie mosty na Wiśle wysadzono, a temsamem Warszawa i Praga stały się na czas pewien bardziej oddalone od siebie jak Berlin od Wiednia, jak Nowy Jork od Londynu, choć w rzeczywistości tak bliskie siebie i tak sobie drogie.

Warszawę zajmowała już armia ks. Leopolda bawarskiego, na Pradze byli jeszcze Rosyanie.

Zadrżały serca Warszawian z obawy o los' miasta, kiedy z Pragi

Wojska rosyjskie przygotowują zniszczenie mostu w Warszawie.

padły pierwsze pociski na stary zamek królewski. Obawiano się, że tak Warszawa jak i Praga ulegną zupełnemu zniszczeniu, jeżeli walka po obydwóch stronach Wisły potrwa dłużej. Na szczęście, obawy okazały się płonne: po trzech dniach bezcelowej strzelaniny dnia 9 sierpnia

ustąpili Rosyanie także i z Pragi, a zajęły ją wojska ks. Leopolda bawarskiego, udając się bezzwłocznie w dalszy pościg za ustępującym nieprzyjacielem.

Los poprzednich czterech twierdz podzieliła wkrótce Łomża, którą dnia 10 sierpnia wzięły szturmem wojska armii jen. Scholtza.

Upadek Kowna.

Niedługo tosamo miało spotkać również i Kowno. Już w lipcu znajdowały się najdalsze forty kowieńskie w posiadaniu niemieckiem. Dnia 6 sierpnia 1915 r. rozpoczął się atak na twierdzę. Najpierw piechota, zdobyła atakiem miejsca, nadające się na punkta obserwacyjne dla artyleryi, potem na niezmiernie trudnym terenie lesistym, bezdrożnym, wśród najcięższych warunków ustawiono działa na pozycyach. Dnia 8 sierpnia rozpoczęła artylerya ogień. Działa zasypywały ołowiem i żelazem przedpola i forty, zaś saperzy i piechota wśród nieustających ciągłych walk podsuwali się bliżej. Do 15 sierpnia wzięto sześć doskonale obwarowanych przedpól. Każde z nich stanowiło twierdzę, zbudowaną olbrzymim nakładem pieniędzy, pracy i wiedzy inżynierskiej.

Duia 16 sierpnia zbliżono się już do linij fortów stałych. Ogień artyleryi, kierowany świetnemi wskazówkami wywiadowców z balonów i aeroplanów, wkrótce tak osłabił forty oraz ich załogę, że można było przystąpić do ataku. Silnym atakiem wzięto fort II, poczem w krótkim czasie padły linie fortów między Niemnem a Jesią. Artylerya, która szybko zajęła stanowisko pod Kownem, zburzyła zachodnie obwarowania twierdzy i zwróciła ogień przeciwko siłom nieprzyjacielskim, cofającym się na wschodni brzeg Niemna.

Rozpoczęły się walki nad rzeką. Zrujnowane przez nieprzyjaciela mosty zastąpiono natychmiast podwójnym mostem.

W ciągu dnia 17 sierpnia padły forty północne, wreszcie wschodnie i południowe. Dziesiątki tysięcy jeńcw, setki dział, olbrzymie zapasy amunicyi dostało się w ręce zwycięzców.

Upadek Modlina.

Po zajęciu Warszawy i Pragi Modlin został odcięty od armij rosyjskich i pozostawiony sam swemu losowi, czyli skazany na oblężenie. Niedługo rozpoczęło się regularne oblężenie twierdzy, jedynej twierdzy rosyjskiej, do jakiego przyszło w tej olbrzyjmiej wojnie. Dr. Ludwik Ganghofer, świadek zdobywania twierdzy, tak opisuje swoje wrażenia tego pamiątnego zdażenia:

„Dnia 18 sierpnia wzięli Sasi fort XVI oraz przyczółek panujący nad szosą serocką. Piorunowy bieg pochodu niemieckiego otwarł sobie drogę do Modlina.“

„Rankiem 19 sierpnia mijam potargane zapory, kolczaste i zrujnowane wały, skąd 17 oglądałem rozkwitłe płomienie naszych pocisków

armatnich. Na kartoflisku siedzą i leżą Rosyanie w liczbie 700. wyjęci przez Sasów z fortu XVI. Nie warto ich jeszcze odprowadzać; Sasi są oszczędnymi ludźmi i chcą jeszcze poczekać, aż liczba jeńców wzrośnie.

— „Po co czas tracić - powiada jeden — do wieczora będą ich tysiące. Wtedy poprowadzimy ich razem.“

„Wśród gruzów stoją zdobyte działa i karabiny maszynowe; w kazamatach leżą jeszcze masy amunicyi. W jednem miejscu okruchy murów betonowych są zlane krwią, Zwłokí nieprzyjaciół już pogrzebane; tylko konie zastrzelone tworzą jesczcze kupę potwornie wzdętych ciał.“

„W pośród jednostajnej szarości dnia, obejmującej wszystko swą mglistą szatą, wszystko co bliższe i dalekie, rozpoznaję niewyraźne zarysy fortu III. A za nim — wieszczy znak tego naszego ranka — stoi rząd z ośmiu potężnych słupów dymu. Dym rozwleka się nad Wisłą, tam gdzie musi stać cytadela, i świadczy o tem, że nieprzyjaciel stracił już nadzieję i podpala fortecę.“

„Z uciechą miesza się we mnie troska. Czy jenerał Bobr, komendant twierdzy, zdecyduje się na oddanie twierdzy ? — czy też zbierze swe 20—30 tysięcy żołnierzy, które mu z ostatnich walk pozostały, by uczynić wypad i poprowadzić je do rozpaczliwej walki przeciwko niemieckim wojskom. Jeśli by tak miało być, to Sasi, Berlińczycy, Ślązacy, gotowi są przetrwać tę rosztrzygającą bitwę, chociażby z najcięższemi ofiarami. Wiem o tem. Ale pod Modlinem są sami pospolitacy. Mocne to, wierne, wytrwałe chłopy — ale każdy z nich niemial żonaty, każdy ma żonę i dzieci, tęskniące za ojcem.“

„Z rozmyslań budzi mnie potężny huk.

— Za dziesięć minut mogę już dać rozkaz do szturmu, — powiada pułkownik.

Jest około południa. Dzień uczynił się jasny. Na lewo, w dolinie lśni szeroki, srebrzysty wąż Narwi.“

„Nieprzyjaciel, zda się, przeczuwa ostatni szturm i czyni potężne wysiłki, aby się obronić przed katastrofą. W podwórzu chaty, za którą usiłuję się ukryć, leżą trzej Sasi, co za swą ojczyznę zginęli; okryci są płótnem z namiotów; tornistry i hełmy stoją przy ich głowach. Poza obejściem, na łące wznoszącej się ku fortowi, dostrzegam trzy tyraliery pułku, w świeżo wykopanych rowach. I kiedy wśród grzmotu działobitni spoglądam na szary różaniec pereł setek głów niemieckich, naraz porywa mnie śmiech — między pierwszym a drugim okopem pasie się i gęga stado szaro nakrapianych gęsi. Skubią trawę; gdy granat rozpryskuje się, patrzą zdziwione naokoło. Wesoło temi słowy, ale napróżno próbują Sasi przepędzić tłuste ptaki z niebezpiecznego miejsca. Słyszę, jak jeden z nich mówi: „No, niech sobie gęgają, zawsze przyjemniej tu, niż na patelni.“

„Idyllę przerywa wstrząsający łomot. Tam, za obwałowaniem fortu, uderzyły równocześnie cztery ciężkie granaty. Potężny, bury obłok oto-

czył fort. I znowu szereg pocisków. Ziemia drży, grzmoty i dym. Czy ludzie mogą jeszcze żyć w takiem piekle? A teraz rozkaz, niby krzyk, rozlega się nad okopami Sasów i w tej samej chwili wynurzają się z ziemi setki szaraków, jakgdyby jedno ciało, kierowane jedną wolą. Hurra! Hurra!»

„I jak śmigłe, giętkiego ciała chłopcy, tak biegną ci trzydziesto i czterdziestoletni mężczyzni przez łąkę w górę, z pochylonymi bagnetami na wroga. I mnie porywa — w takiej chwili nie można wytrwać w spokoju i nie brać udziału. I kiedy tak razem z Sasami lecę w górę, że mi dech zapiera, mam uczucie pięknej, cudownej ciszy. Czy Rosyanie jeszcze strzelali, czy próbowali się opierać? Nie wiem. Gdy przeszkody z drutów kolczastych zostały porozcinane łopatami, gdyśmy się wdarli w podwórza fortu, stało obok porozrywanych ciał wiele setek Rosyan, stało nieruchomo, jak stworzenia osłupiałe, które dotknął piorun i ogłuszył. Naokoło porozrzucona broń, wszędzie działa i karabiny maszynowe. Tak niesłychane masy amunicyi, że nieprzyjaciel mógłby się był trzymać w tym forcie jeszcze tygodnie i miesiące. Na relsach, wychodzących z bram fortu do fortecznych ogrodów, stoją wagony naładowane ciężkiemi granatami. Widać, że fort miał być zaopatrzony w zapasy jeszcze większe celem długiego i nieustępliwego oporu. Ale mistrz Beseler i Sasi brygady Pfeila byli zręczniejsi w ataku aniżeli Rosyanie w swej przezorności“

„Opuściwszy fort, znalazłem się nagle sam z moim palaczem, który mnie ani na krok nie opuszczał. Zdala na łące zobaczyliśmy kilka bateryi dział rosyjskich, zdaje się opuszczonych. Wróciliśmy tedy i spotkaliśmy patrol złożony z 4 Sasów. Ci natychmiast poszli objąć baterye.“

I tak padał fort za fortem, przeszkoda za przeszkodą, póki twierdza nie znalazła się w rękach zwycięzców. Łup z Modlina, który zliczano cały miesiąc później wynosił: 1640 dział, 23.219 karabinów, 103 karabiny maszynowe, 160.000 pocisków armatnich, 7.098.000 naboi karabinowych. Wielkie zapasy żywności nagromadzone w twierdzy, świadczyły, że Rosyanie zamierzali bronić Modlina czas dłuższy.

Upadek dalszych twierdz

Upadek Kowna i Modlina wywarł decydujący wpływ na inne twierdze rosyjskie a również uwolnił wojska oblężnicze i ułatwił wzmożenie armij pościgowych. Na rezultaty nie oczekiwano długo. Już 23-go sierpnia armia jen. Eichorna obsadziła opróżnioną przez Rosyan twierdzę Osowiec, tego samego dnia wojska austryacko-węgierskie zajęły ważny punkt kolejowy Kowel, zbliżając się szybko pod Brześć-Litewski. Spodziewano się, że ta ostatnia ostoja wojsk rosyjskich zdoła się dłużej utrzymać, stając się punktem oparcia dla przypuszczalnej rosyjskiej kontrofenzywy. Stało się jednak inaczej.

Zdobycie Brześcia Litewskiego.

Już 18 sierpnia wojska sprzymierzone stanęły pod murami Brześcia, atakując silnie przedpola twierdzy. Dnia 25 sierpnia rozpoczęło się bombardowanie. Austryackie działa, kierowane przez wywiady lotników, ostrzeliwały fort 41, niemieckie fort 144. Wczesnym rankiem rzuciła się do ataku na fort 144 piechota, potargała kilka rzędów drutów kolczastych i zdobyła trzy szeregi rowów strzeleckich. Mina, na którą się natknęła pierwsza kompania, wstrzymała na razie wzięcie fortu, lecz wnet potem fort okolony, został zdobyty atakiem na bagnety.

Poprzez bagnistą okolicę Lechuty ruszył XXII korpus niemiecki przeciwko północno-zachodnim fortom i wtargnął w centrum płonącej twierdzy. Pewien oficer węgierski przepłynął Bug i wywiesił na twierdzy sztandar, poczem żołnierze austryaccy i niemieccy wpadli po przez groblę do cytadeli i do środka miasta. Pod każdym fortem znajdowały się ładunki 70—80 funtowe ekrazytu, mające rozsadzić forty. Załoga fortów, obawiając się zawczesnego wybuchu, częściowo uciekła, zaś pionierzy rosyjscy ze względu na załogę wstrzymali się z podpaleniem materyału wybuchowego. Wówczas jeden z żołnierzy, Polak, podbiegł i przeciął w samą porę kabel elektryczny.

Gdy zwycięzkie wojska stanęły nad Bugiem, wszystkie mosty płonęły. Pewna ilość zaskoczonych żołnierzy biegała tu i tam. Nagle w 20 miejscach dachu cytadeli wybuchnęły płomienie i dym. Na ulicach leżały pakiety z amunicyą, puszki z konserwami i paki tytoniu, oraz pochodnie, nasycone naftą.

Na ulicach rozlegają się dzwięki marsza Radeckiego. Do miasta wchodzą wojska austryacko-węgierskie i spotykają się z Brandenburczykami. Błękitne mundury zlewają się z dymem, wiszącym nad miastem.

Widać napoły wesołe, napoły rozczarowane twarze żołnierzy, ponieważ kwatery, na które liczono, palą się. Po przez morze ognia przeciągają wojska dalej, w stronę północno-zachodnią.

Dalsze sukcesy sprzymierzonych.

Odtąd każdy prawie dzień przynosił dla sprzymierzonych jakiś nowy sukces, ilość zajętych wsi i miast rosła, liczba zabranych jeńców i dział powiększała się. Dnia 27 sierpnia Rosyanie opróżnili twierdzę Olitę, 28 przełamali sprzymierzeni front rosyjski nad Złotą Lipą. Rezultatem tego było zajęcie w następnym dniu Złoczowa, a zarazem odwrót Rosyan poza Strypę. Na Wołyniu również musieli ustępować przed atakami armii jen. Bohm Ermollego, porzucając pierwszą z wołyńskiego trójkąta twierdz — twierdzę Łuck w dniu 31 sierpnia.

Dnia 2 września wkroczyły wojska austryacko-węgierskie do Brodów, zaś 3 września padła ostatnia twierdza nad Niemnem: Grodno.

Tak tedy szereg twierdz nad Wisłą, Niemnem i Narwią po czte-

rech miesiącach znalazł się w zupełności w rękach sprzymierzonych, a oprócz tego zdołano zająć dwie dalsze: Brześć Litewski nad Bugiem i Łuck na Wołyniu. Celem dalszych walk miały być twierdze najbliższe od linii bojowej, jak Ryga nad zatoką Rygską, Dźwińsk nad Dźwiną, Dubno i Równo na Wołyniu, oraz Wilno, stolica Litwy, ważny punkt strategiczny. Pierwsza podzieliła los swych poprzedniczek wołyńska twierdza Dubno, która wpadła w ręce sprzymierzonych dnia 8 września. Pod Dźwińsk podsunęła się armia jen. Hindenburga od zachodu i od południowego zachodu, Wilno, jako miasto otwarte, poczęto okalać z trzech stron, aby go wziąć przez „wymanewrowanie“. Stało się to 19 września. Armia niemiecka, opanowawszy stolicę Litwy, posunęła się dalej naprzód, walcząc ciężko z tylnemi strażami Rosyan.

Arc. Karol Franciszek Józef, austryacki Następca Tronu.

Nieprzyjaciel, naciskany na północy, popróbował jeszcze raz kontrofenzywy na południu pod Tarnopolem i Trembowlą, zgromadziwszy przeważające siły. — Sprzymierzeni wobec tego cofnęli się nieco na zachód, na dogodniejsze stanowiska. To dało powód Rosyanom do pochwalenia się przed światem olbrzymiem zwycięstwem. Wkrótce jednak okazało się, że nie był to sukces Rosyan, ale zręczne pociągnięcie przez sprzymierzonych. Rzekomi zwycięzcy po kilku dniach musieli się cofnąć w popłochu na dawne stanowiska.

Po nieudałym ataku pod Tarnopolem, popróbowali kontrofenzywy koło Nowo-Oleksińca, ale i tu 25 września ponieśli zupełną klęskę. Taksamo rozbiły się ich kontrataki w wołyńskim trójkącie twierdz, przedsiębrane bez względu na olbrzymie straty w materyale ludzkim. I tu po chwilowej przewadze musieli 27 września rozpocząć odwrót za Putiłówkę.

Kontrofenzywa rosyjska.

Sprzymierzeni, odniósłszy tyle korzyści, odpędziwszy tak daleko nieprzyjaciela po pięciomiesięcznych walkach, zaniechali dalszego pościgu. Skłoniły ich do tego dwie okoliczności: jesienne błota na terenie rosyjskim, utrudniające znacznie posuwanie się naprzód i zamierzona ofenzywa na półwyspie Bałkańskim, przeciw Serbii.

Skorzystali z tego Rosyanie, rozpoczynając kontrofenzywę na całej linii przeciw wojskom państw centralnych. Spodziewali się dobrych wy-

ników, zwłaszcza, że równocześnie Anglicy i Francuzi przygotowywali się do silnego uderzenia na zachodzie.

Po zaprzestaniu pościgu przez sprzymierzonych front bojowy na terenie Litwy, Podlasia, Polesia, Wołynia i galicyjskiego Podola przybrał wygląd niemal linii prostej, ciągnącej się od Dźwińska aż ku Dniestrowi. Nie na całej jednak linii miały walki jednaki charakter. Gdy w centrum toczyła się walka podjazdowa, na skrzydłach zarówno na północy jak i na południu próbowali Rosyanie szczęścia w uderzeniach ofenzywnych.

Szczególniej zacięte walki toczyły się przez cały październik od Rygi aż do Dźwińska nad Dźwiną. Tu jednak inicyatywa wychodziła najczęściej ze strony niemieckiej. Niemcy usiłowali zająć Dźwińsk, stanowiący węzeł pięciu linij kolejowych, lecz natrafili na nadzwyczajnie silny opór rosyjski, liczący się równie dobrze ze znaczeniem tego punktu dla ewentualnego pochodu na Petersburg. W kierunku Postaw tedy, w połowie między Dźwińskiem a Mołodecznem, ruszyły wielkie masy kawaleryi, które jednak Niemcy odrzucili. Potem podejmowano ataki piechoty, które rozciągały się na przestrzeni 150 kilometrów, sięgając od Postaw a nawet Kozian aż do Smorgoń czy Krewa i dalej na południe. Szły one linią jezior: Dryświaty, Wieszniew i Bogińskie, wszystkie jednak zostały złamane. Podstawę tych operacyi stanowiła linia kolejowa: Mołodeczna-Połock, celem zaś jej było dotarcie do linii kolejowej: Wilno-Dynaburg i odebranie tym sposobem Niemcom, głównej ich linii etapowej.

Na południe od Smorgoń front bojowy szedł przez bagna, rozlewane przez górny Niemen i górną Szczarę, poczem wzdłuż kanału Ogińskiego zrównywał się z zachodnim brzegiem rzeki Jasiołdy i przechodził na teren, w którym rozdzielają się nieraz nawet stokrotnie łożyska rzek, przemieniając kraj wszystek w moczary i grzęzawiska. Wzdłuż rzek Strumień i Stochod i dolny Styr wkraczał front bojowy na Wołyń, idąc przez Ołykę, koło Dubna, przebiegając okolice Krzemieńca, wychylając się dla zrównania linii jeszcze na teren rosyski na wschód od Załoziec koło Nowo-Oleksińca, zwracając się nieco na zachód w okolicy Tarnopola i Trembowli, przechodząc wreszcie na pozycye wzdłuż wschodniego brzegu Strypy, aż ku Dniestrowi a następnie besarabskiej granicy.

Tutaj właśnie na lewem swojem skrzydle próbowali Rosyanie przez cały październik ofenzywy przeciw armiom jen. hr. Bothmara i Pflanzer Baltina, ale bezskutecznie.

Do klęsk, jakie Rosyanie ponieśli w ciągu października, należy zaliczyć uderzenie armii ks. Leopolda Bawarskiego w dniu 22 października na wschód od Baranowicz, przyczem wzięto do niewoli 1158 jeńców i w tym samym dniu wykonany kontratak na zachód od Czartoryska, podczas którego armia jenerała Linsingena wzięła 3619 jeńców,

jedno działo i 8 karabinów maszynowych. Wojska austryacko-węgierskie w walkach w dniu 23 października wzięły na zachód od Czartoryska do niewoli 2 oficerów, 1000 żołnierzy i 4 karabiny maszynowe.

Wypieranie Rosyan pod Czartoryskiem odbywało się powoli, ale systematycznie. Dnia 27 października posunęli się sprzymierzeni aż ku linii Komarów-Kamieniucha, 28 wzięli wieś Rudki, 29 wydarto nieprzyjacielowi kilka zacięcie bronionych miejscowości, przyczem zabrano 947 jeńców i 2 karabiny maszynowe.

Tak tedy kontrofenzywa rosyjska w październiku nie przyniosła nierzyjacielowi żadnych korzyści, a natomiast przyprawiła go o ciężkie straty. Sprawozdania urzędowe doniosły, że w ciągu tego miesiąca wojska austro-węgierskie zabrały 142 oficerów, 26.000 żołnierzy, 44 karabinów maszynowych, jedno działo, 3 aparaty lotnicze i wiele materyału wojennego. Grupa wojsk jen. Hindenburga wzięła: 98 oficerów, 14.482 żołnierzy, 40 karabinów maszynowych; grupa wojsk ks. Leopolda Bawarskiego: 32 oficerów, 4.134 żołnierzy, 2 karabiny maszynowe; grupa wojsk jen. Linsingena: 56 oficerów, 8.871 żołnierzy, 21 karabinów maszynowych; armia hr. Bothmara: 3 oficerów, 1525 żołnierzy, 1 karabin maszynowy; grupa wojsk jen. Mackensena, przed udaniem się na Bałkan, 55 oficerów, 11.937 żołnierzy, 23 działa, 13 karabinów maszynowych, czyli razem 244 oficerów, 40.949 żołnierzy, 23 działa i 80 karabinów maszynowych. Ogółem stracili więc Rosyanie w w jednym miesiącu 67.335 oficerów i żołnierzy, 24 działa i 124 karabinów maszynowych, nie odnosząc żadnych korzyści, owszem tracąc nawet w wielu punktach na obszarze.

Mikołaj Mikołajewicz, naczelny wódz rosyjski.

Nadzieje Rosyan, jakie przywiązywali do nowego dowództwa, po wysłaniu naczelnego wodza wielkiego księcia Mikołaja Mikołajewicza na Kaukaz, nie spełniły się, gdyż klęska Rosyan po bitwie w Karpatach i nad Dunajcem została ostatecznie zadecydowana.

WOJNA Z FRANCYĄ.

Kroki wojenne między Francyą a Niemcami rozpoczęły się w dniu 1 sierpnia 1914 r., pomimo, że wojna była formalnie wypowiedziana dopiero w dwa dni później. Rozpoczęli ją Francuzi, napadając na terytorya niemieckie. Francuzi spodziewali się starcia na granicy Alzacyi i Lotaryngii, tam też zgromadzili swe główne siły; tymczasem Niemcy pokrzyżowali ich plany. Zwrócili się do Belgii z żądaniem pozwolenia na przemarsz wojsk na granicę francuską.— Belgia odmówiła. Wtedy Niemcy wymówili jej wojnę i z z całym rozmachem ruszyli naprzód czterema armiami pod wodzą jenerałów: Klucka, Bülowa, Hausena i księcia Albrechta wirtemberskiego; przez Luksemburg szła piąta pod wodzą niemieckiego następcy tronu. Napór tych armii, liczących wraz z armią jen Beselera, przeznaczoną na zdobycie Belgii, przeszło dwa miliona żołnierza, był niesłychanie gwałtowny Już w dniu 10 sierpnia padła potężna twierdza belgijska Leodyum, przez co Niemcy uzyskali silny punkt oparcia do dalszych operacyi na terytoryum belgijskiem.

Niemiecki następca tronu.

Tymczasem Francuzi skierowali główne siły na wschodniej granicy wśród pasma twierdz między Longwy a Belfortem na południu. Napotkawszy tylko słabsze siły niemieckie, wkroczyli do górnej Alzacyi i w d iu 11 sierpnia opanowali Mylhuzę. Równocześnie 10 korpusów wojska wkroczyło na pogranicze Lotaryngii Lecz i tu Niemcy nie próżnowali; już dnia 18 sierpnia armia jen. Heeringena po zaciętej walce odzyskała Mylhuzę, a 21 sierpnia przednie straże armi i bawarskiego następcy tronu wyparły Francuzów z Lazarete w Lotaryngii, biorąc 1.000 jeńców.

Tymczasem dyplomacya francusko-angielska pracowała całą siłą pary i doprowadziła do tego, że młody cesarz japoński Joszhito w dniu 23 sierpnia wypowiedział Niemcom wojnę.

Liczba nieprzyjaciół państw centralnych powiększyła się znowu o jednego, choć dalekiego, ale potężnego wroga. Nic to jednak nie

Joszhito, cesarz japoński.

wpłynęło na sytuacyę w Europie. Francuzom zaczęło się powodzić coraz gorzej, a najcięższy cios spotkał ich w dniu 21 września, kiedy między Metzem a Wogezami, na froncie długości 100 kilometrów, bawarski następca tronu pobił na głowę ośm korpusów francuskich, wypierając je z Lotaryngii.

W tej pierwszej wielkiej bitwie obecnej wojny armia francuska straciła, prócz zabitych i rannych, 10.000 jeńców oraz 150 armat, natomiast Niemcy dotarli w pościgu aż do Luneville, czyli do pierwszego pasa twierdz francuskich.

Nie była to klęska jedyna, bo w dwóch następnych dniach armia pruskiego następcy tronu rozbiła zagradzające jej drogę siły francuskie i pod Longwy wkroczyła na terytoryum Francyi, zaś armia księcia Albrechta rozgromiła w południowo-wschodniej Belgii nad rzeką Senois ośm korpusów francuskich, zadając im również straty niezmiernie ciężkie. Wobec tego w groźne położenie dostała się nieliczna armia belgijska. Po upadku Leodyum musiała gwałtownie cofnąć się ku Brukseli, a potem dalej ku Antwerpii. Jej prawe skrzydło szukało oparcia o twierdzę Namur. Lecz fortyfikacye i tego miasta nie mogły oprzeć się działalności moździerzy austryacko-węgierskich i niemieckich. Namur padł dnia 27 sierpnia, a król belgijski Albert musiał resztki swych wojsk cofnąć do Antwerpii i tam bronić się rozpaczliwie do ostatniego.

Jenerał French,
naczelny wódz angielski.

Wśród tych ciągłych klęsk francuskich pośpiesznie transportowano na okręty posiłki angielskie, które, stanąwszy na ziemi francuskiej, natychmiast ruszyły na linię bojową, tworząc lewe skrzydło frontu francuskiego.

Przednia jej straż — brygada kawaleryi — spotkała się z armią

Joffre,
naczelny wódz francuski.

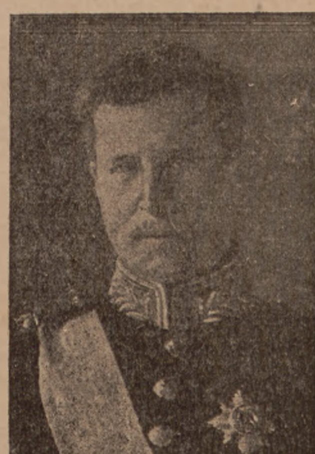
niemiecką już 23 sierpnia w pobliżu Meaubeuge i poniosła klęskę. Główna siła armii angielskiej stanęła na północ od St. Quentin. Tam zaatakował ją jen. Kluck w dniu 27 sierpnia. Zawrzała krwawa walka, a choć Anglicy stawali bardzo dzielnie, musieli w końcu uledz, straciwszy kilka tysięcy ludzi w samych tylko jeńcach. Naczelny wódz armii angielskiej, jen. French, zarządził odwrót w stronę Paryża.

Zdawało się wówczas, że nad Francyą zawisła ostateczna klęska, że groził jej zupełny pogrom. Ofenzywa francusko-angielska była złamana na całym froncie od Lille do Belfortu. Pozostała na tyłach linii niemieckich armia belgijska nie mogła przynieść ulgi sprzymierzeńcom swoim, ponieważ trzymała ją w szachu ósma armia niemiecka pod wodzą jen. Beselera. —

Ofiarą tej wojny padło starożytne miasto Lovanium, spalone w znacznej części za napad na wojska niemieckie w dniu 28 sierpnia.

Nad Francyą wisiała klęska, jak przypuszczano, straszniejsza aniżeli w roku 1870—71. Wybawiła ją od niej narazie zręczność naczelnego wodza francuskiego, jen. Joffre, który widząc, że rozrzucone w pośpiechu bezładnie a wszędzie pobite armie francuskie nie zdołają powstrzymać rozpędu niemieckiego, wydał rozkaz do ogólnego cofnięcia się armii północnych po rzekę Oisę na linię Paryża. Odwrót ten był podobny do panicznej ucieczki, a poza nim twierdze francuskie niemal bez oporu wpadały w ręce zwycięzców.

I tak 2 września padła twierdza Givet, tegoż dnia uległo rozbiciu 10 korpusów francuskich między Reims a Verdun, d. 4 września taki sam los spotkał cztery francuskie korpusy, zasłaniające odwrót Anglików z pod St. Quentin, dnia 5 września zajęli Niemcy Reims, biorąc 13.000 jeńców, 233 armat fortecznych, 116 polowych i 79 karabinów maszynowych. Dnia 6 września poddała się twierdza Longvy, a zachodnie armie niemieckie w dniu tym stanęły pod Paryżem.

Albert,
król belgijski.

Jen. Joffre gromadził tymczasem uciekające z północnej Francyi wojska nad Marną. Prawe skrzydło zabezpieczały mu twierdze nad Mozą i Mozelą. Równocześnie z południowej Francyi ściągał nowe wojska i tworzył z nich nową półmilionową armię w obrębie fortyfikacyi Paryża pod komendą jen. Gallieni.

Gdy więc armie niemieckie jenerałów: Klucka, Bülowa, Hansena, ks. wirtemberskiego i pruskiego następcy tronu doszły pod Paryż, napotkały nad Marną na znaczną przewagę liczebną francuską, a nadto zagrożone zostały na prawej swej flance przez wysuwającą się nagle z pod Paryża wielką armię jen. Gallieniego.

Dnia 11 września przyszło do bitwy między Meaux a Montmirall, w której jednak Niemcy nie zdołali przełamać frontu francuskiego. Widząc niemożliwość dalszej ofenzywy na tej linii, naczelna komenda niemiecka cofnęła armie północne i zajęła silne pozycye między Soissons a Verdun.

Teraz przyszła kolej na Francuzów. Zapomocą oskrzydlenia armij niemieckich starali się powetować poniesione klęski. Na przestrzeni od Noyon po Toul i Epinal zawrzała nowa zacięta bitwa. Lewe skrzydło francuskie wydłużało się coraz bardziej ku północy w kierunku na Lille, aby objąć i zgnieść prawe skrzydło niemieckie, lecz daremnie, bo równocześnie czyniło tosamo prawe skrzydło niemieckie. Tym sposobem obydwa skrzydła doszły znów do granicy belgijskiej.

Podczas tego w centrum — między Soissons, Reims i Verdun toczyły się dalej zacięte walki, olbrzymia bitwa falowała to w tę, to w drugą stronę, aż wreszcie około 20 września zamieniła się na całej linii na bitwę pozycyjną. Obie strony, tak w centrum jak i na obu skrzydłach okopały się i umocniły swe stanowiska.

Front bojowy rozciągał się w ten sposób: w rękach francuskich pozostawały: Armentieres, Arras, Albert, Soissons, Reims, zaś w niemieckich: Lille, Baupaume, Roye. Od Reims linia bojowa biegła dalej przez Szampanię i las Argoński, ponad Verdun, stamtąd ku południowi ku St. Mihiel, gdzie Niemcy zdobyli jedyny z linii Mozy fort Campo de Romaines, wreszcie przez Pont a Mousson do Nancy i ku granicy lotaryńskiej. Dalej koło góry Donnon linia wkraczała do Alzacyi i ciągnęła się na jej terenie aż do granicy szwajcarskiej.

W Belgii tymczasem Niemcy dokonywali dalszego podboju. W końcu października zdobyli największą twierdzę belgijską Antwerpię, bronioną przez całą resztę armii belgijskiej pod osobistem dowództwem króla Alberta. Armia ta jednak zdołała ujść i schronić się do nadmorskiej prowincyi Flandryi, graniczącej z Francyą. Tam, wsparta świeżemi wojskami angielskiemi i francuskiemi, ustawiła się nad kanałem rzeki Yzery, gdzie również bitwa przybrała charakter pozycyjnej.

Cały ten olbrzymi front, sięgający od morza aż do granic Szwajcaryi, stanowiący potężny mur obronny przeciw naporowi francusko-

angielsko-belgijskiej koalicyi, był przez cały czas dalszej wojny terenem zaciętych walk. Kitchener słał na linię bojową posiłki z Anglii, niemiecki minister wojny, Falkenhayn, obmyślał środki podniesienia armii.

Tak jedna, jak i druga strona oparła się tu na umocnionych stanowiskach, utworzonych z rowów strzeleckich i szańców, wyposażonych we wszelki materyał wojenny, jaki tylko współczesna technika wymyślić mogła.

Rozpoczęto pracę żmudną, uciążliwą, bez widocznych rezultatów, która tylko niewielkie korzyści przynieść mogła. Pod ziemią minerzy żłobili chodniki pod nieprzyjacielskie rowy, zakładali miny, zapalali je i wysadzali okopy wraz z ludźmi i wszystkiem, co się w tych okopach znajdowało. Lotnicy wznosili się w samolotach ponad nieprzyjacielskie pozycye, wykrywali baterye i stanowiska, a działa, karabiny maszynowe, miotacze min zasypywały je gradem ołowiu i żelaza.

Była to robotą codzienna, mozolna, bez większych rezultatów, — przerywana od czasu do czasu mniejszymi atakami, które nie przynosiły jednak ważniejszych zmian terytoryalnych.

Sprzymierzeni prowadzili tu operacye ofenzywne, mające za cel uczynienie wyłomu w murze niemieckim, by poprzez przerwane stanowiska niemieckie wtargnąć na ich tyły i zmusić do wycofania się z Francyi, a nawet z Belgii. Natomiast Niemcy, rzuciwszy znaczniejsze siły na wschód, przeciw Rosyi, prowadzili przeważnie walkę obronną — defenzywną. Lecz nie była to w ścisłem tego słowa znaczeniu defenzywa, albowiem od czasu do czasu przechodzili do ataku, odrzucając na mniejszą lub większą odległość nieprzyjaciół.

Bitwa pod Soissons.

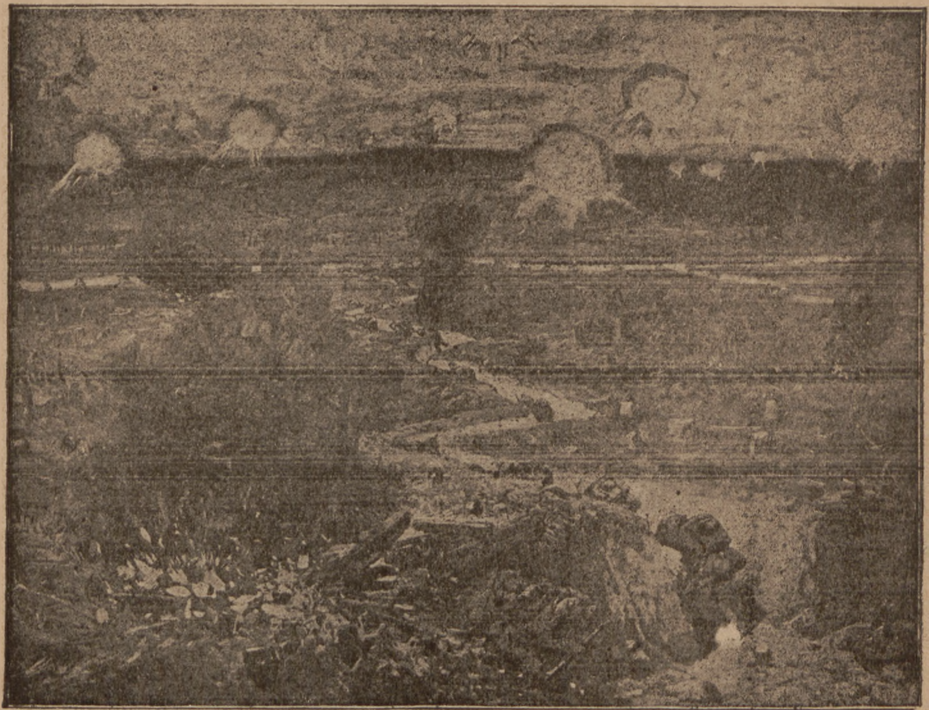
Do większych walk dała powód dopiero ofenzywa sprzymierzonych z końcem grudnia koło Bethune, na południowy-zachód od Lille, która zakończyła się opuszczeniem przez Niemców kilku miejscowości z odchyleniem nieco frontu ku wschodowi.

Jakby w odpowiedzi na to uderzenie przeprowadzili Niemcy w styczniu b. r. poważną akcyę w obszarze Soissons, nad Aisną w punkcie, w którym front najbardziej był zbliżony do Paryża. Bitwę pod Soissons zainicyowali jednak Francuzi. Przy olbrzymim nakładzie amunicyi rozpoczęli szaloną strzelaninę 7 stycznia, zaś 8 stycznia przystąpili do ataku, podczas którego na szerokości 200 metrów wtargnęli do niemieckich rowów strzeleckich, z których nie dawali się usunąć. Dnia 11 stycznia przyszło do nadzwyczajnie gwałtownych walk pierś o pierś. Walczyli tu Turkosi nie tylko przy pomocy karabinów i bagnetów, lecz gryźli, żgali nożami.

Położenie było groźne. Dnia 12 stycznia wojska niemieckie wykonały kontratak, uwieńczony pomyślnym skutkiem. Następnego dnia

powtórzono atak punktualnie o godzinie 12 w południe. Po trzech minutach wzięli Niemcy pierwszą, a po dalszych 10 minutach drugą obronną linię francuzką.

Dnia 14 stycznia wojska francuskie cofnęły się na szerokości 15 kilometrów frontu o 2—4 kilometrów wstecz. Zdobycz niemiecka wynosiła przeszło 5000 jeńców, 18 armat ciężkich, 17 lekkich i wielką ilość różnego materyału wojennego.

Francuzi zasypywali tysiącami pocisków armatnich rowy niemieckie.

Zimowa bitwa w Szampanii.

Po zwycięskiej dla Niemców bitwie pod Soissons nie prędko pokusili się Francuzi o nową, poważniejszą akcyę. Dopiero z końcem zimy w dniu 17 lutego zerwali się do szeroko podjętej ofenzywy w Szampanii. Mieli dwa główne cele: po pierwsze chcieli ulżyć wojskom rosyjskim, znajdującym się na Mazurach w ciężkiej opresyi, przez odciągnięcie znaczniejszych sił na zachód, a po drugie pragnęli przełamać

front niemiecki w kierunku Vouziers, by — w razie powodzenia — zmusić przeciwnika do zwinięcia w tej części frontu, a przez wtargnięcie do południowej części Belgii, front niemiecki rozerwać i przesunąć teren walk ku granicom prowincyi nadreńskiej.

Rozszalała więc w Szampanii starszliwa walka. Francuzi zasypy-

Francuzi musieli się cofnąć, zaścielając pole gęsto trupami.

wali tysiącami pocisków armatnich rowy niemieckie. Na przestrzeni 8 kilometrów padało w ciągu doby 100.000 i więcej pocisków działowych francuskiego i amerykańskiego wyrobu. Ziemia drżała od straszliwego huku, a granaty ryły w niej głębokie doły, zasypując formalnie broniących się Nadreńczyków. W powietrzu pękały szrapnele, a rozpryskując się, szukały Niemców, ukrytych w rowach. Zdawało się, że z tego piekła nikt żywy nie wyjdzie, tem bardziej, że były tam tylko

dwie słabe dywizye nadreńskie, podczas gdy po stronie francuskiej brało udział w walce sześć pełnych korpusów.

Nadreńczycy nie ruszali się jednak z miejsca. Jeżeli który padł na stanowisku, zastępował go natychmiast towarzysz, aby znów po pewnym czasie zrobić miejsce następnemu.

Kiedy, po dłuższem ostrzeliwaniu niemieckich pozycyi, zdawało się Francuzom, że wszystko zostało przygotowane do ataku, nocą zrywali się do szturmu, aby zniszczyć resztki, jak im się zdawało, upartego wroga. Ale za każdym razem spotykał ich bolesny zawód. Najniespodziewaniej uderzał w atakujących taki grad kul karabinowych, że musieli się cofać, zaścielając pole gęsto trupami.

I znów następnego dnia rozpoczynała się walka armatnia. Działa najrozmaitszego kalibru sypały na niemieckie rowy ogniem i żelazem, ryły ziemię, kładły trupem niejednego — i znów przygotowywały pole do nowego ataku Lecz daremne były usiłowania Francuzów. Niemcy, choć słabsi liczebnie, nie ustępowali ani na krok. Przed pociskami armatnimi osłaniali się, jak mogli, zaś ataki nietylko odpierali, ale często przechodzili do kontrataku, zadając nieprzyjacielowi olbrzymie straty. Tak też wytłomaczyć można, iż Niemcom chodziło tu tylko o walkę obronną, przecież zabrali 2450, a kładąc trupem lub raniąc przeszło 45.000 Francuzów Nie obeszło się również bez strat i u Niemców, owszem były one bardzo dotkliwe, bo dochodziły, jak donosił komunikat urzędowy, do 15 000 ludzi. Bitwa w Szampanii zakończyła się jednak 10 marca o tyle korzystnie dla Niemców, że mimo przewagi nieprzyjacielskiej nie dali się wyrzucić z zajmowanych pozycyj. Wobec tego zamierzonego celu Francuzi nie dopięli, gdyż ani nie zdołali zapobiedz klęsce Rosyan na Mazurach, ani też frontu niemieckiego nie przełamali.

Walki koło Monastyru.

Prawie równocześnie z wielką bitwą zimową w Szampanii wywiązały się większe walki koło Monastyru, w górnych Wogezach.

Monastyr był w rękach niemieckich ale Francuzi obsadzili wzgórza bezpośrednio na północny zachód i południowy-zachód, skąd podejmowali działalność na okopy niemieckie. Było to bardzo niewygodne dla Niemców, dlatego postanowili stamtąd wypędzić Francuzów.

Wczesnym rankiem dnia 19 lutego zaczął się atak na całej linii. Na czele szli Bawarczycy i Wirtemberczycy. W ciągu przedpołudnia zajęła wirtemberska obrona krajowa wzgórza na zachód tuż koło Monastyru i mały Hörnleskopf, a tymczasem wojska południowego odcinka zyskiwały w dolinie Fechttal tylko powoli na terenie. Zwłaszcza ciężkie walki rozwinęły się w północnym odcinku, z którego dwa wzgórza wznosiły się jak prawdziwe twierdze. Jeden pułk bawarski i wirtemberska obrona krajowa z łopatą w jednym a karabinem w drugim ręku wdzierały się po lodach prawie pionowo po gładkiej, przepaścistej ścianie,

podczas gdy na górze i na drzewach czatowali strzelcy francuscy i ostrzeliwali ich.

Pięć razy wdarli się na pochyłe wzgórze i pięć razy zmusił ich ogień nieprzyjacielski do odwrotu. Ale za każdym razem zbierali się na drodze, która, wcięta na połowie pochyłości, dawała im pewną obronę i gdzie okryci swymi płaszczami spędzili długą noc.

Drugiego dnia, 20 lutego, nowy szturm oddał krawo okupiony grzbiet góry w ich ręce.

Przez pięć dni i pięć nocy walczyli Niemcy o głodzie i chłodzie o dalsze pozycye. Mróz ziębił ich okrutnie, pożywienie stanowił jedynie chleb i konserwy, lecz w końcu 23 lutego dopięli zamierzonego celu.

800 Francuzów poległo, 700 dostało się do niewoli, lecz pomimo bohaterskiej obrony musieli ustąpić przed jeszcze większem bohaterstwem Wirtemberczyków i Bawarczyków.

Bitwa pod Ypern.

W drugiej połowie kwietnia ruszyli z kolei tym razem Niemcy we Flandryi przeciwko angielskim pozycyom koło Ypern nad kanałem Izery. Celem ich było opanowanie Ypern, okrążonego już z trzech stron półkolem niemieckiem. Dnia 22 kwietnia w ataku wtargnęły wojska niemieckie na przestrzeni 3 kilometry szerokiej, aż na wzgórza na południe od Pilkem i na wschód stamtąd, wymuszając równocześnie przejście przez kanał koło Stienstraat i Het-Sas, gdzie usadowiły się na zachodnim brzegu kanału. Miejscowości Langemarck, Stienstraat, Het-Sas i Pilkem zostały zajęte. Do niewoli dostało się 2470 jeńców angielskich, francuzkich i belgijskich, oraz wpadło w ręce niemieckie 35 dział z amunicyą.

W dwa dni później posunęli się Niemcy jeszcze dalej, biorąc szturmem folwark Solart na południowy-zachód od Saint Julien, oraz Saint Julien i Kesselaire. W atakach tych odznaczył się bawarski 5 pułk piechoty, który wśród silnego ognia nieprzyjacielskiego szedł niepowstrzymanie naprzód.

Sukcesy te, odnoszone przez Niemców, zagrażały poważnie Anglikom. Wrazie bowiem przełamania frontu mogli się zwycięscy dostać do Dunkierki i Calais i być przez to panami kanału La Manche. Postanowili więc bronić się do upadłego, a przez posiłki zagrodzić drogę w dalszem posuwaniu się. Sprowadziwszy więc na linie bojową Senegalczyków, Murzynów, Turkosów, Hindusów, Francuzów, Kanadyjczyków i Algierczyków, bronili każdej piędzi ziemi. Rozgorzała walka szalona. Już nie na broń palną, ale na pięści bić się poczęto. Wyrywano sobie każdy dół, wyryty granatem, każdą zakrywkę, chroniącą przed pociskami. A z oddali armaty ziały ogniem, zabijając przeciwników, nie oszczędzając i swoich.

Mimo to Anglicy zdołali zaledwie uchronić się przed przełamaniem

frontu. Wskutek szalonych wprost kontrataków cofnęli się Niemcy jedynie na wschodni brzeg kanału, nie rozwalniając jednak pierścienia, okalającego Ypern.

Choć Niemcy nie przełamali frontu angielskiego, odnieśli jednak znaczny zysk na terenie, zadali nieprzyjacielowi ciężkie straty i zabrali wiele jeńców, armat i innej zdobyczy.

Bitwa między Lille a Arras.

Na uderzenie pod Ypern odpowiedzieli znów Anglicy i Francuzi

Wyrywano sobie każdy dół, wyryty granatami.

ofenzywą, rozpoczętą dnia 9 maja między Lille a Arras. Mimo straszliwego ognia artyleryi angielskiej, wobec którego podobno igraszką było bombardowanie Gorlic, mimo rzucania znacznych sił piechoty, wpadła w ręce sprzymierzeńców jedynie pewna ilość miejscowości, jak Carency, Neuville, Ablain. Zysk na terenie wyniósł zaledwie 1 — 2 kilometrów. Również dalej ku północy przedłużenie ofenzywy ku Loretto i Armentieres podzieliło los poprzedniej.

Najstraszniejsze walki trwały o fabrykę cukru w Souchez. Ruiny jej przechodziły z rąk do rąk, odbierane i tracone wielokrotnie, pochła-

niając wiele krwi i życia ludzkiego. Strat, jakie ponieśli Anglicy i Francuzi w tej wielkiej bitwie, ani w części nie wyrównał zysk terytoryalny.

Wielka bitwa we Francyi.

Od maja aż do drugiej połowy września przygotowywali się Francuzi i Anglicy do nowej ofenzywy na zachodzie. Tym razem skierowano ją przeciwko dwom odcinkom, jednemu biegnącemu z północy na południe

Najstraszniejsze walki trwały o fabrykę cukru w Souchez

między Ypern a Arras, w Artois, drugiemu zaś między Reims a Argonami w Szampanii, biegnącemu z zachodu na wschód ku Verdun.

W północnym odcinku akcyi uderzenie objęło przestrzeń około 100 kilometrów. W punkcie Ypern mieli Anglicy bezpośrednio na celu miejscowości Roulers i Comines, ważne punkty kolejowe, leżące na wschód po obu stronach Ypern. Najsilniejsze uderzenie wymierzyli w centrum odcinka na południowy wschód od Lille, w poprzek kanału La Basse, dalej zaś ku południowi na linię, biegnącą na wschód od Souchez, Loretto i Labirynt aż do Arras, a więc w obszarze, na którym

załamała się w maju poprzednia ofenzywa francusko-angielska, przynosząc w zysku jedynie gruzy kilku zdobytych miejscowości.

W południowym odcinku frontu, między Reims a Argonami, rozpiętość uderzenia objęła około 50 kilometrów tam, gdzie toczyła się w lutym bitwa zimowa.

Uderzenie w obu odcinkach rozpoczęło się w nocy 24 września wprost strasznym ogniem działowym, który trwał miejscami 50 godzin, a zmierzał do zniszczenia starannie i gruntownie przygotowanych stanowisk niemieckich. Po tem przygotowaniu ruszyła piechota do ataku, na północy przeważnie angielska, na południu zaś francuska.

Zamierzone przełamanie frontu nie udało się jednak. W pierwszym rozmachu sprzymierzeni zdołali na niektórych punktach zdobyć tylko pierwsze linie obronne, które, porozrywane wybuchami pocisków, nie dawały już żadnej ochrony obrońcom. Niemcy cofnęli się tam na drugą linię obronną.

Straszny ten bój trwał dziesięć dni, a w nim udało się Joffre'mu wydrzeć Niemcom tylko 40 kilometrów kwadratowych opłacając ten mały zysk stratą 120.000 poległych i rannych. Na jeden zyskany kilometr przypadło 3.000 ofiar w najdzielniejszych mężach francuskich.

W następnych dniach Francuzi i Anglicy nie zdołali nigdzie posunąć się naprzód, ale nawet wskutek kontrataków niemieckich musieli ze zdobytego terenu zupełnie się cofnąć.

Dnia 20 października przy starciu podczas rekognoskowania na północny-wschód od Prunary w Szampanii wzięli Niemcy do niewoli 4 oficerów i 365 żołnierzy, zdobyli 3 karabiny maszynowe i 3 miotacze min, oraz wiele sprzętów; dnia 31 października wojska bawarskie zajęły na północny zachód od Neuville stanowiska francuskie rozciągłości 1.100 metrów, biorąc do niewoli 200 jeńców, a pod Tahure poszły wojska niemieckie do ataku i zdobyły wzgórze Butte de Tahure, ujmując 1.236 jeńców. Niedługo potem, bo 4 listopada, uderzyli Niemcy na północ od Massiges, zajmując rów francuski o rozciągłości 800 metrów, przyczem większa część załogi francuskiej padła na miejscu, a tylko 25 żołnierzy dostało się do niewoli. Dnia 5 listopada oczyszczono resztę rowu, obsadzonego przez Francuzów na północny-wschód od Le Mesnil, odrzucając ich do dawnych stanowisk.

Po tych sukcesach linia bojowa we Francyi znalazła się w tem samem miejscu, co przed rozpoczęciem głośno zapowiadanej ofenzywy w dniu 24 września, nie przynosząc Francuzom i Anglikom żadnej korzyści terytoryalnej, a jedynie olbrzymie straty w ludziach i w materyale wojennym. Po tem wszystkiem zapanował na zachodzie względny spokój, a cała uwaga świata zwróciła się na Serbię, gdzie rozgrywały się wypadki olbrzymiej doniosłości.

WOJNA Z SERBIĄ.

Główną i bezpośrednią sprawczynią wojny europejskiej była Serbia. Mały ten kraj przy pomocy Rosyi wyrwał w 1912 r. Bułgaryi znaczną część zdobyczy, uzyskanych na Turcyi, a król serbski, Piotr, i jego minister Pasicz zamarzyli o połączeniu Słowian, będących pod panowaniem austryackiem, w jedno państwo z Serbią. Liczyli więcej na pomoc swej opiekunki, aniżeli na własne siły. Zawiedli się srodze, jak ci wszyscy, którzy kiedykolwiek zaufali Rosyi.

Piotr, król serbski.

Wojna Austro-Węgier z Serbią rozpoczęła się najrychlej, bo została wypowiedzianą już dnia 28 lipca 1914 r., lecz do większej akcyi nie przyszło tam prędko, gdyż Austrya potrzebowała przedewszystkiem sił przeciwko Rosyi na północnym wschodzie. Wobec tego na pograniczu Serbii i w Bośni pozostawiono tylko dwie mniej silne armie, które miały strzedz granic państwa.

Akcyę zaczepną na tym terenie rozpoczęli pierwsi Serbowie, usiłując wkroczyć pod miastem Wardisztem w granice Bośni, równocześnie zaś Czarnogórcy zaatakowali twierdzę pograniczną w Hercegowinie, Trebinię. Jedni i drudzy przekonali się wkrótce, że z armią austryacko-węgierską nie łatwa sprawa. W obu bowiem miejscach odparci zostali ze znacznemi stratami. — Odpowiedzią na to było zajęcie Szabacu przez wojska austryackie w dniu 17 sierpnia, oraz przekroczenie Driny między Łożnicą i Leśnicą, gdzie Serbowie ponieśli znaczną klęskę. Po tym sukcesie zwycięzcy cofnęli się jednak dobrowolnie na własne terytoryum. To zachęciło Serbów i Czarnogórców do nowych ataków, za każdym atoli razem ponosili ciężkie porażki. I tak: dnia 21 sierpnia pod Wyszegradem, a dnia 8 września pod Mitrowicą, gdzie 6.000 żołnierzy serbskich dostało się do niewoli.

W październiku Serbowie znów podjęli większą akcyę

To

wreszcie wyczerpało cierpliwość Austro-Węgier. Już w końcu tego miesiąca obie armie austro-węgierskie, pod dowództwem jenerałów Potiorka i Franka, otrzymały rozkaz uderzenia na główne siły serbskie i złamania upartego nieprzyjaciela.

Nie zdołali Serbowie wytrzymać gwałtownego uderzenia wojsk austryackich. Pobici na granicy, cofali się w głąb kraju. Armie austryackie szły krok w krok za nimi, biorąc w każdej nowej walce tysiące jeńców, dziesiątki armat i karabinów maszynowych. Dnia 17 listopada zajęły ważne serbskie miasto Waljewo, dnia 2 grudnia stolicę Serbii, Belgrad, i już były bliskie głównej twierdzy Kragujevca, gdy nastąpił zwrot niepomyślny.

Mikołaj Pasicz, serbski prezydent ministrów i minister spraw zagranicznych.

Serbowie zerwali się tam do nowego rozpaczliwego oporu, rząd serbski powołał do walki wszystkich, którzy zdolni byli udźwignąć karabin. W ten sposób zebrały się nowe tysiące, gdy tymczasem armie austryacko-węgierskie wyczerpane były kilkutygodniowym zwycięskim pochodem.

Widząc niemożliwość pokonania tych nowych sił serbskich w krainie górzystej, bez dróg i kolei, gdzie kobiety, starcy i dzieci napadali z tyłu na zwycięskie wojska, wodzowie armii austryacko-węgierskich cofnęli się znów z głębi kraju na granicę, aby tam dać swym wojskom należny odpoczynek.

Ponowna akcya na większą skalę rozpoczęła się dopiero dnia 20 września 1915 r. Tym razem obok wojsk austryacko-węgierskich wystąpiły dwie armie niemieckie jenerałów Mackensena i Galwitza, ściągnięte z terenu rosyjskiego. Nastąpiło to po przedniem porozumieniu się z Bułgaryą, która następnego dnia zarządziła ogólną mobilizacyę, skierowaną wyraźnie przeciw Serbii. Na skutki uderzenia nie trzeba było długo czekać: już dnia 6 października armie sprzymierzone przemaszerowały Dunaj, Drinę i Sawę, 8 zdobyły Belgrad, 11 Semendryę, dwie twierdze naddunajskie. Bułgarya tymczasem stała z bronią u nogi, czekając na dalszy rozwój wypadków, jakie tu miały wkrótce nastąpić.

Ale niedługo.— Napady wojsk serbskich na obszary bułgarskie w dniach 11 i 12 października wywołały ogólną ofenzywę bułgarską w obszarze Negotin—Strumica, która rozpoczęła się 14 października. W ten sposób przybył państwom centralnym i Turcyi silny sprzymierzeniec, który, jak się wkrótce okazało, zdziałał więcej w ciągu kilku dni, niż Włochy w ciągu kilku miesięcy.

Arcyksiążę Eugeniusz, naczelny wódz wojsk austro-węgierskich przeciw Serbii.

Odtąd operacye sprzymierzonych postępowały wszędzie raźno naprzód. Prawe skrzydło północnego frontu zajęło w kilku dniach żyzną Maczwę, a lewe skrzydło armii Kövessa po zaciętych trzydniowych walkach zdobyło uparcie bronioną górę Avala, na południe od Belgradu. — W związku z tem udałem przełamaniem frontu w kierunku na Ripanj nie mogły serbskie skrzydła na południe od Grocki i pod Obrenowcem dłużej się bronić i cofnęły się przed atakami sprzymierzonych również na południe. W zysku wpadły w ręce sprzymierzonych: Boževac 18, Obrenovac 19, Szabac 20, Waljewo Petrovac 25, a 31 października Górny Milanovac.

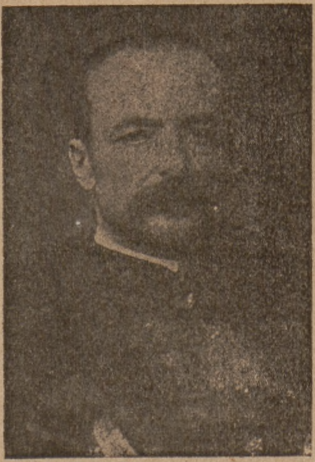
Postępy te, aczkolwiek szybkie, nie były wcale łatwe, gdyż Serbowie całą okolicę silnie ufortyfikowali, na każdym kroku przygotowali silne przeszkody, przez co ułatwili sobie znacznie obronę. Szczególniej zacięte walki stoczono przy zdobyciu wzgórz M. Crnice i koło Boževca. W wojsku serbskiem walczyli obok siebie żołnierze pierwszego, drugiego i trzeciego powołania, umundurowani niejednostajnie. Wojskom pomagała ludność miejscowa, występując wrogo na każdym kroku przeciw zwycięzcom.

Armie bułgarskie zaraz po rozpoczęciu akcyi poczęły przeć nie-

powstrzymanie naprzód. Prawe ich skrzydło, przekroczywszy wśród gwałtownych walk środkowy i dolny Timok, posunęło się dalej ku zachodowi, centrum zaatakowało przestrzeń Kniażevac—Pirot—Leskovac, opasującą drugą stolicę Serbii — Nisz. Kniażevac wpadł w ręce bułgarskie dnia 27 października, Pirot dnia 28 października.

Najszybciej posunęli się Bułgarzy naprzód w Macedonii; udało się im wyprzeć operujące tam siły serbskie częścią za Kumanovo, Skoplje, Kaczanik ku północy, częścią przez Stip, Weles na południe ku Prilepowi.

Po tych sukcesach położenie Serbów, bijących się dzielnie, spodziewających się zawsze jeszcze pomocy czwórporozumienia, zaczęło się stawać dość niepomyślnem. A tymczasem czwórporozumienie, zamiast po śpieszyć z szybką i wydatną pomocą — sprzeczało się pomiędzy sobą, kto ma jej udzielić. Anglia i Francya uważały, że jest to obowiązkiem Rosyi, która pchnęła Serbię do wojny, Rosya, wyczerpana pogromem, ani nie miała zbytecznych sił, ani nie miała którędy ich przesłać. Włochy, mając same apetyt na Albanię, nie smuciły się z pogromu Serbii, a oprócz tego, poniósłszy olbrzymie straty w walkach z Austryą, nie chciały już brać udziału w kampanii bałkańskiej.

Hr. Tisza,
węgierski prezydent ministrów.

Czwórporozumienie wywierało silny nacisk na Grecyę, aby ta pośpieszyła na pomoc Serbii, lecz król Konstantyn i rząd jego pod przewodnictwem Zaimisa nie chcieli popchnąć kraju ku katastrofie, wbrew nawoływaniom stronników Venizelosa, stojącego na usługach czwórporozumienia. — Po tem wszystkiem zupełny pogrom Serbów był widoczny, przyznawali to wszyscy politycy państw neutralnych, mówił wyraźnie o przyszłych losach Serbii węgierski prezydent ministr. hr. Tisza.

A tymczasem, gdy czwórporozumienie naradzało się nad ratowaniem Serbii, pogrom tej ostatniej dokonywał się dalej. Dnia 11 listopada między godziną 7 a 8 wywieszono na arsenale i na koszarach w Kragujewcu austro-węgierską, a wkrótce potem niemiecką chorągiew, dnia 2 listopada zajęto Czaczak. a 3 obsadzono Użyce.

Równocześnie inne oddziały naszej armii uderzyły na zachodnią granicę Czarnogóry, przełamując w d. 5 listopada ich obronne stanowiska.

Dnia 6 listopada wojska sprzymierzone zajęły Kraljevo, a równocześnie po trzechdniowych walkach zdobyli Bułgarzy silną twierdzę Nisz.

ANTONI CZARNIEŃSKI.

JEŃCY.

Było to pod Rzeszowem. Rosyanie, uciekając z nad Dunajca, ustawili się w Przybyszówce, nasi byli jeszcze w Świlczy.

Zapadała noc. Uciekający, rozstawiwszy straże, popadali na polach zmęczeni i zasnęli snem twardym. Ścigający byli również zmęczeni, więc nie następowali zbyt szybko.

Jednak obydwie strony musiały czuwać, aby nie narazić się na jaką niespodziankę. Kiedy główne siły odpoczywały, jak i kto gdzie mógł, za to rosyjskie straże tylne, nasze przednie, były w pogotowiu.

Rosyanie okopali się więc na polach Przybyszówki i z karabinem u nogi, zajęli miejsca w rowach. Mieli nakazane baczyć na każdy ruch podejrzany, niemal na każdy szmer, aby w razie potrzeby zaalarmować swoich i stawić czoło, lub ujść co prędzej.

Nasi również porozsyłali straże przednie na wywiady, aby mieć ciągle nieprzyjaciela na oku, o ile się da, niepokoić, a gdyby ten zechciał popróbować niespodziewanego ataku, uprzedzić wczas towarzyszy broni.

Kapitan W., komendant pułku, przywołał do siebie kaprala Michała Żagwę i rzekł:

— Znam twoją odwagę i dzielność, a takiego mi dziś człowieka potrzeba. Muszę wysłać patrol, a dość niebezpieczną, bo na odkryte pola. Czy podejmiesz się poprowadzić ją?

— Owszem, panie kapitanie!

— Trzeba wybadać, jak daleko są od nas Rosyanie i w jakiej sile. Podchodzić ostrożnie, aby się nie dać zaskoczyć i ująć. Gdyby się dało przyprowadzić języka... gdyby się dało...

— Przyprowadzi się!

— Zuch z ciebie, chłopcze! — rzekł kapitan. — Ale łatwo to powiedzieć, lecz trudniej zrobić. Nie mam pozwolenia na użycie większych sił, więc małemi trzeba zrobić. Dobierzesz dziesięciu zuchów i pójdziecie.

— Dobiorę i pójdziemy!

— Co i jak masz czynić, zostawiam twemu rozsądkowi. Bądź zdrów, mój chłopcze.

Michał zasalutował i oddalił się.

Czuł, że obowiązek, włożony na niego, jest dość ciężki, lecz był dumny, że kapitan jemu powierzył wykonanie zadania. Poszedł do swojego plutonu i jął się przygotowywać do drogi.

— Chłopcy, — zawołał — mamy pójść na patrol. Kto na ochotnika?

Zgłosili się wszyscy.

— Zadużo! potrzeba mi tylko dziesięciu! — rzekł i począł wybierać co najzręczniejszych i najinteligentniejszych.

Wybór padł na Staszka Pokrzywę, Józka Kosińskiego, Jaśka Szweda, Pietrka Barana, Walka Dąbka, Grzelę Jemiołę, Karola Jabłońskiego, Kubę Szpaka, Michała Krzywonosa i Jacka Węglika.

Wybrani szybko przygotowali się do drogi.

Właśnie mrok już zapadał, kiedy ruszyli w drogę. Szli szybko, nie zachowując żadnej ostrożności, gdyż niewielkie wzgórze zasłaniało ich przed nieprzyjacielem.

Doszli w pobliże najwyższego punktu. Michał zatrzymał oddział i odbył krótką naradę z towarzyszami; poczem jął wydawać rozkazy:

— Pokrzywa, Jabłoński i Krzywonos pójdziecie na prawo, Kuba, Szwed i Węglik na lewo, ja z resztą zostanę w centrum. Gdyby wam było potrzeba pomocy, pchnę którego od siebie. Podsuwać się najbliżej, ale nie działać nic, czekać! Gdy strzelę, sypnąć z boku ogniem na Moskali. Co dalej, zobaczymy.

Skromny oddziałek rozłamał się na trzy części: Krzywonos z towarzyszami poszedł na prawo, Kuba na lewo, a Michał ze swoimi pozostał na miejscu.

Kiedy wymiarkował, że wysłani na skrzydła odeszli dość daleko, począł i on podsuwać się ku Rosyanom. Pocichutku skradał się jak kot ku stanowiskom nieprzyjacielskim. Co uszli kilkadziesiąt kroków, zakopywali się w ziemię, aby w razie czego mieć pewną zasłonę.

Nareszcie podsunęli się tak blisko do stanowisk rosyjskich, że słyszeli w okopach rozmowy i rozróżniali przy świetle księżyca dokładnie postacie.

— Baczność! — szepnął Michał do towarzyszy. — Celować dobrze, by ani jednego strzału nie stracić nadarmo.

— Pal! — rozkazał.

Pięć krótkich ogłosów i pięciu Moskali zniknęło w okopach. Porwali inni za karabiny i sypnęli gęsto ogniem przed siebie. Nieszkodliwie, bo Michał i jego towarzysze leżeli ukryci bezpiecznie poza zasłonami.

W tej chwili z lewego i prawego skrzydła odezwały się pojedyncze

strzały i znów kilku Rosyan zatoczyło się ku ziemi. W okopach rosyjskich poznano zasadzkę, otoczenie, ale jakiemi siłami, nie zdołano rozróżnić, gdyż gęsta ich własna strzelanina powiększała nieliczne strzały naszych. Sądzono, że otoczyły ich jakieś większe siły. Przemawiały zatem celne strzały naszych, które jednego Rosyanina za drugim z nóg zwalały.

Poczuli się otoczeni — zgubieni.

W tem przekonaniu, Rosyanie, porzuciwszy karabiny, wyskoczyli z rowów, podnosząc ręce do góry na znak poddania się.

Nie spodziewał się Michał czegoś podobnego tak prędko, więc

Rosyanie wyskoczyli z rowów, podnosząc ręce do góry.

przez mgnienie oka nie wiedział, co ma czynić. Wnet jednak powziął myśl. Wyskoczył ze swego ukrycia i krzyknął:

— Hej, naprzód, psubraty, albo wystrzelamy wszystkich!

Rosyanie z podniesionymi rękami postępowali ku Michałowi, opuszczając pospiesznie rowy. Było ich bez mała kopa, a więc sześć razy tyle, co naszych, ale Michał teraz już był pewny swego. Kiedy oddalili się na kilkadziesiąt kroków od porzuconej broni, poskoczył ku nim ze swymi towarzyszami, uczynili tosamo jego koledzy ze skrzydeł i tak dziesięciu naszych zuchów przyprowadziło ucieszonemu kapitanowi kilkudziesięciu jeńców.

Dzielni żołnierze, oprócz pochwały na miejscu, otrzymali później za swój czyn medale waleczności.

POWRÓT Z TAMTEGO ŚWIATA.

(ORYGINALNA POWIEŚĆ Z ROKU WOJNY 1914).

NAPISAŁ

MARYAN GOCLAW.

ROZDZIAŁ I.

Spełnione marzenia.

Zegar na wieży ratuszowej wydzwaniał godzinę 8-mą. Wielki sklep towarów kolonialnych S-kiego zamykano pośpiesznie, żelazne żaluzye spadały z hałasem.

Panna Zofia, pełniąca w tym sklepie obowiązki subjektki, wyszła na ulicę. Przystanęła, rozglądając się wokoło. Wzrok swój skierowała ku plantom, widocznie oczekując kogoś.

Nie czekała długo. W chwilę później u wylotu plant i ulicy Szewskiej, pojawił się wysoki mężczyzna, którego panna Zofia poznała zaraz po okazałej postawie i zamaszystych ruchach.

Był to narzeczony jej, Stefan Brzeziak, ajent fabryki czekolady, który co wieczór oczekiwał na nią pod sklepem, by ją odprowadzić do domu.

Panna Zofia powitała narzeczonego serdecznym uśmiechem i natychmiast spostrzegła, że na twarzy Stefana jaśnieje jakaś niezwykła radość i uszczęśliwienie.

— Czy stało się co dobrego, Stefanie? — zapytała Zofia.

— Ach! Zosiu! stało się coś najlepszego, co tylko być może! Marzenia nasze spełnią się nareszcie, będziemy mogli się pobrać!

— Cóż zaszło — czyś może dostał jaką dobrą posadę?

— Nie, najdroższa, jeszcze coś lepszego! Wygrałem na loteryi 20.000 koron!

— Czy być może?!!

— Tak jest, napewno Zosiu! Widzisz, błogosławieństwo Boże spoczywa nad naszą miłością! Przyniosłaś mi szczęście! Rzucam zawód ajenta, a natomiast otworzę w Podgórzu sklep spożywczy! Mam w tem praktykę dostateczną i sądzę, że mi się powiedzie! Zaraz po świętach Wielkiej Nocy dajemy na zapowiedzi i za trzy tygodnie wprowadzę cię jako ukochaną żoneczkę pod mój dach!

— Ach! Stefanie, to zupełnie jak historya z bajki! Czy to nie sen? to zbyt piękne!

— Nie, moja Zosiu ukochana, to nie sen, to rzeczywistość! Skończyły się nasze troski, a zaczyna szczęście!

— A... matka twoja, czy ona nic mieć nie będzie przeciwko naszemu związkowi?

— Ach! mama, ona mnie tak kocha i dba tylko o moje szczęście!

Stefan, nie chcąc robić przykrości narzeczonej, przemilczał zupełnie o tem, że matka usilnie starała mu się wyperswadować to „niedorzeczne“ małżeństwo.

Żenić się z dziewczyną, która nie ma grosza posagu, ani nawet porządnej wyprawy, a, co gorsza, jest sierotą bez rodziców i nazwiska, wychowaną w przytułku dla sierot.

To, że ta uboga sierota była dobrą, pracowitą, uczciwą i śliczną dziewczyną — to nic jej nie obchodziło.

Stara Brzeziakowa, kobieta o despotycznem i twardem usposobieniu, nie życzyła sobie wogóle żadnej synowej — a tembardziej biednej. Bardzo jej było wygodnie z tem, że syn prawie cały swój zarobek oddawał jej i młodszej siostrze, rozpieszczonej, kapryśnej Julci, ulubienicy matki.

A cóż dopiero teraz, kiedy Stefanowi uśmiechnęło się szczęście i wygrał na loteryi tyle pieniędzy! Byłaby sobie panią niepodzielną w dostatnim domu i sklepie... Tymczasem syn pokrzyżował jej marzenia swoim zamiarem ożenienia się z „przybłędą“.

Nic jednak nie pomogło. Łagodny lecz stanowczy opór Stefana przekonał Brzeziakową, że musi kapitulować.

Stefan był synem kochającym i posłusznym aż do słabości, matce ufał bezwzględnie, radził się jej we wszystkiem.

Wiedziała jednak Brzeziakowa, że jeśli syn objawi kiedy silnie a stanowczo swoją wolę, to przeprowadzi ją niezawodnie.

Toteż, rada nie rada, zamilkła i dała swoje przyzwolenie na ślub, zgóry jednak znienawidziła przyszłą synową.

Z równą niechęcią myślała o bratowej piętnastoletnia Julcia. Obie kobiety zważały, że to „stworzenie“, które Stefan przyprowadzi do swego domu, zabierze część, im należną.

Stefan nie miał pojęcia o egoizmie i oschłem sercu matki, jej chwilowy opór uważał tylko za wynik przesadnej matczynej troskliwości.

Był przekonany, że matka, gdy pozna Zosię, pokocha ją, jak rodzoną córkę.

Nie wiedziała też o tem wszystkiem nic Zosia i o rodzinie narzeczonego myślała z uczuciem najżywszej życzliwości.

Nic też nie psuło radosnego nastroju młodym narzeczonym, kiedy w ów wieczór marcowy zdążali na ulicę Szpitalną, gdzie mieszkała Zosia.

Snuli projekty radosnej, szczęsnej przyszłości, gwarzyli o tem, jak to oni urządzą swoje przyszłe gniazdko.

Matka i siostra miały mieszkać z nimi razem. Tak postanowił Stefan, a Zosia chętnie się na to godziła.

— Mama jest doświadczona i energiczna — dodał Stefan — będzie więc mogła pomagać ci we wszystkiem i wyręczać cię, bo ja nie chcę, abyś się ty zbytnio trudziła, moje ty kochanie najmilejsze!

ROZDZIAŁ II.

Mobilizacya.

W sklepie artykułów spożywczych Stefana Brzeziaka w Podgórzu wrzało jak w ulu.

Sklep przepełniony był kupującemi kobietami, które na gwałt zakupywały wielkie ilości towarów.

Klientki naprzemian wykrzykiwały głośno nazwy i ilość żądanych towarów, to znów poczynały biadać i zawodzić nad najświeższym wypadkiem dnia — wojną.

— To już wojna napewno! Ogólna mobilizacya ogłoszona! Mój syn pójdzie także! Ma czworo drobnych dzieci, mój Boże! Cóż, trudno, trzeba!...

— I mój mąż pójdzie!

— I mój!

— A mój to nie?!

— A bodaj tego juchę Moskala.

— I tego psiawiara Serba! Taka mała mysz, a chce też!

— No, nie bójcie się, przetrzepią im skórę nasze chłopcy!

— Ba! nasze „trzynastaki“!

— A „szesnastka“ to pies?... — wtrąciła rumiana Marysia, służąca od aptekarza, której narzeczony służył w 16-tym pułku obrony krajowej.

— No, ale ułani, mojeściewy, ułani?! — zawołała jakaś zwolenniczka kawaleryi.

— Ale i tak kanoniery to grunt! — wykrzyknęła tryumfująco

przysadzista Kasia, kucharka pana radcy! — A ja ci się zeszłej niedzieli pogniewałam z moim kanonierem! Pani Brzeziakowa, proszę prędko te dwa kila soli, bo mi się śpieszy. Muszę polecieć do kasarni, może mnie też puszczą do mojego Staszka! Przecie ja się z nim muszę przeprosić! Pani Brzeziakowa, proszę pięknie o tę sól.

Młoda właścicielka sklepu, pani Zofia Brzeziakowa, krzątała się żwawo za ladą, odważając szybko i zręcznie żądane towary.

Jej miłą, zwykle uśmiechniętą uprzejmie twarz powlekała chmura smutku.

Kiedy niekiedy obcierała sobie z oczu ukradkiem łzę.

— Proszę dla mnie 10 kilo cukru!

— A dla mnie pięć!

— Proszę 2 kilo kaszy!

— Ja 5 kilo soli!

— Ja proszę o 10 kilo mąki? Czy może mąka już podrożała?!

— Ależ nie, skądże? — zdziwiła się pani Zofia.

— To proszę i dla mnie pięć kilo mąki — dopominała się jakaś inna kobiecina.

Zofia uwijała się, jak tylko mogła najszybciej, aby zaspokoić swe klientki, które na wiadomość o wybuchu wojny rzuciły się wszystkie do robienia zapasów.

— A jakże, pani Brzeziakowa — zwróciła się do młodej kobiety jakaś starsza, porządnie i czysto odziana mieszczka — przecież i pani mąż musi wyruszyć w pole?

Zofia skinęła potwierdzająco głową i westchnęła smutnie. Cztery miesiące dopiero trwało jej szczęście małżeńskie, a już miał Stefan opuścić ją, aby wyruszyć na bój z okrutnym wrogiem.

— A gdzież jest mąż pani? — pytała dalej owa starsza kobieta.

— Na górze u matki! — odparła młoda mężatka.

— U matki?! O, to się nie godzi w takim dniu odbierać żonie męża? Żona ma pierwsze prawo do męża! Pani teściowa zanadto myśli tylko o sobie, pani nie powinna na to pozwolić. To już taki los matki, że musi i powinna ustąpić na drugi plan! Ale to nie tak trudno przychodzi, kiedy się dzieci naprawdę kocha. Wiem o tem najlepiej, bo i ja mam syna żonatego! On także musi iść na wojnę! Moja kochana pani, niech mi tam pani da jeszcze dwa kilo suchej kiełbasy, to on zabierze z sobą. Proszę także o pół funta cukierków mieszanych, niech się jego robaczki choć cukierkami pocieszą. Oj, będąż biedactwa płakały, one tak kochają swojego tatusia!

— Paniusiu złota! Proszę dla mnie te 10 kilo cukru!

Zofia wzięła dużą torebkę, aby odważyć żądaną ilość cukru, gdy nagle boczne drzwi, prowadzące do mieszkania, otwarły się i ukazała się w nich stara kobieta z twarzą o ostrych, kanciastych rysach i wąskich, zaciśniętych ustach.

Oczy wchodzącej objęły błyskawicznie cały sklep i zapłonęły gniewem.

Rzuciła się ku Zofii i wydarła jej z rąk torebkę z cukrem...

— Co to znaczy?! Czyś zwaryowała?! Dawać każdemu tyle towaru, ile zażąda! A toby mi się podobało!...

Młoda kobieta spojrzała na teściową zdumionemi oczyma, nic nie rozumiejąc...

— Ach! ty nie rozumiesz, naturalnie! Wiem o tem, że nie masz pojęcia o interesie, nie znasz się zupełnie na handlu! Mówiłam to nieraz Stefanowi! — No, ruszaj do męża, ja tu sama sklep poprowadzę, a przyślij Julcię, żeby mi przyszła pomagać!

Szmer zdumienia i niechęci przebiegł gromadkę kobiet, zebranych w sklepie.

Klientki były oburzone tem niesłychanem zachowaniem się teściowej wobec synowej, która, jako żona Stefana, była istotną właścicielką sklepu.

Oczekiwały, że Zofia zaprotestuje energicznie przeciwko temu uzurpowaniu sobie praw przez starą Brzeziakową, ale zawiodły się.

Zofia tak się ucieszyła tem, że może nareszcie pomówić sam na sam z mężem, że myśl o jakimkolwiek oporze lub proteście nie przeszła jej nawet przez głowę.

Wysunęła się ze sklepu przez boczne drzwi i weszła do swego mieszkania. W sąsiednim pokoju posłyszała kroki męża, ale zanim weszła do niego, pobiegła do kuchni, aby spełnić polecenie teściowej.

W kuchni znajdowała się piętnastoletnia dziewczyna, pretensyonalnie uczesana. Jej misternie ufryzowana główka szpeciła tylko jej twarz o burakowo-czerwonej cerze i grubych rysach.

Dziewczynka nalała sobie właśnie do garnuszka kawy i zabierała się do smarowania masłem bułki.

— Idź, Julciu, do sklepu, pomożesz mamie — rzekła z przyjaznym uśmiechem Zofia.

Julcia skrzywiła się ze złością, co nadało jej nieładnej twarzy wyraz wybitnie niesympatyczny.

— Daj mi święty spokój! ty nie masz mi nic do rozkazywania! — zawołała.

— To mama kazała cię przywołać — rzekła Zofia, nie karcąc ani jednem słowem niegrzecznego odezwania się młodziutkiej szwagierki.

Julcia z gniewem rzuciła nóż i bułkę i poszła do sklepu.

Wiedziała, że z matką żartów niema.

Tymczasem Zofia pobiegła do pokoju i z głośnym płaczem rzuciła się mężowi na szyję.

Ach, Stefanie, nie odjeżdżaj, nie zostawiaj mnie samej — ja się tak boję! — wyszeptała wśród łez, zapominając, że prosi o rzecz niemożliwą do spełnienia.

Stefan Brzeziak, mężczyzna bardzo wysoki, o pospolitych, lecz miłych rysach i łagodnem, dobrodusznem wejrzeniu, spojrzał zmieszany, zakłopotany, bezradny na szlochającą gwałtownie żonę. Wielką, muskularną dłonią pogładził jej jasną główkę, która sięgała mu zaledwie do piersi.

— Zosiu, dziecko moje, uspokój się, nie płacz... To jest konieczność, nic na to poradzić nie możemy, trzeba być mężną, uzbroić się w hart i cierpliwość... Nie zostaniesz przecież sama, zostawię cię z mamą i z Julcią. One będą czuwać nad tobą i pomagać ci. Mama mi przyrzekła, że zaopiekuje się tobą i sklepem!

Stefan, mówiąc to, chciał pocieszyć żonę. — Właśnie jednak te w jaknajlepszej myśli wypowiedziane słowa przygnębiły ją jeszcze więcej. Zrozumiała, że z obaw swoich wyspowiadać się przed mężem nie może.

Nie mogła mu przecież zatruwać ostatnich godzin pożegnania i siać niezgody pomiędzy nim a jego matką.

Wiedziała, że Stefan, miłością i troskliwością jedynie powodowany, oddawał ją i cały dom pod opiekę matki.

Nie przypuścił nawet na chwilę, żeby matka mogła nienawidzieć jego ukochaną żonę i dokuczać jej.

Jeśli kiedy Zofia nieśmiało poskarżyła się na teściową, to Stefan spoglądał na nią oczami bezdennie zdumionemi.

Z uśmiechem tłómaczył jej wówczas, że matka mówi wszystko z dobrego serca i z troskliwości o nich.

Zofia milkła i na tem się kończyła każda na ten temat rozmowa.

I teraz, działając w jaknajlepszej wierze, zdawał żonę na łaskę i niełaskę humorów i kaprysów matki. Po ogłoszeniu mobilizacyi omówił z matką, bez porozumienia się z Zofią, wszystkie sprawy, tyczące się zarządu sklepem i domem. Matka bowiem zdołała wmówić w niego, że Zofia nie zna się na interesach i, że zajmowanie się nimi męczy delikatną, młodą kobietę.

Stefan chciał więc oszczędzić żonie kłopotów i przykrości i załatwił wszystko poza jej plecami.

Zofia otarła łzy. Zdawało się, że uspokoiła się zupełnie, tylko wokół jej ładnie wykrojonych ust żłobił się wyraz żalu i goryczy.

Mąż patrzył na nią zdziwiony i zasmucony.

— Co ci to, Zosieńko? No, prawda, że bardzo smutne to rozstanie się w tak krótki czas po ślubie. Ale nie martw się, wojna się skończy i ja powrócę do ciebie... A widzisz, ja bardzo chętnie porachuję trochę kości Moskalom... Popamiętają oni nas, nas „krakowskie dzieci".

Mówił z takim zapałem, że Zofia, nie chcąc go zasmucać, przymusiła się do uśmiechu.

— Masz racyę, Stefku... To było głupstwo, com poprzednio mówiła... To tylko chwila słabości... Nie bój się, będę mężna i cierpliwa...

Łagodna twarz Stefana Brzeziaka rozjaśniła się znowu.

— No, widzisz, moja mała żonko, jakaś ty rozsądna! No, ale teraz chodź, musimy przyjemnie przepędzić ostatnie godziny. O sklep się nie troszcz, mama się już tem zajmie. Mama także spakuje później moje rzeczy, które mam zabrać z sobą.

Młoda kobieta westchnęła. Więc i to jej odbierają, nawet rzeczy męża spakować jej nie będzie wolno, jak gdyby to nie było przedewszystkiem prawem i obowiązkiem żony!

Nie powiedziała jednak nic, połknęła cicho łzy, a Stefan, nie przeczuwając zupełnie, jakie uczucia budzą w Zofii jego słowa, mówił swobodnie dalej:

— Wiesz, Zosieńko, pomimo tych wszystkich wzruszeń, jestem wściekle głodny. Przynieś mi coś dobrego do zjedzenia. Zjemy sobie, a potem pojedziemy tramwajem do Krakowa. Pożegnam tam niektórych znajomych i dowiemy się, co słychać nowego.

Młoda kobieta skinęła głową. Starała się uśmiechnąć, tylko ten twardy rys goryczy wokół jej ust nie chciał jakoś ustąpić...

Pospieszyła natychmiast do spiżarni i powróciła po chwili z półmiskiem, pełnym różnorodnego zimnego mięsiwa. Następnie przyniosła jeszcze salaterkę z mięszaną sałatą, koszyk z bułkami, chlebem i świeżutkie masło.

Stefan tymczasem poszedł do sklepu i przyniósł stamtąd dwie butelki piwa.

— Doskonałe, zimne, prosto z lodu! — rzekł z uśmiechem, otwierając korkociągiem butelkę.

Wzrok jego przesunął się z zadowoleniem po różowych płatach szynki, apetycznych kęsach zimnej pieczeni i smacznych krążkach kiełbasy, ułożonych zręcznie na półmisku.

— Podjem sobie porządnie, żołnierz musi się posilić — rzekł. — A może długo nie będę jadł takich dobrych rzeczy. No, ale ty mi, Zosiu, nie pozwolisz głodować!... Będziesz mi posyłała dużo paczek do pola. Przynajmniej jedną na tydzień, nieprawdaż?

— A czy może i to obejmie mama? — wyrwało się młodej kobiecie z mimowolną goryczą.

Zdziwiony spojrzał na nią.

— Rzeczywiście, mama wspomniała coś o tem i gdyby ci to miało robić zbyt wiele kłopotu...

Ach! jakże on jej nie rozumiał, ten dobry, poczciwy, ufny Stefek!

Rzuciła mu się znowu na szyję...

— Nie zważaj na to, co ja mówię... To było bardzo niepoczciwie z mojej strony, a ty... ty jesteś taki dobry!..

Stefan dziwił się coraz mocniej, nic nie rozumiejąc.

— Co się z tobą dzieje, Zosiu? Możeś ty słaba? Muszę mamie po-

wiedzieć, aby nie pozwoliła ci przemęczać się w sklepie. Nie zachoruj tylko, kochanie moje, w czasie mojej nieobecności.

Zofia gładziła męża po twarzy i całowała go.

— Jestem zdrową, zupełnie zdrową i jeżeli mnie kochasz, to nie powiesz nic mamie...

Stefan skinął głową i zabrał się z apetytem do jedzenia.

— Naturalnie, jeżeli sobie tego nie życzysz, to nie powiem nic — odparł pomiędzy jednym kęskiem a drugim.

Zofia tymczasem zmieniła szybko swoją sukienkę domową na niebieski płócienny kostyum i włożyła jasny kapelusz, ubrany wieńcem bławatków. Po chwili wyszli do miasta.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Kilka godzin spędzonych w mieście minęło szybko. Życie wrzało przyspieszonem tętnem, fale przechodniów przelewały się po ulicach.— Wieczorne wydania dzienników rozchwytano poprostu...

Kiedy młodzi małżonkowie powrócili do domu, była już godzina jedynasta...

Stara Brzeziakowa zamknęła dawno sklep i zajęta była układadaniem i pakowaniem rzeczy, potrzebnych Stefanowi do drogi.

— Spacerować i bawić się, to daleko przyjemniej i łatwiej, aniżeli spełniać swoje obowiązki! — powiedziała stara ironicznie do synowej, kiedy Stefan udał się na chwilę do sklepu.

Zofia milczała. Wiedziała, że na nicby nie zdało bronić się i przypominać, że to matka sama tak rozporządziła.

W tej chwili Stefan powrócił. Stara Brzeziakowa natychmiast zmieniła wyraz twarzy i z obłudną czułością pogłaskała synową po delikatnym policzku.

— Jak ona mizernie wygląda — powiedziała troskliwie — musi być bardzo zmęczona. Najlepiej połóżcie się zaraz spać, bo jutro trzeba wstać wcześnie... Ja was już obudzę w porę!

Zofia nie spała tej nocy. Płakała cichutko, aby szlochaniem swojem nie zbudzić męża. Podniecona wyobraźnia malowała jej straszne obrazy niebezpieczeństw, na jakie narażony będzie Stefan...

Widziała go w myśli — ciężko rannego z przestrzeloną piersią...

A gdyby gorzej jeszcze! — gdyby nie wrócił więcej...

Na kwadrans przed oznaczoną godziną Zofia poczęła budzić męża. Chciała go mieć jeszcze kilka minut dla siebie, wyłącznie dla siebie, zanim pojawi się matka i wciśnie się pomiędzy nich...

Coś jak zły robak nienawiści ukąsiło serce młodej kobiety, kiedy posłyszała energiczne pukanie teściowej do drzwi...

Teraz ona, żona, musi znowu ustąpić pierwszeństwa innym, usunąć się na drugi plan...

Zdawało się jej, że Stefana już jej zabrano, że pozostała sama ze swemi śmiertelnie smutnemi myślami i bezgraniczną tęsknotą.

Tak się też stało rzeczywiście.

Ostatnie chwile pobytu Stefana w domu zagarnęła dla siebie jego matka.

Może być, że miłość macierzyńska upomniała się o swoje prawa w bolesnej chwili rozstania.

Szlochała tak głośno, zawodziła, biadała tak żałośnie, miotała się tak rozpaczliwie, że Stefan musiał ją pocieszać i uspakajać ze wszystkich sił.

Zaledwie też znalazł chwilę czasu, aby się pożegnać z żoną i rzucić jej kilka słów otuchy...

A potem poszedł...

ROZDZIAŁ III.

Samotna!

Po odjeździe Stefana, Zofia chodziła po domu, jak zaśniona...

Jakże pustym, głuchym, zimnym wydawał się jej teraz ten dom... Pomimo ciepłego dnia letniego, wstrząsały nią ustawicznie nerwowe dreszcze.

Stara Brzeziakowa opanowała prędko swój żal i odrazu napadła gwałtownie na synową:

— Widzę, że ty sobie niewiele z tego robisz, że twój mąż poszedł na wojnę... Może się ty nawet cieszysz z tego, że sobie pojechał!... No, no, moja koteczko, nie ciesz się tylko zawcześnie! Nie zapominaj, że ja jeszcze w tym domu pozostałam i będę czuwać nad tem, aby się tutaj nie działo, co się dziać nie powinno!

Zofia spojrzała na teściową zdumiona i przerażona. W pierwszej chwili nie zrozumiała, co stara ma na myśli.

Brzeziakowa ciągnęła dalej:

— Nie rób takiej głupiej miny, mnie tem nie oszukasz! Niewiniątko! Skończą się te chichoty, szepty, te oczkowania w sklepie. Myślisz, że ja nie wiem o tem, dlaczegoś ty poszła za Stefana! Nie kochałaś go wcale, tylko złakomiłaś się na jego majątek!

Tego już było nadto nawet dla tak gołębio-łagodnej natury, jak Zofia. Ciemny rumieniec gniewu zapłonął na jej delikatnej twarzy.

— To nie prawda! — zawołała. — Kiedy ja poznałam Stefana i zaręczyłam się z nim, wtedy nie posiadał jeszcze żadnego majątku!

— Dla ciebie był i tak za bogaty, ty żebracza księżniczko! — odparła stara.

Julcia, obecna przy tej rozmowie, zachichotała szyderczo. Dziewczynka przypominała charakterem matkę, podczas gdy Stefan podobny

był z usposobienia do swego łagodnego, dobrodusznego ojca, który przez całe życie siedział pod pantoflem u swej despotycznej żony.

Dla świętego spokoju Zofia milczała, znosiła wszystko, nie ułagodziła jednak teściowej. W niczem nie mogła jej dogodzić.

Jeżeli szła do sklepu, aby pomagać, spotykał ją zarzut, że nie umie obchodzić się z klientelą — lub gorzej jeszcze, że chce tylko plotkować z kobietami, a kokietować mężczyzn.

Kiedy zaś Zofia nie ukazywała się w sklepie, pomawiano ją o lenistwo.

Młoda kobieta z uczuciem tęsknoty wspominała swoje czasy panieńskie i nieraz przechodziło jej przez myśl, aby opuścić dom. Była przecież rutynowaną subjektką, miała doskonałe świadectwa, mogła więc z łatwością, nawet pomimo wojny, otrzymać posadę i przebyć spokojnie czas nieobecności męża.

Jednak od tego kroku powstrzymywała ją ambicya i poczucie godności własnej. Była przecież żoną Stefana i miała pełne prawo do miejsca w swoim własnym domu.

Tymczasem sklep podupadał i kupujących ubywało z każdym dniem.

Klienci zniechęcali się do sklepu, spotykając codziennie zamiast przyjaźnie uśmiechniętej, ładnej twarzyczki Zofii, niesympatyczną twarz starej Brzeziakowej i jej opryskliwej córeczki.

Na domiar Brzeziakowa ważyła skąpo, nie doważała często, a lekceważąc rozporządzenia syna, popodnosiła własnowolnie ceny bez żadnego uzasadnienia.

Odpowiedzialność za złe obroty handlowe składała stara naturalnie na barki synowej.

Zofia formalnie nie słyszała dobrego słowa, nie śmiała jednak zaprotestować ani przeciw takiemu postępowaniu względem siebie ani przeciw nierozumnemu zarządowi sklepem. Stefan, odjeżdżając, pozostawił wszystko pod opieką matki, upełnomocnił ją więc tem samem do zarządzania tak, jak sama uzna za stosowne.

Poczciwiec, on to uczynił z miłości — sądził, że uwolni żonę od kłopotów w ten sposób.

Zdarzały się jednak chwile, kiedy Zofia czuła się szczęśliwą. Bywało to wtedy, kiedy przychodziły listy od Stefana. Stefan adresował listy wspólnie do matki i żony, przekonany, że one żyją ze sobą w jak najlepszej zgodzie i harmonii.

Któż miał mu donieść o istotnym stanie rzeczy?

Naturalnie stara Brzeziakowa, której sercu i macierzyńskiej opiece polecał w każdym liście, w najczulszych słowach, swą żonę, nie wspominała ani słowa o swem niegodnem postępowaniu z synową. Zofia zaś nie chciała zasmucać i niepokoić męża. Postanowiła więc sobie tylko, że

gdy Stefan powróci, rozmówi się z nim otwarcie i szczerze. Zażąda stanowczo, aby matka z córką zamieszkały osobno.

A tymczasem trzeba cierpieć w milczeniu!...

Gorące łzy płynęły nieraz w ukryciu z oczu młodej kobiety... Jedyną pociechę i osłodę jej życia stanowiła modlitwa... Dużo też czasu przepędzała w kościele, błagając Boga o zdrowie i szczęśliwy powrót męża, za co znowu ze strony teściowej spotykało ją oskarżenie o fałszywą dewocyę...

Tygodnie mijały...

Kobiety w mieście łączyły się w kółka i stowarzyszenia, w których szyły bieliznę, robiły ciepłe skarpetki, szaliki i t. p. rzeczy, mogące się przydać żołnierzom w polu...

Do jednego z takich kółek zapraszano usilnie Zofię... Nie poszła jednak, obawiając się docinków teściowej... I ona zresztą nie próżnowała w domu... Przygotowywała dla męża rozmaite zimowe rzeczy, które miała zamiar posłać mu do pola...

Przy tej robocie nie jedna jej łza wsiąkła w szarą, wełnianą tkaninę... Więcej dla męża uczynić nie mogła..

Większych paczek nie wolno było narazie posyłać na ten numer poczty polowej, a mniejsze paczuszki wysyłała matka sama...

Zofia nie miała nawet pieniędzy, aby zakupić i posłać coś potajemnie...

Stara Brzeziakowa objęła bezwzględne rządy nad kasą sklepową, Zofia więc musiała prosić o każdy grosz... Przy każdej takiej sposobności musiała biedaczka wysłuchać zawsze, że do małżeństwa nie wniosła nic, ale to nic absolutnie i że Stefan musiał ponosić wszelkie koszta...

Raczej więc rezygnowała Zofia ze swoich najskromniejszych wymagań i potrzeb, aniżeliby miała zwracać się do teściowej po jakie pieniądze...

Och! gdyby to wiedział Stefan, który jej nigdy na nic nie żałował!!...

Smutnie więc, posepnie, ponuro wlokły się Zofii dni... Nawet pisanie listów do Stefana nie sprawiało jej istotnej przyjemności... Pisała do niego codziennie choć kilka słów na kartce polowej, ale cóż, kiedy w tych listach musiała kłamać i udawać...

Pisała, że jest zdrowa, zadowolona, że jej się dobrze dzieje i niczego nie brakuje, podczas gdy serce jej ściskało się z żalu...

Cokolwiek nieprzyjemnego stało się w domu, nawet kaprysy i hardość Julci odbijała sobie stara na synowej.

Brakowało już chyba tylko tego, aby rękę na nią podniosła...

Z dnia na dzień życie Zofii stawało się przykrzejszem i cięższem...

Gdyby Zofia była odrazu z początku postawiła energiczny opór, gdyby umiała zaznaczyć silnie i stanowczo swoje stanowisko istotnej

pani domu, to stara Brzeziakowa byłaby się zapewne hamowała i trzymała w pewnych granicach...

Łagodność i ustępliwość Zofii podniecały i drażniły starą jeszcze mocniej... Czuła głęboką pogardę dla tej, jak nazywała synowę, „cielęciny“ i stawała się z każdym dniem względem niej gorszą.

Coraz silniej ogarniała ją myśl, że synowa jest właściwie intruzem, który niepotrzebnie zajmuje miejsce w tym domu...

Julcia, zazdrosna o ładne suknie i kapelusze, które Stefan posprawiał żonie, podtrzymywała i utwierdzała matkę w tem przekonaniu... Nadto ta próżna, a nieładna dziewczyna zazdrościła bratowej jej urody, a to zwiększało jeszcze jej nienawiść...

Tymczasem zaś Zofia okazywała się względem swej szwagierki szczodrą i przychylną... Kiedy spostrzegła, że oczy dziewczyny padają pożądliwie na jej szafę z ubraniem, podarowała Julci ochotnie kilka ładnych, jasnych, powiewnych, letnich sukien.

Julci nie zadowoliło to jednak... Zapragnęła ubrać się w białą, ślubną suknię Zofii, którą młoda mężatka przechowywała starannie, jak najdroższy skarb...

Tutaj jednak natrafiła na stanowczy opór tak zwykle pobłażliwej bratowej... Zofia nie chciała zgodzić się absolutnie, aby jej ukochana pamiątka uległa zniszczeniu w niezbyt ostrożnych rączkach Julci... Następstwem tego była przykra a gwałtowna scena...

Julcia poskarżyła się matce, która natychmiast zaatakowała synowę, zarzucając jej egoizm, nieuczciwość, złe serce...

Zofia wbrew zwyczajowi swemu usiłowała się bronić... Tłomaczyła, że śnieżno biała suknia łatwo splamić się może, a z białego atłasu wywabić plamy byłoby bardzo trudno.

— Zresztą biała atłasowa, powłóczysta suknia nie jest odpowiedniem ubraniem dla tak młodej dziewczyny — dodała.

— Co, ty nam chcesz robić przepisy?! — zawołała z gniewem stara. — Troszcz ty się z łaski swojej tylko o to, czy to, co ty czynisz, jest odpowiedniem. W to, coś czyniła dawniej, nie chcę wchodzić! Kto wie, w jaki sposób przynęciłaś mego biednego chłopca!... Że nie czysta to była sprawa, to więcej, niż pewne!...

— Gdyby Stefan nie ożenił się z Zofią, to ja mogłabym nosić ładne suknie i nie potrzebowałabym sobie ich od niej pożyczać! — zawołała płaczliwie Julcia.

Zofia pobladła, lecz pragnąc zakończyć tę kłótnię, chciała w milczeniu wyjść z pokoju

Stara Brzeziakowa, rozwścieklona do najwyższego stopnia, skoczyła ku synowej, chwyciła ją za ramię i potrząsnęła nią silnie...

— Dziękuj Bogu, ty niewdzięczna przybłędo, ty podrzutku, że cię trzymamy w domu, że cię nie wyrzucamy na ulicę, gdzie jest twoje właściwe miejsce! — zasyczała stara.

Zofia przerażona wyrwała ramię z uścisku kościstych palców teściowej i odskoczyła w tył.

— O Stefanie! Stefanie! — zawołała, jak gdyby wzywając pomocy...

— Tak! wołaj Stefana, to ci dużo pomoże! Stefan jeszcze nie prędko powróci! a jak powróci, to chyba zmądrzeje! Już ja się o to postaram! Jeżeli jednak nie wróci wcale, to wtedy... wtedy...

Urwała nagle... Obłędny ze zgrozy wzrok Zofii oprzytomnił ją, łagodząc trochę wściekły gniew...

Przestraszyła się własnych słów.

W duszy jej zmagały się dwie potęgi... Kochała przecież syna, a jednak myślała o korzyściach, jakieby mogła spowodować jego śmierć.

Główną cechą charakteru Brzeziakowej był egoizm i chytre wyrachowanie... Gdyby Stefan zginął, to cały majątek stałby się własnością jej i Julci... Z tem głupiutkiem „stworzeniem" poradziłaby sobie i umiała wykwitować je z niczem...

Zofia nagle zachwiała się i padła na podłogę zemdlona...

Brzeziakowa, przestraszona trochę, rzuciła się ku synowej, aby ją ratować... Z pomocą Julii dźwignęła zemdloną z ziemi, położyła na łóżko i poczęła nacierać jej skronie octem.

Kiedy Zofia ocknęła się, była sama... W pierwszej chwili nie mogła przypomnieć sobie, co się stało... Po chwili stanął jej w pamięci obraz ohydnej sceny i teściowej... Wzdrygnęła się...

Dźwignęła się z łóżka, ale zaledwie stanęła na nogach, o mało nie upadła znowu z powodu silnego zawrotu głowy...

— Co mi jest? — pomyślała Zofia. — Dotychczas byłam zawsze zdrową, nie mdlałam nigdy... Skąd to omdlenie i zawrót głowy? Tegoby tylko brakowało, żebym się rozchorowała...

Życie popłynęło znowu zwykłym trybem, tylko przybyła nowa, ciężka, gnębiąca troska, niepokój, obawa...

— — — — — — — — — — — — — — —

Stefan przestał pisać. Zofia wysyłała listy codziennie, ale nie otrzymywała odpowiedzi...

Co się stało? Niepewność przyprawiała Zofię niemal o obłęd, a nie miała nikogo, komuby mogła zwierzyć się, użalić...

Stara Brzeziakowa okazywała jakieś dziwne, zmienne usposobienie. Czasem płakała, czasem rzucała na synową tryumfujące a szydercze spojrzenia.

Pewnego razu Julcia w zwykły sobie, bezwzględny sposób, rzekła:

— Mnie się zdaje, że Stefan zginął... Żeby to wiedzieć napewno, toby było lepiej...

W tej chwili Zofia i stara Brzeziakowa zjednoczyły się w uczuciach, bo i stara kobieta ukryła głowę w dłoniach i zapłakała...

Zbolałe, udręczone serce Zofii zabiło współczuciem... Zapragnęła pojednania z teściową... Podeszła do starej i objęła jej szyję ramieniem.

— Mamo, droga mamo, nie płacz, miejmy nadzieję! On nie zginął, nie mógł zginąć! on żyje, wróci do nas!

Ale nienawiść Brzeziakowej ku synowej była silniejszą, aniżeli miłość dla syna. Szorstkim ruchem odsunęła stara ramię młodej kobiety i zmierzyła ją złem spojrzeniem.

— Odejdź odemnie... To ty... ty... jesteś wszystkiemu winna...

Zofia cofnęła się, głęboko a boleśnie dotknięta...

Nie — do tego serca pukać daremnie! I znowu przelewała Zofia potajemnie łzy, dręczona lękiem i niepewnością...

Minął tydzień jeden, drugi...

A Stefan nie pisał...

ROZDZIAŁ IV.

Żałobna wieść.

Pewnego dnia stara Brzeziakowa weszła do mieszkania synowej... Na twarzy jej było widoczne takie niezwykłe wzburzenie, że Zofia spojrzała na nią przerażona.

— Co... co się stało?... — wyjąkała.

Teściowa podała jej mały pakuneczek z pieczątką poczty polowej. Adres nie był pisany ręką Stefana...

Młoda kobieta krzyknęła i wyrwała teściowej pakunek z ręki...— Chwilę panowała śmiertelna cisza trwogi... Następnie Zofia drżącemi rękoma rozwinęła pakunek... Ujrzała arkusz papieru listowego, zapisany obcą ręką i... zegarek Stefana, jego sakiewkę i portfel...

To wystarczyło!... Zofia wiedziała już, co list zawiera... Z rozdzierającym serce okrzykiem bólu zachwiała się... Drżącemi, niepewnemi rękami chwyciła się kurczowo poręczy krzesła, aby nie upaść...

Stara Brzeziakowa miała silniejsze nerwy, wyjęła synowej list z ręki i przeczytała go głośno:

„Do Pani Zofii Brzeziakowej.

Wielce Szanowna Pani!

Zmuszony jestem spełnić smutny obowiązek i donieść Sz. Pani, że mąż Jej, nasz kochany, dobry kolega, kapral Stefan Brzeziak, zginął w walce z Rosyanami.

Na kilka godzin naprzód przeczuł śmierć swoją i prosił mnie, abym

Panią zawiadomił. Wszyscy łączymy się z Szanowną Panią w uczuciu żalu i bólu, bo wszyscyśmy go kochali tego zacnego wiernego i dzielnego kolegę. W uznaniu jego dzielnego zachowania się wobec nieprzyjaciela, przedstawiony był do medalu za waleczność. Cieszył się tem odznaczeniem, ale, niestety, medal ten nie ozdobi jego piersi... Ostatnia myśl Jego była przy pani, ostatnie słowa o Pani. Przesyłam więc Szanownej Pani Jego pozdrowienie oraz wartościowe przedmioty, które nosił przy sobie.

Pozostaję z głębokim szacunkiem,

życzliwy

Jan Łabęcki."

Julcia, posłyszawszy krzyk bratowej, przybiegła ze sklepu.

— Co się stało?!

— Stefan nie żyje! zginął! — odparła matka i, wskazując na Zofię, która zemdlona osunęła się na ziemię, dodała:

— Pomóż mi ją podnieść!

Młodą kobietę ułożono na sofie. Julcia wspomniała, że możeby posłać po lekarza, ale stara odburknęła z niechęcią:

— Nic jej nie będzie, przyjdzie do siebie!

Rzeczywiście Zofia odzyskała wkrótce przytomność... Kiedy ocknęła się, teściowa i Julcia naradzały się nad żałobnemi sukniami...

— Dobrze, że mamy materyały czarne, suknie wypadną nam taniej! — mówiła Julcia...

Jakże zabolały Zofię te obojętne, bezwzględne oschłe słowa! Zapłakała głośno...

Stara Brzeziakowa obróciła się szybko:

I ona popłakała trochę, ale oczy jej oschły już z łez...

— Nie wyj napróżno! to nic nie pomoże! Spójrz lepiej! Myślę, że wszystkie trzy weźmiemy tej czarnej cienkiej wełny... Krawcową trzeba obstalować na jutro.

No! znajdą się jeszcze — dodała — inne sprawy do uporządkowania...

Matka z córką zamieniły pomiędzy sobą wiele znaczące spojrzenie...

Zofia napróżno szukała oczyma ostatnich pamiątek, które jej Stefan przesłać polecił. Nie pytała jednak o nie...

— Pewnie położono mi je w sypialni — pomyślała i wyszła z pokoju...

Nie mogła dłużej panować nad swoim bólem, a nie chciała go okazywać wobec teściowej...

W sypialni nie znalazła Zofia również zegarka i sakiewki Stefana. A tak chętnie byłaby popatrzyła na te przedmioty, które ukochany mąż przed śmiercią trzymał w ręku.

ROZDZIAŁ V.

Wypędzona z własnego domu.

Nagła wieść o śmierci męża uderzyła jak grom w duszę Zofii, ogłuszyła ją, przytępiła jej świadomość. Nie chciała, nie mogła uwierzyć jeszcze w swoje wielkie, wielkie nieszczęście.

Snuła się po domu nawpół przytomna, pewna, że śni i, że lada chwila obudzi się z tego złego, dręczącego snu...

Ale nadeszła urzędowa lista strat i Zofia uwierzyć musiała!... — W liście widniały wyraźne słowa: Stefan Brzeziak, kapral — zabity.

To nie był sen, to była straszna, nieubłagana rzeczywistość!

Dzika, niepohamowana rozpacz ogarnęła nieszczęśliwą! Krzyczała, szlochała, łamała ręce, aby po chwili uprzytomnić sobie, że ta rozpacz jest daremną, że Stefana nią nie wskrzesi!...

A w domu wszystko szło normalnym trybem, z tą różnicą, że kobiety chodziły w żałobnych sukniach.

Stara Brzeziakowa od chwili, kiedy śmierć syna stała się faktem niezaprzeczonym, podwoiła swoje szykany względem synowej.

Dawniejsze jej zachowanie się można było jeszcze nazwać ideałem grzeczności i uprzejmości wobec tego, co teraz się działo.

Jeżeli Zofia płakała, to teściowa łajała ją grubiańskiemi słowami, jeżeli opanowywała łzy — kolące zarzuty, bolesne docinki sypały się gradem.

Julcia, która dotychczas do żony brata odnosiła się z pewnym szacunkiem, hamującym jej zły język, teraz zmieniła się zupełnie.

Traktowała bratową z taką zuchwałością i pogardą, że Zofia spoglądała na nią zdumiona, nie rozumiejąc, co się to właściwie dzieje.

— To jest los matki! — zaczęła pewnego razu stara. — Wychowaj dziecko, namęcz się nad niem, nie dośpij i nie masz z niego pożytku, a jeszcze zostawi ci na karku takiego próżniaka, darmozjada, pasibrzucha!

Zofia, pochylona smutnie nad jakąś robotą ręczną, zrozumiała, że teściowa ją ma na myśli, mówiąc o darmozjadzie, próżniaku, pasibrzuchu.

Gorący rumieniec opłynął bladą twarz młodej kobiety. Teraz jasnem się jej stało, że teściowa uważa ją za zbyteczny ciężar w domu.

Zofia potarła ręką czoło, znowu zdawało się jej, że śni... Jakto,

czyż nie była żoną Stefana? Wiedziała przecież dobrze, że do pewnej części spadku po nim posiada niewątpliwie prawa.

Była jednak zbyt nieśmiałą i bojaźliwą, aby to wypowiedzieć. Milczała więc.

Nie wystarczało to jednak teściowej i szwagierce, obie dawały jej coraz dobitniej do poznania, że niepotrzebnie zajmuje miejsce w domu, że jest intruzem, cierpianym z łaski, z litości...

Na długie godziny uciekała Zofia z domu do kościoła, aby tam wypłakać Bogu swój ból niezmierny...

Niekiedy biegła na cmentarz i błądziła wśród grobów, jakgdyby łudząc się nadzieją, że odnajdzie nkochaną mogiłę...

Pewnego razu po powrocie z kościoła, stanęła Zofia przerażona na progu swej sypialni...

Łóżka były rozsunięte, meble poprzestawiane, rzeczy, stanowiące osobistą własność Zofii, leżały porozrzucane w nieładzie na sofie. Julcia zajęta była właśnie wieszaniem swoich sukien w opróżnionej na ten cel wielkiej szafie.

Niedobra dziewczyna, spostrzegłszy bratową, roześmiała się szyderczo...

— Od dzisiaj ja będę z mamą mieszkać w tym pokoju, ty możesz przenieść się do pokoiku za kuchnią... Tam będzie dosyć miejsca dla ciebie... — oświadczyła.

Błędnym wzrokiem spojrzała Zofia w głąb opróżnionej szafy.

— Gdzie są rzeczy Stefana? — wykrztusiła z trudem pytanie.

— A ciebie co to obchodzi, przybłędo! — zabrzmiał ostry głos starej Brzeziakowej, która weszła do pokoju.

Gwałtowny gniew wstrząsnął całą istotą Zofii. Na chwilę zapomniała o nieśmiałości i lęku.

— Co to mnie obchodzi?! A kogóż ma to obchodzić, jeśli nie mnie! Stefan był moim mężem, jego rzeczy należą przedewszystkiem do mnie i nie pozwolę sobie ich wydrzeć...

Stara roześmiała się głośno:

— Do ciebie należą, do ciebie?! Co ty tu wogóle masz swojego?!

Stara podeszła do sofy, gdzie złożone były rzeczy Zofii, wzięła je i rzuciła synowej.

— Tu masz twoje gałgany, a teraz wynoś mi się z tego pokoju! I radzę ci zachowywać się bardzo skromnie, pokornie i cicho, bo inaczej poznasz mnie dopiero!...

Zofia nie słuchała dalej. Chwyciła swoje rzeczy i uciekła do przeznaczonego dla niej pokoiku, który dotychczas służył za skład pustych skrzyń i wszelkiego rodzaju rupieci.

Więc traktowano ją jako żebraczkę, a przecież miała prawo mieszkać w tym domu! Tak głupią nie była, aby nie wiedzieć, że prawnie należy się jej część majątku Stefana.

Zofia usiadła na brzegu łóżka, starając uspokoić się i powziąć jakieś postanowienie.

Duma i rozpacz walczyły w niej!

— Nie! po tysiąckroć nie! — wykrzyknęła. — Wyjdę z tego domu biedniejsza, niż przyszłam, ale sądownie praw moich dochodzić nie będę! Niech się nasycą moją krzywdą! Jestem młoda, pracować chcę i umiem, zarobię na swoje utrzymanie!

A więc w drogę!

Powziąwszy to postanowienie, Zofia powstała, aby spakować to, co jej pozostało.

Zawrót głowy zmusił ją, że usiadła znowu.

— Co to jest? — zapytała sama siebie — to jakieś dreszcze, osłabienia, które mnie co jakiś czas nadchodzą.

Nie umiała sobie tego wytłómaczyć, po chwili też zrobiło się jej lepiej...

Spakowała swój niewielki kuferek, włożyła okrycie, kapelusz i dźwigając ciężki pakunek, wyszła...

Wieczorem, kiedy Julcia przyszła zawołać bratową na kolacyę, ze zdziwieniem ujrzała, że komórka jest pusta.

— Mamo, mamo, niema jej! — zawołała radośnie.

Stara przyszła, nieufnie rozejrzała się wokoło i, widząc, że Zofia zabrała wszystkie swoje rzeczy, rzekła zadowolona:

— No! nakoniec! Dosyć długo trwało, zanim zrozumiała, że jej tutaj nikt nie potrzebuje!

Julcia, ucieszona, tańczyła po pokoju.

— Teraz wszystko jest nasze, prawda, mamo?

— Naturalnie, że nasze! Tej przybłędzie, tej znajdzie nie należy się nic, nic!

ROZDZIAŁ VI.

Na ewakuacyi.

Fala ewakuacyi, opróżniająca Kraków z niezaprowiantowanych mieszkańców, porwała z sobą i Zofię Brzeziakową.

Los rzucił młodą kobietę, bezlitośnie wypędzoną z własnego domu, do naddunajskiej stolicy.

Przybyła tutaj z lękiem i trwogą w duszy, niepewna, co spotka ją na bruku wielkiego, obcego miasta.

Jedna przedewszystkiem dręczyła ją obawa: czy znajdzie pracę, któraby zapewniła jej choćby najskromniejsze utrzymanie. Zapas jej pieniężny był bardzo szczupły. Osiągnęła niewielką sumkę ze sprzedaży

kilku kosztowności, które dostała swego czasu od Stefana. Na jak długo jednak wystarczą te pieniądze przy największej nawet oszczędności?

W wielkiem mieście wszystko jest drogie, a tem bardziej podczas wojny.

Szczęście posłużyło Zofii niespodzianie.

Zaraz na drugi dzień po przybyciu do Wiednia, kiedy z bijącem sercem zdążała do jednego z biur pośrednictwa pracy, natknęła się na ulicy na młodą, wysoką, ciemnowłosą pannę.

Zofia, w roztargnieniu swojem, byłaby nie zwróciła uwagi na to spotkanie, ale ciemnowłosa zatrzymała się i, mierząc Brzeziakową zdziwionem spojrzeniem, zawołała:

— Czy mnie oczy mylą, czy to ty, Zosiu?!

Tak zagadnięta, Zofia przystanęła i spojrzała.

— Janka! — wykrzyknęła ucieszona.

Była to Janina Lencówna, koleżanka Zofii. Pracowały razem w sklepie towarów kolonialnych przed zamążpójściem Zofii i łączył je przyjacielski stosunek.

Potem straciła Zofia z oczu Jankę.

— Jakże ty wyglądasz, Zosiu? Poprostu poznać cię trudno! Blada, mizerna, wychudła! I w żałobie? Czyżby twój mąż...

— Tak, mój mąż zginął na wojnie!

— Ach, biedaczko! i cóż się z tobą teraz dzieje?

Udręczone serce Zofii dawno tęskniło już za kimś, komuby mogła zwierzyć się i użalić. Toteż opowiedziała koleżance w krótkości swoje dzieje, niczego przed nią nie ukrywając.

Janina była przerażona i oburzona tem opowiadaniem.

— Ależ to okropne! Położenie twoje doprawdy nie do pozazdroszczenia, sądzę jednak, że będę ci mogła dopomódz!

— Janko! jakaś ty dobra! Więc tybyś zechciała...

— Naturalnie, że nie pozostawię mojej dawnej koleżanki — daruj mi otwartość — trochę nieporadnej i zanadto nieśmiałej na pastwę losu na bruku wiedeńskim. Gdybyś ty miała więcej energii i umiała lepiej bronić swoich praw, to nie znalazłabyś się w tak smutnej sytuacyi, ale ty zawsze każdemu ustępowałaś z drogi... Mniejsza jednak z tem, stało się... Wracam więc do rzeczy. Otóż widzisz, udało mi się dostać dobrze płatną posadę w wielkim sklepie kolonialnym. Powodzi mi się zatem nieźle, tem bardziej, że mieszkanie i utrzymanie kosztuje mnie stosunkowo niedrogo. Mianowicie mieszkam u mego wuja. Wuj jest to dobry, kochany człowiek o złotem sercu, z wujenki także nie zgorsza kobiecina, choć trochę gderliwa i oszczędna aż do skąpstwa... Wujostwo mają obecnie wolny pokoik swego syna, który jest także na wojnie. Sądzę, że najlepiej będzie, jeśli ten pokój wynajmiesz. Trudno by ci było znaleźć tańszy a porządniejszy, a młoda, przystojna kobieta

nie może się przecież tułać po jakichś zakazanych, podejrzanych zaułkach... Łatwo wpaść w zasadzkę.

— Ach, to byłoby doskonale! — rzekła Zofia — ale ja nie mam posady, nie wiem, czy i kiedy ją dostanę... Może więc twoja wujenka nie zechce przyjąć tak niepewnej lokatorki...

— No, to prawda, wujeńcia jest nader ostrożną i przezorną. Ale ja poręczę za ciebie, zobowiążę się, że w razie potrzeby zapłacę za ciebie. Pierwsza rzecz, żebyś miała dach nad głową, a potem pomyślimy, co się da zrobić dalej dla ciebie...

Łzy wdzięczności stanęły w oczach Zofii.

— Och, Janko, jak ci mam dziękować za tyle dobroci! Ja już zwątpiłam, czy na świecie istnieją jeszcze dobrzy ludzie...

— Ach, głupstwo! Zapamiętaj sobie tylko na przyszłość: łokcie trzeba mieć i jeszcze raz łokcie! A teraz chodźmy! przeprowadzisz się odrazu i położysz do łóżka. Musisz się wyspać, odpocząć, odgryźć trochę, bo takiego cienia kobiety nikt za subjetkę nie przyjmie.

Dzięki energicznej interwencyi i pomocy rezolutnej koleżanki, zajęła Zofia jeszcze tego samego dnia niewielki, ale czyściutki, sympatyczny, słoneczny pokój.

Gnębiła ją tylko myśl, czy będzie w możności opłacić to miłe schronienie... Była to troska przedwczesna, jak się okazało.

Nazajutrz Janina przyszła ze sklepu rozradowaną. Szef powiedział jej, że gotów jest przyjąć do sklepu jeszcze jedną Polkę, ponieważ sporą część jego obecnej klienteli stanowili wychodźcy-Polacy.

— Czy umiesz po niemiecku? — zapytała Janina koleżankę.

— Ależ owszem — odparła żywo Zofia — mówię po niemiecku zupełnie płynnie!

— Doskonale! w takim razie nic nie stoi na przeszkodzie, abyś otrzymała posadę. Zaraz jutro ubierzesz się ładnie, gustownie, do twarzy i pójdziesz ze mną przedstawić się. Żałobę, naturalnie, musisz zrzucić. Szef nie zgodziłby się nigdy przyjąć wdowy w żałobie... I jeszcze jedno, moja kochana. Może ci to będzie bolesne, ale to konieczne.. Szef przyjmuje z zasady tylko panny, trzeba więc ukryć, że jesteś wdową. Nietrudno to będzie, masz przecież świadectwa panieńskie.

Twarz Zofii powlokła się chmurą...

Miała więc dla kawałka chleba wyrzec się niejako, zaprzeć Stefana, zdjąć z palca drogą pamiątkę po nim, obrączkę ślubną... Ale trudno! konieczność nagliła, wyboru nie było... Zofia zgodziła się na ten przykry warunek.

Posadę otrzymała ..

Dni Zofii poczęły płynąć spokojnie, jednostajnie, pracowicie. — Ruch w sklepie był olbrzymi, sprzedające więc musiały się porządnie uwijać, aby obsłużyć dokładnie klientów. Wśród gwaru w sklepie, po-

śród absorbującej pracy zapominała nieraz Zofia o wszystkiem, co przeszła, przeżyła.

Dopiero wieczorem, gdy znalazła się sama w swym pokoiku — przeszłość stawała jej w myśli... W sercu wzbierała tęsknota, żal za utraconym, jedynym, ukochanym i gorące łzy płynęły jej z oczu...

Naogół czuła się jednak spokojniejszą i zdrowszą. Osłabienia, zawroty głowy zdarzały się rzadko.

Pewnego dnia, podczas największego ruchu w sklepie, uczuła z przestrachem, że słabnie i poczyna chwiać się na nogach... Kurczowo chwyciła się lady i stała przez chwilę bez ruchu.

Koleżanki spoglądały na nią zdziwione.

— Panno Zofio! klienci czekają! — zawołała ostrym tonem zarządzająca sklepem.

Młoda kobieta dosłyszała to wezwanie, jakby gdzieś z oddali płynące! Chciała się przemódz i pełnić dalej swój obowiązek, ale siły ją zawiodły... Z okrzykiem bólu osunęła się na ziemię...

W sklepie powstała panika, sam szef, zwabiony hałasem, przybiegł z kantoru... Zofię wyniesiono do gabinetu właściciela i ułożono na sofie... Omdlenie nie ustępowało, trzeba więc było telefonicznie zawezwać lekarza...

Przybyły lekarz zbadał starannie chorą, a o rezultacie badania zawiadomił w tajemnicy właściciela sklepu...

Szef wybuchnął gniewem i kazał przywołać Janinę, którą obsypał ostremi wymówkami...

Janina struchlała, dowiedziawszy się o co chodzi...

Zofia miała zostać matką!...

Na nic się nie zdało teraz, że Janina zdradziła tajemnicę przyjaciółki! Napróżno tłomaczyła, że Zofia jest wdową, której mąż nie dawno zginął na wojnie... Nikt jej nie wierzył!...

Rezultatem była naturalnie utrata posady przez Zofię...

Janina była zdumiona, kiedy zobaczyła, jaką radością przejęła Zofię niespodziana wiadomość...

Dziecko Stefana! Może będzie podobne do niego, a w każdym razie stanowić będzie dla niej osłodę, pociechę, wspomnienie szczytnych, a krótkich niestety, dni jej małżeństwa.

Zdawała się zapominać o swem fatalnem położeniu, o utracie posady, o braku wszelkich środków pieniężnych...

Do rzeczywistości przywołała ją wujenka Janiny, która z niechętną miną zapytała ją, co też właściwie teraz czynić zamierza...

Zofia struchlała... Co czynić zamierza, alboż ona wiedziała to sama!...

Ale i w tym wypadku Janina okazała się jej opatrznością...

W domu była maszyna do szycia, Zofia szyć umiała, więc ener-

giczna dziewczyna postarała się dla koleżanki o szycie wojskowej bielizny...

Jakoś szło życie... Brzeziakowa zarabiała niewiele, ale wystarczająco, aby opędzić swoje skromne potrzeby... Czuła się zadowolona i weselsza.. Nie długo już, a nie będzie sama na świecie... W marcu spodziewała się dać życie dziecięciu, które miało stać się celem jej życia i jedynem ukochaniem...

Pospieszniej, zwinniej szła praca, kiedy myślała o tem... Nie pracowała już tylko dla siebie wyłącznie, ale dla dziecka swego, dla dziecka Stefana...

Wujenka Janiny, widząc, że młoda kobieta pracuje pilnie i płaci regularnie, poczęła okazywać jej życzliwość i zainteresowanie.

Od siostrzenicy dowiedziała się historyi wypędzenia Zofii z domu, kazała ją sobie powtórzyć raz jeszcze młodej kobiecie ze wszelkimi szczegółami i wysłuchała uważnie.

Potem oświadczyła Zofii wręcz, bez ogródek, że postąpiła głupio i lekkomyślnie, porzucając wszystko na pastwę losu i niesumiennej teściowej.

— Powinna pani była zmusić teściowę do wypłacenia należnej pani części spadku. Taka ustępliwość to ślamazarność, to lekkomyślność nie do darowania. No, a teraz cóż będzie? Przecież ma się urodzić dziecko, a ono jest naturalnym spadkobiercą uniwersalnym swego ojca!...

Zofia zrozumiała, że stara, praktyczna kobieta ma słuszność. W obronie praw swoich własnych nie zdecydowałaby się wyciągnąć ręki, ale zachować dziecko od krzywdy to było jej obowiązkiem.

Jednak z dnia na dzień odwlekała krok stanowczy – to jest wniesienie skargi sądowej. Nie miała żadnego doświaczenia w tego rodzaju sprawach — bała się.

Gospodyni irytowała się... Energiczna kobieta nie mogła zrozumieć tego wahania, niezdecydowania.

— Jeżeli pani tak zwlekać będzie — rzekła pewnego razu strofującym tonem — to wątpię, czy dziecko otrzyma coś z majątku ojcowskiego. Może ta stara i jej strojnisia córeczka, zdołają do tego czasu zmarnować wszystko...

Te słowa poruszyły Zofię do głębi...

Przypomniała sobie niedołężną gospodarkę, lekkomyślne sprowadzanie towarów, niepotrzebne wydatki, żądzę strojów i zabaw Julci.

— Byłabym wyrodną matką – powiedziała sobie z mocą — gdybym wahała się jeszcze... Trzeba działać...

Za poradą wujostwa Janiny udała się Brzeziakowa do znanego adwokata krakowskiego, który bawił obecnie także w Wiedniu. Adwokat wdrożył natychmiast odpowiednie kroki...

ROZDZIAŁ VII.

Cudem ocalony od śmierci.

— Cóż, siostro Agnieszko, jakże się miewa siostry pacyent?! — zapytał naczelny lekarz szpitala, wchodząc do maleńkiej salki, gdzie leżało kilku ciężko rannych.

Dobrotliwa twarz siostry Agnieszki rozjaśniła się uśmiechem zadowolenia...

— Jest mu lepiej... Jestem teraz pewna, że wyzdrowieje... Odzyskał nawet na kilka chwil przytomność...

Lekarz podszedł do łóżka, na którem leżał człowiek, z obandażowanemi rękami, nogami i głową...

Zaiste nie uszedł cało z pod pocisków wroga... Podniesiono go z pola bitwy, jako umarłego, dopiero później spostrzeżono, że w piersi jego tli się jeszcze iskra życia...

Przewieziono go do szpitala w stolicy, bez nadziei jednak uratowania jego życia...

Niekiedy natura i troskliwa pielęgnacya działają cuda... Tak się stało w tym wypadku... Ranny, otoczony specyalnie troskliwą opieką siostry Agnieszki, leżał już kilka tygodni w szpitalu i nie tylko, że żył, ale zaczynał przychodzić do siebie...

Nikt nie wiedział, kim jest, jak się nazywa... Po medaliku Matki Boskiej Częstochowskiej domyślano się, że jest Polakiem... Więcej nikt o nim nic nie wiedział... Nie znaleziono przy nim ani portfelu, ani notesu, ani tabliczki rozpoznawczej, jednem słowem nic, coby umożliwiło stwierdzenie indentyczności...

— Jeżeli wyzdrowiał — rzekł lekarz — to zaprawdę po Bogu siostrze powinien podziękować...

Siostra Agnieszka uśmiechnęła się.

— Ach! ja kocham wszystkich naszych rannych biedaków... A ten prócz tego jest moim rodakiem i w wyrazie twarzy ma coś dziwnie dobrodusznego, sympatycznego, pociągającego... W każdym razie spełniłam tylko mój obowiązek...

— No! ale przyznać trzeba, że ten człowiek musi mieć naturę niespożytą!... To wypadek jeden na tysiąc... Nogi i ręce poszarpane i kula w głowie... Ten będzie mógł powiedzieć, kiedy wyzdrowieje, że otarł się łokciem o śmierć...

Lekarz obszedł po kolei wszystkie łóżka i ukończywszy swój przegląd pacyentów, wyszedł ze sali...

Zaledwie zniknął za drzwiami, otworzył ów nieznany nikomu, ciężko ranny żołnierz, swoje jedno oko wolne od opaski...

Wzrok rannego padł na łagodne, przyjaźnie uśmiechnięte oblicze siostry Agnieszki...

— Byłem bardzo chory —? zapytał po polsku.

— Tak jest! — odparła również po polsku siostra Agnieszka. Teraz już jest dużo lepiej... Zdrowie powróci zupełnie, tylko trzeba być posłusznym i zachowywać się spokojnie...

— Siostra Polka?

— Tak, jestem ze Lwowa.

Nie trudno doprawdy było domyśleć się tego ze śpiewnego akcentu siostry Agnieszki.

Chory zdawał się namyślać nad czemś.

— Gdzie moja żona? — zapytał po chwili — czy ona wie, że ja tutaj leżę?

Siostra dłoń swoją położyła na jego czole. Czoło było chłodne, gorączka ustąpiła.

— Nie wie jeszcze, ale kiedy się dowie, napewno przyjedzie... Tylko nam pan musi powiedzieć, jak się pan nazywa i kim pan jest... Ja zaraz do pańskiej żony napiszę...

Ranny z trudem przypominał sobie, co się stało. Padł ciężko ranny, myślał, że umiera, polecił przyjacielowi zawiadomić żonę o swojej śmierci... Och! jakże tam w domu musiały kobiety płakać i rozpaczać... Myślą, że nie żyje!... A Zosia, jego biedna, mała Zosia!...

— Siostro! — zaszeptał gorączkowo — proszę napisać do pani Zofii Brzeziakowej...

Urwał... Pamięć odmówiła mu narazie posłuszeństwa, nie mógł przypomnieć sobie bliższego adresu... Po dłuższej chwili namysłu, wyszeptał nareszcie...

— Podgórze, ulica K....ska, Nr....

Siostra zapisała sobie adres i nazwisko, przyrzekła, że zaraz list napisze i wyśle...

Na twarzy rannego pojawił się błogi uśmiech nadziei szczęścia... Niedługo ujrzy żonę!...

ROZDZIAŁ VIII.

Umarli żyją niekiedy...

Julcia Brzeziakowa stała za ladą sklepową i rozmawiała z jedyną, znajdującą się w sklepie klientką, młodą służącą z sąsiedztwa. Do sklepu wogóle mało kto teraz zaglądał i Julcia nudziła się straszliwie...

Interesy szły coraz gorzej i stara Brzeziakowa z rozrzutności wpadła w skrajne skąpstwo, tak, że trudno było od niej grosz wyciągnąć...

Julcia uskarżała się właśnie z wielką swadą na swój smutny los, kiedy w pokoju za sklepem dał się słyszeć krzyk...

To krzyknęła stara Brzeziakowa, która oddaliła się przed chwilą, trzymając wręczony jej przez listonosza list.

Służąca wyszła ze sklepu, a Julcia pobiegła do matki, aby się dowiedzieć, co było przyczyną jej krzyku.

Stara trzymała w ręku otwarty list i wpatrywała się w niego przerażonemi oczyma.

— Czytaj... czytaj... — wyjąkała podając list córce.

— Od kogo to? To do Zofii?...

Stara Brzeziakowa skinęła potwierdzająco głową.

— Tak, do Zofii, wiadomość od Stefana! On żyje, nie zginął!

Julcia spojrzała na matkę z bezdennem zdumieniem.

— Ależ to niemożliwe!... My mamy przecież urzędowe poświadczenie... W liście strat był podany, jako zabity!...

— To była omyłka! Czytaj, to się dowiesz...

Julcia przebiegła szybko krótki list siostry Agnieszki i gniewnie zmięła papier w dłoni. Tegoby jeszcze brakowało, żeby Stefan odżył teraz, kiedy się już jego śmierć przebolało i wygodnie urządziło w jego domu. Znowu powróciłaby Zofia, a ona z matką musiałaby ustąpić na drugi plan...

— To jakieś oszustwo, albo głupi żart! — rzekła z oburzeniem dziewczyna.

Brzeziakowa nie odpowiedziała, ale ponury wyraz jej twarzy świadczył, że była zupełnie innego zdania...

Inne też poważniejsze troski gnębiły ją, niż lekkomyślną Julcię...

Jak wytłomaczy Stefanowi usunięcie Zofii z domu, jak zdać sprawę z interesów, które najfatalniej zawikłała?...

Jasno zrozumiała teraz, że gospodarzyła nierozważnie i nieoględnie. W składzie leżały stosy zbytecznych towarów, których nie można się było pozbyć...

Niektóre towary, w lichych kupione gatunkach, uległy zepsuciu... Gotówki rozpłynęło się też niemało...

O wszystkiem myślała, tylko nie o tem, że syn, którego uważała za umarłego, cudem niemal będzie jej wrócony. Pogodziła się już z tą myślą, że Stefan nie żyje, a to niespodziane zmartwychwstanie przysparzało jej zbyt wiele kłopotów i przykrości, aby się niem radować mogła.

Te niewesołe rozmyślania przerwała jej Julcia.

— Najlepiej będzie, mamo, jeżeli pojedziesz do Wiednia i sprawdzisz sama rzecz na miejscu.

Brzeziakowa milczącem spojrzeniem głowy, zaaprobowała radę swej córki.

Postanowiła jak najspieszniej wybrać się w podróż...

— — — — — — — — — — — — — — — —

Po przybyciu do szpitala, stara Brzeziakowa, zamieniła najpierw kilka słów z siostrą Agnieszką, która bystre, uważne, badawcze spojrzenie zatopiła w twarzy przybyłej. Na pytanie siostry, dlaczego nie przyjechała żona, za którą chory tak tęskni, stara odpowiedziała wymijająco. Następnie poprzedzona przez siostrę Agnieszkę pospieszyła ku łóżku Stefana.

W pierwszej chwili nie poznała obandażowanego syna.

— Mamo, nie poznajesz mnie? — ozwał się radosny głos.

Kolana ugięły się pod starą Brzeziakową. Wszystkie nieokreślone nadzieje, któremi łudziła się jeszcze pierzchły. Stefan żyje i zażąda rachunku.

Na chwilę jednak wzięła górę macierzyńska miłość. Zapominając o wszystkiem innem, pochyliła się nad synem:

— O, mój biedny chłopcze! coś ty wycierpiał.

— Gdzie Zofia, Mamo? — pytał niecierpliwie ranny. — Czy nie przyjechała z tobą?

Na twarzy Brzeziakowej twardy, zdecydowany wyraz zastąpił miejsce rysowi chwilowego rozczulenia. Stara wiedziała już, co ma powiedzieć synowi.

— Zofia? Nie pytaj o nią, ona na to nie zasługuje. Nie mieszka już u nas. Gdzie jest, nie wiem... Podobno gdzieś uciekła... Mówiła, że nudziła się w naszym cichym domu, że potrzebuje weselszego życia... Poszła więc szukać rozrywek... Resztę, opowiem ci później — dokończyła...

— Mamo, to nieprawda! Powiedz, że to nieprawda! — krzyknął Stefan strasznym głosem.

— Tak jest jednak! Musisz ją sobie wybić z głowy, mówiłam ci zawsze, że ona nie była odpowiednią żoną dla ciebie...

Siostra Agnieszka, posłyszawszy krzyk chorego, pospieszyła ku niemu. Widząc bladość pacyenta i jego nagłe osłabienie, rzekła siostra tonem dosyć ostrym:

— Proszę, niech się pani oddali teraz. On jest jeszcze bardzo słaby! Mówiłam przecież, że trzeba się z nim obchodzić z jak największą ostrożnością.

Ta wysoka, koścista kobieta o twardych rysach i ostrem spojrzeniu nie podobała się siostrze Agnieszce od pierwszej chwili.

Dość długo trwało zanim Stefan przyszedł do siebie. O matkę nie pytał.

Brzeziakowa była jeszcze raz w szpitalu i chciała mówić ze synem, ale Siostra Agnieszka oparła się temu stanowczo.

Stara odjechała, zadowolona ze siebie. Najważniejszą rzecz wypowiedziała już synowi. ręsztę wytłomaczy mu gładko, kiedy on przyjedzie do domu.

Tymczasem biedny ranny pozostał w szpitalu ze smutnemi myślami i sercem pełnem goryczy i gryzącego żalu.

Jego Zosia. jego kochająca tkliwa Zosia, zapomniała o nim tak prędko. Nie mógł tego pojąć, wierzył jednak, że tak było w istocie. Matka mu to przecież powiedziała, a słowo matki stanowiło dotychczas najwyższy dla niego autorytet.

Siosta Agnieszka z żywem zainteresowaniem i współczuciem obserwowała swego pacyenta.

Poznawszy, że od czasu odwiedzin matki gnębi go jakaś tajemna troska, postanowiła nieznacznie a delikatnie wkraść się w jego zaufanie...

Udało jej się to.

Stefan zadowolony, że ma przed sobą współczującą duszę, począł się zwierzać. Opowiadał o swem poznaniu się z Zofią, o narzeczeństwie, o szczęsnych miesiącach małżeństwa... Postać żony malował w barwach jasnych, słonecznych...

Nakoniec... zająkując się, zaledwie zdołał wypowiedzieć ze ściśniętego cierpieniem gardła wiadomość, którą przywiozła mu matka.

— Czy pan jest pewny — zapytała Siostra Agnieszka — że żona pańska opuściła dom z własnej woli, że jej stamtąd nie wypędzono?...

— Jakto, przecież matka moja tak powiedziała — rzekł Stefan.

Siostra się uśmiechnęła nad zaślepieniem tego barczystego, wysokiego mężczyzny, w którego ciele mieszkała naiwna, ufna dusza dziecka. Zręcznie dobierając słów wypowiedziała mu, jak mogła najoględniej i najdelikatniej swoje podejrzenia. Mówiła o zazdrości macierzyńskiej, która bezwiednie drzemie w sercu każdej matki, a gdy się zbudzi, może się przez gwałtowność swoją stać bardzo szkodliwą.

Słowa te trafiały do przekonania Stefanowi. Jakieś niemiłe światło błysnęło mu w mózgu.

Począł przypominać sobie, że Zofia obawiała się zawsze jego matki i nieraz nawet nieśmiało bardzo skarżyła się na nią...

A gdyby... a gdyby to było prawdą, co przypuszcza siostra Agnieszka?!...

Ach! wówczas biada temu, kto pozazdrościł jego Zosi cichego gniazdka, które on dla niej usłał, kimkolwiekby był!

Jedno miał pragnienie teraz: wyzdrowieć! Kiedy powróci do zdrowia na tyle, że będzie mógł dostać urlop, natychmiast pojedzie do domu

i zbada rzecz na miejscu... A potem, będzie szukał Zofii i musi trafić na jej ślady!...

Siostra Agnieszka łagodnemi, zachęcającemi słowami utwierdziła go w tem postanowieniu...

ROZDZIAŁ IX.

Znowu razem!

W małym pokoiku w klinice dla położnic siedziała Zofia, piastując na rękach dzieciątko. — Była już zdrowa i w najbliższych dniach miała opuścić klinikę.

Z wyrazem rozczulenia i bezgranicznej miłości wpatrywała się w drobniuchną buzię maleństwa. Łzy dławiły ją za gardło na myśl, że ojciec nigdy nie zobaczy tego ślicznego synka...

— Sieroto! moja sieroto! — szepnęła, przytulając dziecko do piersi. — Ja ci zastąpię ojca! Muszę zebrać siły, aby zapracować na ciebie i na siebie!

W tej chwili drzwi otwarły się. Wszedł lekarz naczelny. Zofia spojrzała zdziwiona; nie była to przecież godzina wizyty lekarskiej.

— Pani Brzeziak — rzekł — niech się pani przygotuje na radosną niespodziankę.

Zofia uśmiechnęła się smutnie:

— Jakaż radosna niespodzianka może mnie oczekiwać?

Lekarz otworzył drzwi, skinął ręką i... do pokoju wszedł żołnierz, oparty na kulach...

Zofia drgnęła, krzyknęła i o mało nie wypuściła z rąk dziecka... Lekarz wziął je z jej kolan i położył na łóżku.

— Zosiu!

— Stefanie!

Ramiona małżonków splotły się gorącym uściskiem.

— Stefanie, ty żyjesz, a ja myślałam, myśmy wszyscy myśleli... O, Boże! jak Ci mam dziękować za tę łaskę!

— Tak, żyję, najdroższa moja, ch ciaż, jak widzisz, jestem kaleką... Ale twoje serce chyba nie zmieniło się dla mnie...

— Ach! jak możesz mówić coś podobnego! Jesteś więc, żyjesz, mam cię znowu przy sobie! Nie jestem już samotna, opuszczona, nasz syn ma ojca!

Pociągnęła męża, aby się przyjrzał synowi i ucałował go. Kiedy uszczęśliwiony Stefan nacieszył się wreszcie dzieckiem zapytała go:

— Jakże mnie odnalazłeś?

— Ach to była trudna sprawa!... Opowiem ci wszystko... Leża-

łem tu, w Wiedniu... I pomyśleć, że przez tak długi czas znajdowaliśmy się w temsamem mieście, nie wiedząc nic o sobie! Potem pojechałem do domu... Tydzień temu nadeszła skarga, którą ty wniosłaś przeciw matce mojej. Po nitce doszedłem do kłębka... i jestem.

— Nie gniewasz się na mnie, Stefanie? Ja dla siebie byłabym się wyrzekła wszystkiego, ale widzisz — dla dziecka.

Nie dokończyła bo zamknął jej usta pocałunkiem.

— Ach, moja biedna kochana żoneczko, jakże one cię dręczyły! Wiem o wszystkiem. Trochę wywiedziałem się od sąsiadów, a resztę rzuciła mi w oczy w gniewie Julcia... Ale nie mówmy o tem teraz... Jutro zabieram was, jedziemy do domu!... Pan doktór pozwolił!

— A... a matka co na to powie? — szepnęła z trwogą Zofia.

— Nie obawiaj się. Matka i Julcia nie mieszkają w naszym domu, będziesz w nim teraz jedyną i niepodzielną panią! Ciężko nam jednak przyjdzie pracować, aby nadrobić to, co zostało zmarnotrawione. Ale my już damy sobie radę, my we dwoje!... Nikogo więcej nie potrzebujemy!...

WYTRWAMY!

Na naszej ziemi tam i tu
Przy krzyżu gęsto stoi krzyż,
A choć nam niby brak już tchu,
Stoimy silni, niby spiż.

I choćby jeszcze kilka lat
Krwawy na ziemi szalał bój,
Nie ujrzy po nas nigdy świat,
By nas pokonał trud i znój.

Wytrwamy silni, niby stal,
Pośród ciernistych życia dróg,
Wpatrzeni ciągle w jasną dal —
Bo ponad nami czuwa Bóg.

ANTONI NIWISKI.

Humor, pogodny, szczery żart.

Niema na świecie chyba nic
Wśród smutnych życia tego kart
Nad miły humor, dobry »wic«,
Pogodny, jasny, szczery żart.

On koi smutki, ociera łzy,
Wstrzymując w piersi ludzkiej dech,
Rozkoszne w myśli budzi sny,
Na usta wzywa błogi śmiech.

Więc kto uśmiechy pragnie mieć,
Niewiasta, starzec, »źrały« mąż
Niech przygotuje dwadzieścia pięć
Halerzy – śmiał się będzie wciąż.

Za małą sumę, marny grosz,
Wydane na »Figielki«,
Uśmiechów będzie cały kosz
Od ucha do pentelki.

Przyznasz, że przy mnie racya,
Więc skąpstwo: kysz a kysz!
Wiadomo, gdzie »Senzacya«,
Więc po »Figielki« pisz!

Ach »szóstka« i pięć halerzy
W kieszeni, bracie, twej
Szczęścia ci nie wyleży,
Więc za grosz ten, choć śmiech miej.

I po »Figielki« rychło spiesz,
Jeśli pogodny chcesz mieć świat,
Do ręki wnet je bierz,
A będziesz wesół, szczęśliw, rad!

Posłuchaj co na wstępie
Kalendarz ten niewielki,
Który się zowie »Figielki«
Głosi we wstępnym ustępie:

NADESŁANE.

Mawiał jeden filozof, że humor nie szkodzi,
Bo młodego zabawi, starego odmłodzi,
Że zaś my zawsze mamy zasady niezmienne,
Dajemy Wam w tym roku „Figielki Wojenne".

Jest to mała książeczka, ale pełna treści,
Antek, Wojtek i Maciej ledwie się w niej zmieści,
Uznanie nam się za nią wszystkich warstw należy,
Bo kosztuje zaledwo dwadzieścia pięć halerzy.

Wojna huczy nad światem, więc o humor trudno,
Lecz aby tym, co w polu, nie było zbyt nudno
Wśród gradu kul, wśród deszczu i wśród niepogody,
Trza im własne dać w rękę żołnierskie przygody.

Niech zapomną na chwilę o twardej swej doli
I niech im uśmiech jasny oblicza okoli,
A gdy pokój zabłyśnie nareszcie z obłoku,
Niechaj zdrowi wracają nam jeszcze w tym roku!

Tak sam wydawca głosi
W swoich »Figielkach« na wstępie,
O grosz nikogo nie prosi...
Lecz ja takiego potępię,

Kto w sobie skąpstwa zaród
Ma i marny grosz ściska,
Tego potępi również naród
Z daleka, z bliższa i bliska.

Więc jeśli przy mnie racya,
Więc siadaj, pisz aniele:
...Kraków, Zielona: »Senzacya«
Proszę mi na niedzielę

Przysłać »Wojenne Figielki«
Za szóstkę i pięc grosze.
Wydatek to niewielki,
Więc szybko przysłać proszę!

Lecz nie zapominaj o tem,
Że z góry grosz dać należy,
Więc nie pisz, że przyślesz potem
Tyle a tyle halerzy.

Bo wszak najlepiej zaraz
Zamówić na przekazie;
Z tem mniejszy jest ambaras
I nie zapomnisz... na razie!

Na zakończenie niech powiem,
Że moc w »Figielkach« jest treści,
Więc czytaj powoli, albowiem
Ze śmiechu mógłbyś boleści

Dostać i kląć mnie na wieki,
Choć jestem ci wcale nieznany,
Choć blizki, a jednak daleki
Twój szczerze na zawsze

Kochany.

MILIONY

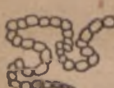
i miliony tych, którzy cierpieli na podagrę, reumatyzm, kolki, strzykanie, rwanie, paraliż, wywichnięcie, ból pleców, piersi, brzucha, żołądka głowy, zębów i inne bole przyszli do przekonania, że niema lepszego i oszczędniejszego środka domowego, jak Dra **Vertesa wódka francuska**.

Najlepszy i najtańszy środek domowy i toaletowy preparat.

Prawdziwa tylko z powyższą marką ochronną!

3 duże, 6 małych albo 18 flaszek próbnych 7·20 K opłatnie. 6 dużych, 12 małych, albo 36 flaszek próbnych 13 K opłatnie.

Tasiemiec z gławą usuwają bez bólów, prędko i pewnie

aptekarza **Vertesa CuO pigułki** zupełnie nieszkodliwe i pojedyncze w użyciu. **Jak poznajemy obecność tasiemca?** Potem, że sprawia rozmaite bóle, jak: kolki, kurcze żołądka, uczucie ucisku w ciele, jak gdyby kłębek podnosił się aż do szyi, zwijanie i ssanie w brzuchu, ból głowy, brak apetytu naprzemian z głodem, znużenie i wstręt do pracy, silny wypływ śliny, gorzkie odbijanie etc., z zewnętrznych znaków należy wspomnieć: sine obwódki pod oczami, szczególniejsza białość rogówki, blada twarz, schudnięcie, nadęcia ciała. Przy zamówieniach uprasza się o podanie wieku. 1 puszka **CuO pigułek** opłatnie 7·65 K.

Vertesa balsam poprzednio zadziwiającym balsamem zwany, najlepszy wewnętrzny i zewnętrzny środek ludowy przy niedomaganiach najrozmaitszego rodzaju

12 pojedynczych albo 6 podwójnych flaszek 5 K opłatnie. 1 litr 6 K, 2 litry 12 K opłatnie.

Pigułki do oczyszczenia krwi aptekarza Vertesa są najskuteczniejszym i przytem całkiem nieszkodliwym środkiem do przeczyszczania, które specyalnie do kuracyi krwi się nadają i dlatego szczególnie dla Pań, dla przywrócenia regularności można polecić.

1 duża puszka opłatnie 2·50 K. 6 dużych puszek zamiast 12·60 K. tylko 10·— K.

Choroby płucne wszelkiego rodzaju, uleczalne przez aptekarza Vertesa **wapienno-żelazowym syropem.** Najlepszy środek na katar płucny, suchoty, kaszel, plucie krwią, ból piersi, blednicę, niedokrewność i jej następstwa, angielską chorobę, jako też podczas rekonwalescencyi. Przy tworzeniu się kości i wzmacnianiu u słabowitych, chorych na blednicę dzieci używany z najlepszym wynikiem.

1 flaszka przez pocztę opłacona 3·50 K. 4 fl. zwykłe do kuracyi wystarczające 10 K opłatn.

Bole żołądka wszelkiego rodzaju, jak brak apetytu, niestrawność, katar żołądka, zgaga, obrzydzenie, wymioty, kurcz żołądka, jakoteż nudności i słabości wszelkiego rodzaju usuwa prędko i pewnie aptekarza Vertesa **esencya żołądkowa.**

Wielka flaszka 4·— K.

Choroby wszelkiego rodzaju. jak ból piersi, blednicę, osłabienie, histeryczne ataki, nerwowość, polucye, osłabienie sił męskich, bojaźliwość usuwa **proszek Dra Hill'a.**

½ puszki 6·25 K, cała puszka 10·— K opłatnie.

Pijaństwo Kto chce się od tego brzydkiego nałogu odzwyczaić, ten niech zwróci się do środka przeciw pijaństwu, w licznych wypadkach, z znakomitym skutkiem wypróbowanego i doświadczonego, na specyalne polecenia lekarskie przez aptekę pod orłem Lugos rozpowszechnianego **środka przeciw pijaństwu.**

Można, ponieważ jest bez zapachu i smaku, dawać go pijakom także bez ich wiedzy.

Puszka 6·— K.

Do nabycia u

Ludwika Vertesa, apteka pod orłem, Lugos Nr. 443.

Przed wybuchem wojny z Turcyą.

Pewien gość w Paryżu pyta kelnera:

— Słuchaj chłopcze, gdzie podziały się te wszystkie wasze panie?

Kelner z miną wysoce urzędową:

— Viviani posłał ich do Turcyi cały tuzin, jako ostatnią misyę na Bałkanie.

—ooo—

Odwiedziny w rowach strzeleckich.

— Małżonek pani, mstr. Brown, dziś rano dostał się do niewoli niemieckiej.

— Szelma! przeczuł mój przyjazd, chociażem go o tem nie zawiadomiła.

— Szczęśliwy!

—ooo—

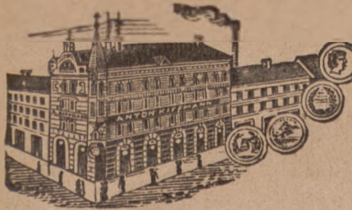
Kalkulacye Pinkełesa.

— Nu, to bardzo ładnie, co oni mówią, że miło jest walczyć za ojczyznę, albo jeszcze ładniej, że miło jest umrzeć dla ojczyzny. A ja mówię, że najmilej jest liwerować dla ojczyzny.

—ooo—

Rozkaz rosyjskiego jenerała.

„Pojedynczo nacierać, razem..... uciekać!

Specyalność: **tylko najlepsze** zegary, złote i srebrne towary.
Żadna tandeta! Dostawca kolejowych zegarów służbowych.
Żądajcie mojego

wspaniałego cennika

z przeszło 3000 rysunków
darmo i opłatnie.

Srebrne zegarki K 7·15
„ „ z 3 srebrnemi kopertami K 10·50
Prawdziwe tulskie podwójnie kryte K 14·30
Płaskie stal. zeg. „ 6·60
Am. z Doub ezłota „ 11·—
Złociste Roskopf zegarki K 4·40
Niklowe Roskopf zegarki K 3·30
14 kar. dam. zeg. „ 21·—
14 kar. męsk. zeg. „ 44·—
Srebrny Omega I jakości K 30·80
Srebrny Schaffhaus I jakości . . . . K 52·
oba z poświadczeniem punktualności.

Srebrne łańcuszki K 2·20
14 kar. złote łańcuszki K 22·—
14 kar. złote pierścienie K 4·40
Pendułowe z wagami, bijące . . . . K 10·50
Ścienne . . . „ 2·70
Budziki . . . „ 2·70
Budz. świec. w nocy K 3·30

3-letnia gwarancya!

Za nienadające się **zwrot pieniędzy!**

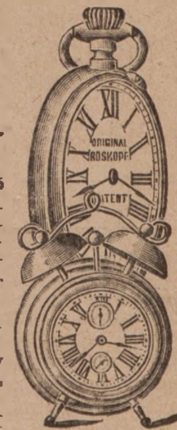
Również **14 dni** na próbę, więc bez **ryzyka.**

Kolejowy Roskopf Pat K 5·75

Podwójnie kryty K 7·75 z kamieniami, z silną niklową oprawą, 2 kopertami od pyłu, pięknym emaliowanym cyferblatem. 32 godzinny czas chodu, gwarancya do minuty.

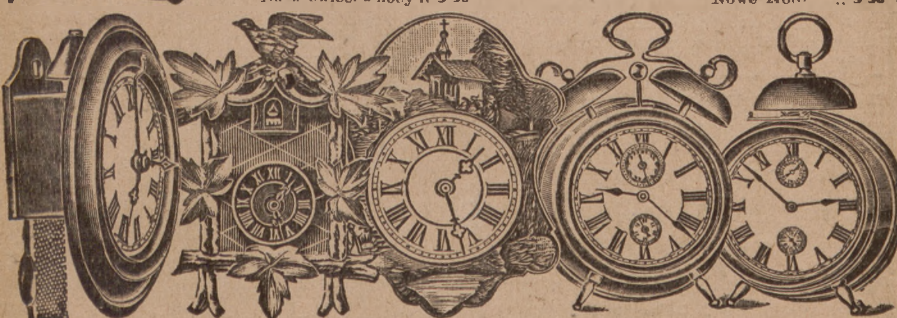
Budzik K 3·—

z 2 dzwonkami, najlepsza jakość K 4·—

14 kar. pierśc. K 5·50
Nowe złoto „ 3·30

Nr. 150. **Budzik ścienny** z wielkim dzwonem wieżow. bardzo głośny, z przyrządem do bicia, 36 g. idący, politurowanemi ramami, za szkłem, z tarczą świecącą w nocy, z wag., tylko I. jakość K 8·70 Gwar. 3 lata.

Nr. 151. **Zegar z kukułką**, ozdobnie rzeźb. wskazówki i liczby z kości, co godzina i pół godz. głos kukułki, 36 cm. wysoki z 2 wagami, tylko I. jakości . K 8·60 Gwarancya 3 lata.

Nr. 152. **Czarny leśny zegar** z bardzo pięknie pomalowanym cyferblatem, werk bijący godz. i pół godz. wszystkie osie z met. ciągnione, tylko najlepsza jakość K 5·50 Te są i także tańsze. Gwarancya 3 lata.

Nr. 153. **Budzik z 2 dzwonkami**, b. głośn. wysokość niklowych kopert 18 cm., tylko najlepsza jakość, także świecący w nocy K 4·10. — Ten sam z 4 dzwonkami świecący w nocy K 5·50 Gwarancya 3 lata.

Nr. 154. **Budzik Strapaz.** Niklowe koperty 18 cm. wysokości, najlepsza jakość, całkiem uregulowany i wypróbowany K 3·10 Ten sam świecący w nocy . . K 3·30 Gwarancya 3 lata.

A. KIFFMANN, najlepsza fabryka zegarów.

Skład specyalnych, tylko najlepszych zegarów, złotych i srebrnych towarów.
Marburg a. Drau Nr. 322. (chrześcijańska firma).

W szpitalu światowym.

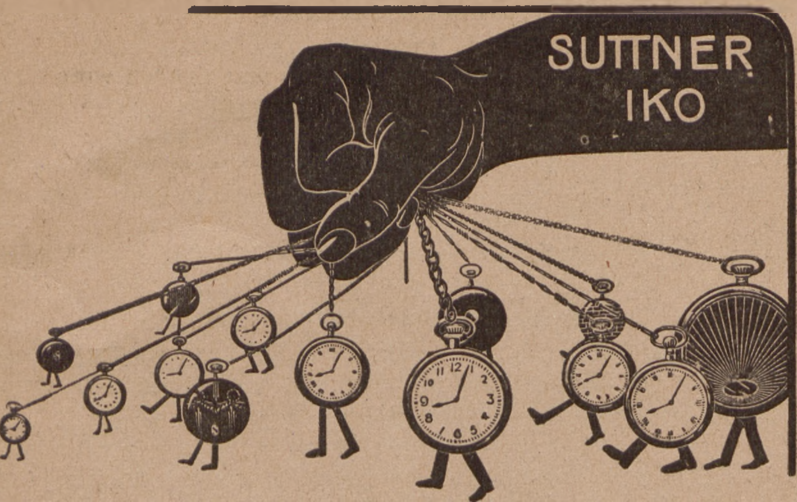
Grey: — Ty, a gdzie jest Delcasse?
Sonnino: — Wyleczony! Opuścił już nasze towarzystwo.

Historya wojny.

— Włochy zostały przez babę zamieszane w wojnę światową.
— Przez królową Helenę?
— Nie, przez d'Annunzia!

Gra w „szwarcenpetra".

Serbia: Kto uchwyci czarnego Piotra, wygrywa!

Światowa firma Suttnera prowadzi

tylko nienagannie dokładnie idące, niezawodnie wytrzymałe zegarki, jakie starej dobrej sławie domu przynoszą zaszczyt. Myślący nabywca zegarka kupi przeto swój zegarek u Suttnera, a nie w bazarze, który mylnie zwie się „domem zegarków“, ale oprócz mydła, pończoch, zabawek i szelek sprzedaje wraz z tem także zegarki, które są tak złe, że gniewają tylko nabywcę. Sprzedawcy w bazarach nie umią przecież zegarka napuścić oliwą, zbadać go, regulować i dokładnie w ruch puścić, jak to czynią zdolni, wyuczeni zegarmistrze w szwajcarskiej fabryce Suttnera z każdym zegarkiem Suttnera przed sprzedażą. Myślący nabywca zegarka nie kupi też nigdy kollekcyi, składającej się z 100 przedmiotów wraz z zegarkiem za 8 kor., bo przy jakim takim dumaniu już rozum powiada, że nie może on być niczem innem jak tylko całkiem mniej wartościowym, lichym zegarkiem blaszanym. Bez nagany dobre zegarki kupi się po rzeczywiście tanich cenach w domu Suttnera, to potwierdzają tysiące listów dziękczynnych

Nr. 410	Niklowy ankrowy Roskopf zegarek	K 4·10
„ 705	Roskopf zegarek, werk na kamieniach	„ 5·90
„ 719	Srebrny Remontoir zegarek	„ 7·80
„ 600	Radium zegarek kieszonkowy, w nocy świeci	„ 8·40
„ 449	Roskopf zegarek z pod. kopertą	„ 7·20
„ 518	Płaski niklowy, kawalerski zegarek	„ 7·50
Nr. 803	Damski zegarek, stalowy lub niklowy	K 7·90
„ 804	Srebrny damski zegarek	„ 9·50
„ 1201	Dobry budzik	„ 3·50
„ 1316	Piękny zegar wahadłowy	„ 10·50
„ 1325	— 14-dniowy zegar wahadłowy bardzo piękny	„ 20·—
„ 1318	Modne 14-dniowe zegary wahadłowe	„ 17·40

Każdy zegarek jest dokładnie w ruch puszczony.

Wysyłka za zaliczką lub za poprzedniem przysłaniem kwoty.

Przepyszny katalog gratis i franko.

Nie podobające się zamienia się.

Własna fabryka zegarków w Szwajcaryi. — Własna marka światowa „IKO“ najlepszy zegarek precyzyjny.

H. Suttner tylko w Lublanie Nr. 943 (Laibach)

Nie ma filii. **Chrześcijański dom wysyłkowy.** **Nie ma filii.**

Dobry ojczulek.

I. Prośba:

„Kochany ojczulku! Z twojego powodu przerżnąłem wojnę, pogrążając świat cały w wielkie nieszczęście. Z twego powodu dręczy mnie zgryzota. Przyszlij mi co rychlej pieniędzy i armat, wiele pieniędzy i wiele prowiantów, a przedewszystkiem wojska. Bez twojego współczucia jestem zgubiony!“ Twój *Piotr*, były król serbski.

II. Odpowiedź:

„Car Mikołaj przesyła serdeczne współczucie!“ *Sazonow.*

ooo

Bez konferencyi europejskiej.

Kiedy nadeszła wiadomość o wzięciu Lublina, zecer, pochodzący z Lublina, otrzymawszy skrypt do składania, podskoczył z radości:

— Teraz jestem już w swojem państwie!

ooo

— Rosya powołuje znowu ośm milionów nowych żołnierzy!

— Dla Boga, gdzie my to tyle jeńców pomieścimy!

ooo

Żołnierz (na Monte Piano podczas silnej walki działowej):

— I to nazywa się: „Monte Piano!“